

Openbaar Kunstbezit
in Vlaanderen
zesentwintigste jaargang
juli/augustus/september 1988
nr. 3
driemaandelijkse periodiek
voor inwijding in de beeldende kunsten
door reproducties, teksten en
radiouitzendingen onder auspiciën van de
Vlaamse provincies en i.s.m. de BRT
Afgiftekantoor: Antwerpen X

Een inleiding tot

**OPENBAAR
KUNSTBEZIT
IN VLAANDEREN**

**OPENBAAR
KUNSTBEZIT
IN VLAANDEREN**

Het verschijnsel "design"

De ons omringende wereld waarin wij leven bestaat steeds meer uit industrieel vervaardigde voorwerpen. Sommige stedelijke gebieden zijn uitsluitend samengesteld uit machinaal gefabriceerde produkten. Het arbeidsveld van het ontwerpen en het vormgeven voor de nijverheid is dus reusachtig ruim. Toen mij werd gevraagd een essay te schrijven over design in ons land heb ik om verschillende redenen voorgesteld om een algemene inleiding te geven. Voor een wetenschappelijke uiteenzetting ontbreekt op het ogenblik immers de noodzakelijke basis van de verschillende deelstudies over de duizenden produkten die worden gefabriceerd. Mij kwam het voor dat de meest dringende opdracht erin bestond te pogen wat meer duidelijkheid te brengen in de begrippen ontwerpen, vormgeven en design.

Jan Pieter Ballegeer

Design, zowel over de naam als over de zaak bestaat er in brede kringen een grote begripsverwarring en een algemene spraakonduidelijkheid. Vooraleer men een min of meer ernstige geschiedenis van de design kan schrijven, moet men zo vlug mogelijk pogen klaarheid en eenheid te brengen in de terminologie omtrent het onderwerp van de studie. Heel wat misverstanden ontstaan en blijven bestaan door onzuiver taalgebruik.

Design en cultuur

Het te pas en nog meer te onpas gebruikte woord *cultuur* zorgt voor heel wat onheil. Enerzijds is er de betekenis in de enge zin van het woord, die vooral verwijst naar kunst, soms ook naar wetenschap, wijsbegeerte en godsdienst. Maar er bestaat ook een ruime betekenis in de zin van alles wat de mens toevoegt aan de natuur, dit slaat zowel op de wereld in het algemeen als op de mens in het bijzonder. Sedert het aards paradijs is het uitzicht van de ons omringende wereld grondig veranderd door het krachtig ingrijpen van de mens. Maar ook de nakomelingen van Adam en Eva verschillen in zeden en gewoonten, in doen en laten van de eerste voorouders. Aangezien wij beschikken over de bruikbare, algemeen aanvaarde woorden: kunst, wetenschap, wijsbegeerte en godsdienst, zou het nuttig en zinvol zijn om het woord "cultuur" in de toekomst steeds vaker en uitsluitend aan te wenden in de ruime zin van het woord. De veel gestelde vraag of design nu al dan niet tot de cultuur behoort, is hiermee voor eens en altijd beantwoord. Welke betekenis men aan design ook geeft, het is in ieder geval een toevoeging door de mens aan de natuur en behoort hierdoor zelf tot de cultuur. Invloed uitoefenen op het taalgebruik is niet onmogelijk, maar blijft altijd een moeilijke onderneming. Het gebruik van het woord "cultuur" in de enge betekenis van het woord, als synoniem van kunst, zou wel eens een taai leven kunnen leiden. Het komt immers voor in een groot aantal ingeburgerde samenstellingen zoals culturele vereniging, cultureel adviseur, cultureel leven, ...

Er bestaat natuurlijk ook oester- en mosselcultuur. De tijd zal uitwijzen hoe de betekenis en het gebruik zullen evolueren. Mocht de tweeling kunst-cultuur blijven bestaan, dan zou men eventueel zijn toevlucht kunnen nemen tot het woord "beschaving" als alles overkoepelende term.

Aangezien de meningen over design verschillen, is het misschien verstandig meteen enig houvast te zoeken bij enkele duidelijke voorbeelden waarover men het in het algemeen wel eens is. Het betreft in de eerste plaats voorwerpen die massaal en machinaal worden vervaardigd en die ontstaan en ontworpen zijn in de 19e en 20e eeuw: trein, auto, fiets, telefoon, radio, televisie, schrijfmachine, ... In de tweede plaats gaat het hier om eigentijdse voorwerpen die niet noodzakelijk in grote reeksen worden geproduceerd, maar integendeel soms "enige" exemplaren zijn die, door de grote complexiteit van de functie die zij moeten vervullen, een brede multidisciplinaire aanpak veronderstellen bij het ontwerpen. Goede voorbeelden hiervan zijn de uitrustingen voor een zee- of luchthaven en een trein- of metrostation. In het verder verloop van dit essay worden de hogervermelde voorbeelden terug opgenomen en besproken.

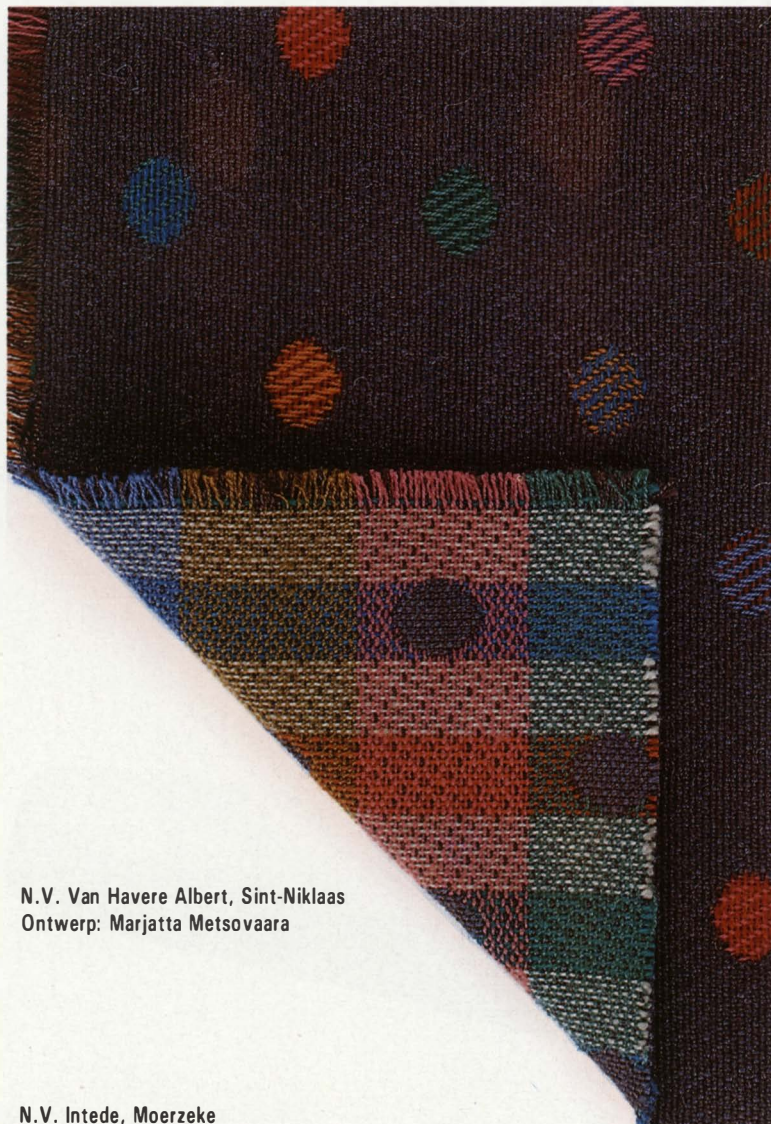
Hoewel het ontwerpen voor de industrie nog niet zo lang bestaat kan men nu reeds een geschiedenis schrijven van de verschillende benamingen die gebruikt worden en die elkaar opvolgen en die telkens ook weer terugkomen in de namen van verschillende gespecialiseerde tijdschriften. Uiteraard geven deze verschillende titels iedere keer gewijzigde houdingen weer tegenover het verschijnsel design. Algemeen kan men stellen dat het begon met het beklemtonen van de term "kunst", dan het begrip "vorm", om daarna over te gaan naar "creatie en innovatie voor de industrie" en te eindigen bij "het mensgericht zijn". De verwarring in de terminologie komt ook tot uiting in het groot aantal termen die men naast en door elkaar gebruikt: design, industriële vormgeving, ontwerpen voor de industrie, produktontwikkeling, ... In Engeland spreekt men onder meer van "Industrial Art" en "Industrial Products". In Frankrijk was er vroeger "Esthétique industrielle", "Formes industrielles" en later "Création industrielle". In Brussel sprak men van "Formes nouvelles". In Duitsland gebruikt men "Industrielle Ästhetik", "Industrielle Formgebung", "Formgestaltung", "Industrie Design", "Industrieproduktgestaltung" en "Produktgestaltung". In Italië is er "Stile industriale" en "Designo industriale". Deze lijst maakt geen aanspraak op volledigheid, maar geeft reeds een voorbeeld van de veelheid. Het valt op dat de benamingen meestal tweeledig zijn. Zij verwijzen enerzijds naar de industrie en anderzijds naar het ontwikkelen, het ontwerpen en het vormgeven van de industrieel vervaardigde produkten. Deze tweeledigheid duidt reeds aan dat er twee kampen zijn die niet noodzakelijk met elkaar in vrede leven. *Hoewel al deze uitdrukkingen verbonden zijn met design, hebben zij nochtans niet volledig dezelfde betekenis. Het zou nuttig zijn ze in de toekomst enkel te gebruiken voor een duidelijk afgebakend deelgebied.* Zo zou men *industrieontwerp - produktontwerp* kunnen voorbehouden voor het geheel van het onderwerp van deze uiteenzetting. Onder deze overkoepelende term kan men dan zonder onderscheid van goed of slecht, schoon of lelijk, groot of klein, zwaar of licht, alle produkten verzamelen die industrieel worden vervaardigd. Het is de alledaagse, economische realiteit waarmee men het eens is of niet, waarover men zich verheugt of beklagt, maar die gewoon massaal aanwezig is. Het begrip ontwerpen is daarnaast tevens ruim genoeg om de verschillende stadia te omvatten van het ontstaansproces van alle industrieprodukten.

De term *industriële vormgeving* zou aldus zijn oorspronkelijke betekenis kunnen behouden en verbonden blijven, zoals het woord zelf uitdrukt, met een belangrijk deelgebied van het ontwerpen voor de industrie, namelijk het vorm-geven, het vinden van de gestalte. Jarenlang heeft men met veel moed en heel veel vlijt getracht uit te leggen, dat vormgeven veel meer was dan enkel en alleen maar vorm-geven. Men ging daarbij zo ver dat op een bepaald ogenblik de vorm bijna volledig uit het oog en hart was verdwenen. Maar steeds bleef er de schaduw van het woord en moest men het verhaal herbeginnen. De bedoeling was het grote onderscheid met de zogenaamde vrije vorm duidelijk te stellen, door aan te tonen dat industriële vormgeving met handen en voeten was gebonden aan verkoop en produktie, aan functie en constructie.

Om definitief te breken met de volgens sommigen lichtzinnige vormcultus, kozen enkelen toen voor de naam *produktontwikkeling*. Hierdoor wordt het actieveland opnieuw veel ruimer en omvat het tevens de periode en de activiteiten die het eigenlijke ontwerpen voorafgaan en er ook op volgen. Zo is er het onderzoek dat men verricht vooraleer men de beslissing neemt om een nieuw produkt op te starten: de volledig analyse van de marktbehoeften, de financiële gevolgen voor het bedrijf, ... *Samengevat kan men stellen dat vormgeven een aspect is van ontwerpen, dat op zijn beurt een onderdeel is van ontwikkelen.*

Naast de groep die alle banden met de in hun ogen frivole vorm wilde breken, bestond er ook een groep die alle bruggen wilde opblazen met de in hun geest zondige industrie. Zij wilden enkel nog de naam *vormgever* gebruiken. In een aantal gevallen werd dit een overkoepelende naam voor een groep waarin ook de architecten, de binnenhuisinrichters en de landschapsarchitecten werden opgenomen, soms ook schilders en beeldhouwers. Hoe meer zielen hoe meer vreugde. Uit reactie tegen de consumptiemaatschappij ging men zich vooral toeleggen op "niet-commerciële opdrachten". Het was de periode met een voorkeur voor ontwerpen i.v.m. kinderen, bejaarden, mindervaliden, ziekenzorg, ... Het was de tijd met een voorliefde voor het zoeken naar haalbare projecten in recuperatiemateriaal voor de Derde Wereld. Het was het einde van de jaren '60.

In het dagelijks taalgebruik houdt het woord *design* reeds geruime tijd een waardeoordeel in. De mensen gebruiken het woord selectief. De taalverwarring kan wellicht worden opgelost door deze betekenis nog te versterken, door design enkel en alleen te gebruiken voor de top van de ijsberg, als een soort superlatief, een overtreffende vorm voor de zeer goede ontwerpen voor de industrie. De vraag blijft natuurlijk wat goed is en wat niet. Het volgende hoofdstuk stelt een aantal basisnormen voor die een antwoord kunnen bieden. De bedoeling is, in de mate van het mogelijke, een verklaring en een verduidelijking te brengen. De inhoud van het woord design in het dagelijks taalgebruik moet echter ook nog worden verruimd en verdiept. Thans heeft men de neiging het woord enkel te gebruiken i.v.m. de woninginrichting, wat uiteraard een te beperkte interpretatie is. Dit moet ons echter niet verbazen. Velen denken onmiddellijk aan meubelen en lampen omdat deze tak van de industrie en handel zeer vroeg en vrij veel gebruik heeft gemaakt van het woord design en aldus positief baanbrekend werk heeft verricht.

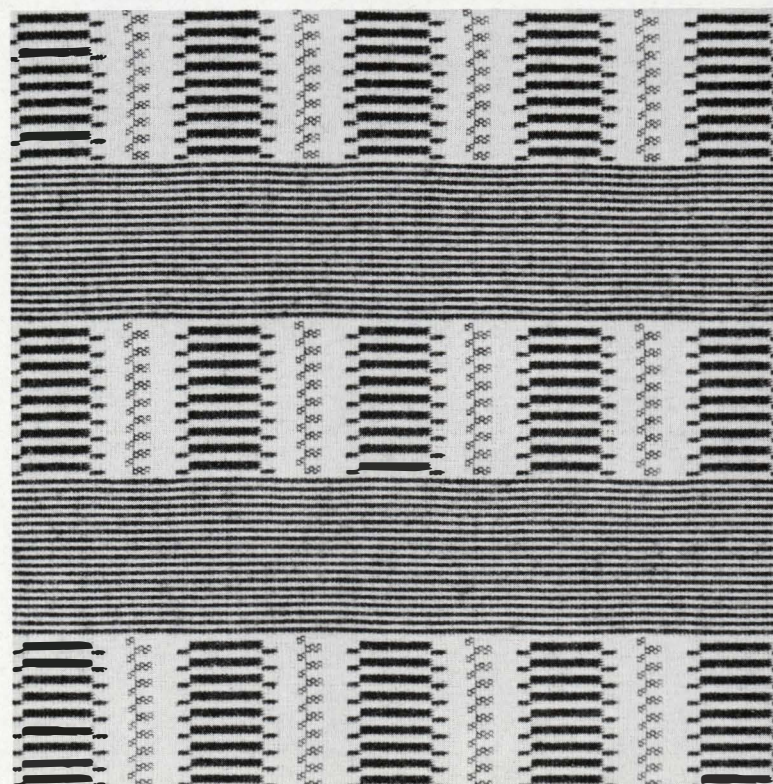
N.V. Van Havere Albert, Sint-Niklaas
Ontwerp: Marjatta Metsovaara

N.V. Intede, Moerzeke

De uitdrukking design komt uit Engeland en wordt internationaal aanvaard, zowel in de Germaanse als de Romaanse talen (de Latijnse oorsprong is immers "designare"). In het Engels kent het woord twee betekenissen, enerzijds plan – opzet en anderzijds, ontwerp, schets – tekening. Beide roepen een goed beeld op. Samengevoegd benaderen de twee betekenissen nog meer de kern van de zaak. Een tiental jaren geleden was het helaas ontaard in een modewoord dat vooral in het Franstalig gebied volledig onjuist werd aangewend om de meest onmogelijke zaken aan te duiden zoals pseudo-luxueuze would be-exotische kitscherige reisgeschenken. Het ziet er echter naar uit dat het ergste voorbij is en de tijd opnieuw rijp is voor een oordeelkundig (her)gebruik van het woord. Een nieuw gevaar dreigt nu evenwel uit de kunstwereld waar men de unieke, met de hand vervaardigde sculptuurmeubelen als design voorstelt, terwijl het zeer duidelijke uitingen zijn van kunstambacht. Hoop doet leven. Maar er bestaat natuurlijk geen zekerheid over de evolutie van de betekenis van het woord design in ons taalgebied. Mogelijke scenario's zijn onder meer: design wordt enkel gebruikt voor het ontwerpen voor het wonen, voor het ontwerpen waar het esthetische een overwegende rol speelt en voor het ontwerpen met uitgesproken kwaliteiten vanuit het standpunt van de gebruiker.

Esthétique industrielle was dertig jaar geleden een algemeen gebruikte uitdrukking vandaag hoort men het woord echter nog zelden. Nochtans zou het zinvol zijn de uitdrukking te behouden. Uiteraard niet meer als aanduiding voor het geheel van het ontwerpen voor de industrie, maar enkel in de letterlijke betekenis van het woord: esthetica, theorie en filosofie van de kunst, van het schone i.v.m. industrieel vervaardigde producten.

Aan Franstalige zijde en vooral bij industriëlen werd lange tijd een voorliefde gekoesterd voor het woord *stylist*. Gans op het einde in het ontwerpproces, na het werk door de mensen van het eigen bedrijf, kwam een nieuw personage, opgedrongen door de kopers. De taak van de ongewenste nieuwwkomer bestond erin hier en daar wat kleur te voorzien en ter elfder ure enkele vormveranderingen aan te brengen wanneer dit absoluut nodig zou zijn, maar dan liefst zo weinig mogelijk! Deze benadering was een doornenkroon in het oog van de jonge designgemeenschap. Op het ogenblik dat zij poogden het bewijs te leveren dat zij een nieuwe wetenschap bedreven, betekende deze opvatting een volledige ontkenning van alle waarden die hun heilig waren. "Stylist" was het grote scheldwoord. Hoe kon men zo onwetend zijn design te verwarren met face-lift en make-up? De plaats van de designer was uiteraard niet op het einde, zijn territorium strekte zich uit van het begin tot het einde van de produktontwikkeling. De tijd heeft de wonden geheeld. Design is inmiddels beter bekend geworden. De vormgevers hebben aanvaard dat in een aantal industrietakken de ontwerpen zodanig vlug veranderen, dat styling onder deze omstandigheden de enig haalbare kaart is. Vandaag de dag wordt de term *stylist* vooral gebruikt in en rond de textielsector. In de modefotografie heeft het woord een specifieke betekenis. Hier is de *stylist* de persoon die verantwoordelijk is voor het opzoeken en samenbrengen van de allerbelangrijkste bijkomstigheden.

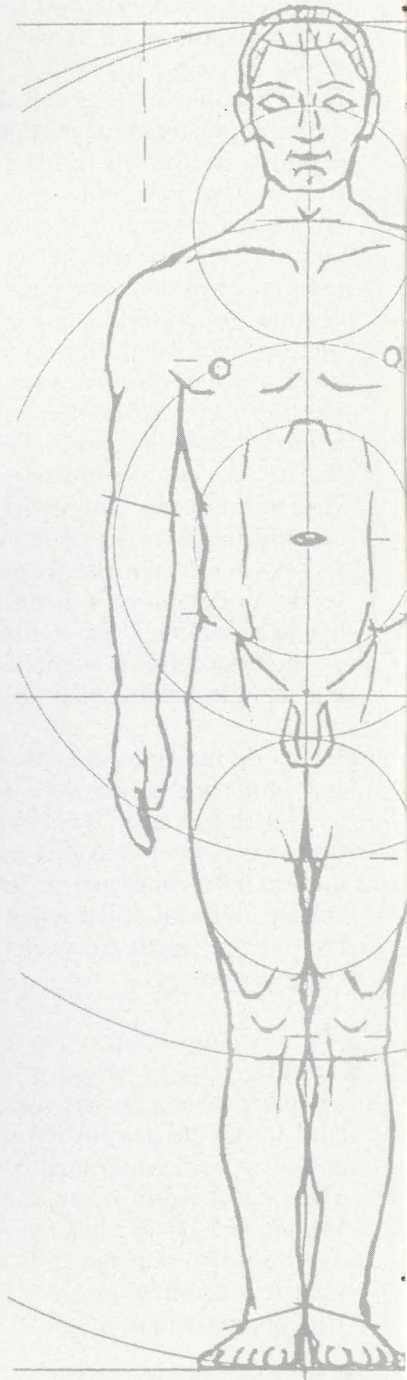
Op de internationale designscène spreekt men sinds enige tijd graag over *artefact*. Het is een mooi en welluidend woord. De oorspronkelijke betekenis is echter heel wat ruimer dan design. Het begrip *artefact* omvat immers alle voorwerpen door de mens vervaardigd, ook op ambachtelijke wijze en uit alle vroegere tijden. Het woord wordt trouwens algemeen gebruikt door archeologen.

De belangstelling voor de *industriële archeologie* die in Engeland ontstond in de jaren '50 heeft zich verspreid over gans de westerse wereld, ook over ons land. Voor de geschiedenis van het ontwerpen voor de industrie is dit uiteraard een positieve ontwikkeling. Men legt zich nu meer dan vroeger toe op het verzamelen en het bestuderen van de materiële overblijfselen van het industrieel verleden. Overal ziet men musea ontstaan over kenmerkende streeknijverheden.

Nu de verschillende gangbare termen omschreven zijn, zullen we op zoek gaan naar normen. Al te vaak werden en worden ongenueanceerde oordelen geveld. Al te dikwijls heeft men als absolute waarheid verkondigd wat slechts plaatselijk en tijdelijk geldig was. Al te zelden geeft men het verklarend referentiekader.

Bij het beoordelen van produkten van de industrie kan men onder meer vertrekken vanuit de belangen van de gebruiker, de maker en de ontwerper. Elk van deze drie standpunten geeft ons een reeks normen die ons toelaten een met redenen omkleed oordeel uit te spreken. *Uit het verder verloop van deze uiteenzetting zal echter blijken dat verschillende van deze normen niet alleen van elkaar verschillen, maar zelfs onderling tegenstrijdig zijn. Wij staan hier dus duidelijk voor een conflict- en niet voor een harmoniemodel. Strijd is dus de regel, vrede de zeldzame uitzondering. De belangen van de gebruiker, de maker en de ontwerper zijn immers niet noodzakelijk dezelfde.*

Er zijn verscheidene oorzaken die kunnen verklaren waarom design onvoldoende bekend en aanvaard is in ons land. Een van de redenen is dat men na de tweede wereldoorlog design al te veel voorstelde als een tovermiddel dat alle zorgen zou oplossen voor de gebruiker, de maker en de ontwerper. De voorbeelden die men aanhaalde waren steeds sprookjes met een gelukkig einde: roem voor de designer, rijkdom voor de fabrikant. Het zou nuttig zijn geweest om naast deze succesverhalen ook enkele sprekende voorbeelden te hebben gegeven van zorgen, tegenslagen en zelfs mislukkingen, zodat voor de mensen uit de handel en de nijverheid een en ander geloofwaardiger zou zijn overgekomen. De bloemengeur- en de maneschijnmethode was uiteraard goed bedoeld, maar helaas duidelijk niet doeltreffend. We zullen ook verder in deze uiteenzetting zien dat verschillende normen niet gelden voor alle volkeren en alle tijden, vooral wanneer men gaat concretiseren, detailleren en preciseren. Talrijke normen zijn dus niet algemeen menselijk en ook niet eeuwig.

Santens N.V., Oudenaarde

Een van de slagzinnen op de spandoeken in de optochten voor design is de uitdrukking dat design "mensgericht" moet zijn. Hiermee is natuurlijk alles gezegd, maar veel wijzer wordt men hiervan niet. Design is immers finaal altijd "mensgericht", ook als men een hondehok of een vogelkooi ontwerpt en bij de elektrische stoel is dit zelfs voelbaar. Om de mistige wolken van de vage algemeenheden te verlaten moet men pogen zo nauwkeurig mogelijk te omschrijven wat in feite wordt bedoeld met het "goed zijn" voor de mens. Vroeger werd vaak de uitdrukking "lichaam en geest" gebruikt. Goede design is aangepast aan lichaam en geest van de mens. Dit kan het eenvoudigst en het duidelijkst worden uitgelegd bij het aanpassen aan het lichaam. De mensen zijn fysisch zo verschillend dat men de ene van de andere kan onderscheiden. Voor een groot gedeelte echter gelijken ze ook op elkaar zodat de soort niet kan worden verward met krokodillen en giraffen.

Mensen hebben enkele gemeenschappelijke kenmerken, ze bezitten allemaal een hoofd, een romp, ledematen ... Het blijft dus mogelijk de afmetingen en de werking te bepalen van een normaal-gebruiker. De voorwerpen of de onderdelen van voorwerpen moeten dus zo goed mogelijk worden afgestemd op het menselijk gebruik. Een drinkglas mag dan ook niet zo groot zijn, dat een normale hand het niet meer tot bij een mond van normale grootte kan brengen. De rand van het glas mag niet zo scherp zijn, dat de lippen aan flarden worden gesneden en men de helft van zijn neus dreigt te verliezen als dat glas tot overmaat van ramp ook nog te klein blijkt. Het bloedig drama lijkt verzonnen, maar er zijn helaas nog altijd zeer veel gevaarlijke, soms zelfs levensgevaarlijke, produkten op de markt. Kinderen, bejaarden en mindervaliden waren een lang verwaarloosde groep. Zij beschikten geenszins over voorwerpen aangepast aan hun specifieke noden.

Een andere taak ligt in het ontwerpen van veilige machines en beschermende kledij voor werknemers in de industrie. In sommige afdelingen ligt het aantal arbeidsongevallen nog steeds veel te hoog. Niettegenstaande de mensen op elkaar gelijken, stellen we toch enkele grote verschillen in afmetingen vast. In Europa zijn de noorderlingen gemiddeld groter dan de zuiderlingen. Japanners zijn kleiner dan Noord-Amerikanen. In Afrika zijn de Hottentotten en de Batoetsi de duidelijkste voorbeelden. Het is hier inderdaad niet meer mogelijk een zetel te ontwerpen waarin beiden comfortabel kunnen zitten. Verder zien we verschillen tussen man en vrouw, tussen een kind, een volwassene en een ouderling. Een eenvoudig gemiddelde is hier niet meer toepasbaar. Er moet duidelijk worden gekozen voor een groep.

De menselijke afmetingen zijn ook een dynamisch gegeven. De gemiddelde grootte van de jonge generatie, ligt duidelijk hoger dan vijftig jaar geleden. Dit is een van de redenen waarom de zitmeubelen in oude bioscopen en bussen moesten worden aangepast. Men ontwerpt dus ook duidelijk voor een begrensd tijdvak. Wat vijftig jaar geleden goed was, is het nu niet meer.

Wanneer men beschikt over de nodige wetenschappelijke kennis en de nodige apparatuur kunnen de wezenlijke behoeften van het menselijk lichaam op een objectieve wijze worden gemeten. Doch ook de verlangens van de menselijke geest kunnen worden bestudeerd. Dit onderzoek beweegt zich echter op een ander vlak met andere werkmethoden. De evolutie van de noden van de menselijke geest is niet alleen verbonden met het gegeven van de menselijke natuur, maar ook met de ontwikkeling van de cultuur. Het woord cultuur steeds in de betekenis van alles wat de mens toevoegt aan de natuur. Industriële vormgeving moet de natuur en de cultuur van de mens bevredigen. De meningen over natuur en cultuur zijn uiteenlopend. Sommigen beklemtonen vooral de invloed van de natuur en zien de cultuur als een dunne laag vernis. Anderen beschouwen de cultuur als dominerende factor. Uiteraard zijn beide belangrijk voor de designer. Hij zal vertrekken van de natuur van de mens. Het lichaam met een reeks noden om in leven te blijven en zich voort te planten: voeding, kledij, woning, ... Maar al vlug is de invloed van de cultuur merkbaar. De aangroeiende wereldbevolking en de gemiddelde hoge leeftijd zijn gevolgen van de beschaving. Onder invloed van de veranderde voeding worden de Japanners groter. Eten, drinken, zitten en slapen zijn noodzakelijk voor de mens, maar de wijze waarop men dat doet verandert onder invloed van de beschaving. De haarsnit, de huidskleur en de kledij zijn aan tijd en plaats gebonden. Elke beschavingsperiode heeft een ideaalbeeld van de man en de vrouw ... Godsdienst behoort voor de enen tot de natuur en voor anderen tot de cultuur van de mens, maar iedereen is het eens over de grote invloed ervan op de zeden en gewoonten van de mensheid. Ook grote politieke partijen die lange tijd aan de macht blijven kunnen hun krachtlijnen doordrukken, doorheen een ganse maatschappij. Samenvattend kunnen we stellen dat *de designer moet ontwerpen voor een bepaalde groep, op een bepaalde plaats en in een bepaalde tijd. Wat positief is voor de enen, kan negatief zijn voor de anderen.* Denken we maar aan de vele mislukkingen in het kader van de zogenaamde hulp aan de Derde Wereld, waar men in een aantal gevallen westerse produkten gewoon is gaan overplaatsen in een niet-westerse context.

Goede design moet het individu psychologisch bevredigen, niet meer maar ook niet minder. Het reusachtig veld van design kan worden opgesplitst binnen twee uitersten: voorwerpen waarmee het individu geen of slechts schaarse objectieve contacten onderhoudt en objecten die behoren tot de subjectieve dagelijkse gevoelswereld. Tussen deze twee uitersten liggen uiteraard heel wat nuances. Men kan deze redenering ook verder doortrekken naar de voorwerpen zelf, het ene gedeelte is heel wat persoonlijker geladen dan het andere, zoals binnen en buiten, boven en onder. De aan het individu gebonden voorwerpen beginnen met kledij, bril, pijp, binnenhuisinrichting, woning, ... Ieder mens bouwt aldus een eigen waardeschaal op binnen zijn eigen gebied. Dit is van het grootste belang voor het bepalen en het begrenzen van het territorium.

Uiteraard is het voor de industrie niet mogelijk een verschillend produkt te produceren aangepast aan het gemoed van elk individu. Hier is een taak weggelegd voor de kunst en de kunstambachten. De industrie en de handel kunnen echter wel een extreme verschraving van het aanbod tegengaan, zodat een weliswaar beperkte, maar toch wezenlijke keuze mogelijk blijft. Trouwens, iedereen vindt zich min of meer terug in een aantal uitgesproken karaktertypes: introvert-extrovert, statisch-dynamisch, optimist-pessimist en nog vele andere.

Kleur

Goede design kiest de passende kleur. Mensen ervaren kleur immers als een zeer belangrijk element in hun leven. Psychologie en sociologie kunnen de designer helpen om kleur te bekennen. Proeven hebben uitgewezen dat kleur de mens beïnvloedt. Voorwerpen en ruimten veranderen onder invloed van het kleurengebruik: blauw verruimt, rood brengt naderbij, groen blijft neutraal. Maar ook cultuur beïnvloedt het kleurengebruik. De kleuren van de nationale vlag worden doorgetrokken in het dagelijks leven. Ook de kleuren van de politieke partijen brengen soms de gemoederen in beweging. Vele volkeren hebben uitgesproken kleurenvoorkeuren. In een land met verschillende volkeren, zoals Zwitserland, is er een duidelijk onderscheid tussen het Duits, het Frans en het Italiaans gedeelte. Soms is de symbolische betekenis tegengesteld: in het ene land is zwart de kleur van de rouw, in het andere land daarentegen, wit.

De mens is een sociaal wezen. Hij behoort tot één of soms meer groepen en ontleent aan dit lidmaatschap bepaalde kenmerken die een invloed uitoefenen op zijn levenswijze. Dit gegeven bepaalt ook mee de normen die hij hanteert tegenover industrieproducten. Vroeger waren de standen en ook de beroepen duidelijk van elkaar gescheiden door grote verschillen in zeden en gewoonten. Adel, burgerij, ambachtslieden, vissers en boeren hadden elk hun eigen kledij, hun eigen woongebieden, ... De huidige maatschappij is echter minder gesloten dan vroeger, maar toch blijven grote groepen bestaan rond de graad van opleiding, het inkomen en de wijze van ontspanning. De sociologie kan voor de designer een grote hulp zijn bij het herkennen en bestuderen van de verlangens en noden van die groepen waarvoor hij ontwerpt.

Conservatief en progressief

Mensen, groepen van mensen, volkeren en tijdvakken kunnen ook worden ingedeeld in "conservatief" en "progressief" met uiteraard alle nuanceringen daartussen. Conservatief en progressief zijn echter geen waardeoordelen op zichzelf, want beide kunnen zowel positief als negatief zijn voor de mensheid. Progressief is geloven in de vooruitgang, is kiezen voor het onbekende, het verlangen naar verandering, is het dynamische. Conservatief is houden van het bestaande, is voorkeur geven aan het vertrouwde, het behouden van het bekende, is het statische. Men mag echter niet te vlug veralgemenen. Vroeger werd de US steeds als een progressieve natie ervaren en Engeland als conservatief. Sinds de intrede van de minirok en de Beatles weet men dat het omgekeerde kan waar zijn. Vroeger werd de stad als progressief ervaren, het platteland conservatief. Vandaag zijn heel wat kleine dorpen vooruitstrevender dan sommige grote steden. Een individu of groep is ook niet in alles conservatief of in alles progressief. Er zijn allerhande mengvormen van vooruitstrevend zijn in het ene vlak en behoudsgezindheid in het andere. Ook bij het vormgeven zijn beide strekkingen aanwezig. Goede design bestaat in beide kampen.

Functionalisme

Het begrip functionalisme heeft vele jaren de designwereld beheerst. Design is goed als het ontwerp de functie optimaal vervult. Maar er is nog meer! De vorm volgt de functie. Uit een grondige analyse van de functie volgt automatisch ook de adequate vorm. Veel voorbeelden uit het heden en verleden kunnen dit illustreren. Dit is echter nog niet alles! Als het voorwerp goed functioneert, is het ook schoon. Soms roept men de dierenwereld te hulp om deze theorie te verduidelijken: de sierlijke hals van de giraffe, de slurf van de olifant en nog meer goed functionerende vormen. Het functionalisme als werkmethode is voor de designwereld van onschatbare waarde geweest, is het nog steeds en zal het ook altijd blijven. Dit volgt logischerwijs

uit de opdracht van design. Men kan luidkeels de dood van het functionalisme verkondigen, maar de mens heeft gewoon een voortdurende behoefte aan goed functionerende voorwerpen om te overleven. Het is doodeenvoudig de specifieke taak van design hierop een zo volmaakt mogelijk antwoord te geven. Een stoel waarop men uiterst pijnlijk zit, kan men gedurende enkele minuten hartstikke leuk vinden, maar na een avondvullend programma lacht men toch maar groen. Men kan wel zeggen dat het voorwerp niet echt bedoeld is als zitmeubel, maar eerder om kleren op te leggen. Dit moet dan echter in de toekomst ook zo worden voorgesteld: een would be-kapstok, incognito aanwezig onder vorm van een pseudo-stoel. Het functionalisme als denkmethode geeft ook aan het designonderwijs een vaste grond. De boodschap kan rationeel worden overgedragen en ontvangen. De opdrachten kunnen glashelder worden omschreven. De resultaten zijn objectief meetbaar. Ook in het bestrijden van de stijlimitatie en de kitsch heeft het functionalisme een belangrijke bijdrage geleverd. Het algemeen besluit luidt dan ook: over het functionalisme niets dan goed.

Waarom staat het functionalisme bij sommigen vandaag de dag zo slecht aangeschreven en is het geëvolueerd van een woord van lof naar een scheldwoord? De designwereld was dermate gelukkig met de denk- en werkmethode van het functionalisme dat men soms verviel in grenzeloze aanbidding, in fanatiek bijgeloof, in afgoderij. Het functionalisme dat op zichzelf reeds hoog genoeg staat, werd overschat. Uit de praktijk zou men echter beter moeten weten. Het is vanzelfsprekend niet waar dat uit de ontleding van de functie de enig zaligmakende, minitieuze gedetailleerde, afgewerkte vorm tevoorschijn komt, zoals een wit konijn uit een toverhoed. De functie is het begin, brengt aanduidingen, geeft een duidelijke richting aan. De uiteindelijke definitieve vorm moet door de designer worden gevonden. Voor één probleem zijn er trouwens vaak verschillende even goede oplossingen. Zo is het natuurlijk ook niet waar dat een goed functionerend voorwerp door het feit zelf ook schoon is. Er zijn heel wat goed zittende zetels die aartslelijk ogen. Veel ontwerpers hebben in het verleden hun aandacht te uitsluitend gericht op de materiële zijde van de functie en daarbij soms het spiritueel aspect uit het oog verloren. Een koffiekkan moet koffie kunnen bevatten en goed gieten, maar ook de vorm en de kleur zijn zeer belangrijk. Het oog wil ook iets hebben! Ook wil men duidelijk zien dat het hier om een koffiekkan gaat, niet om een theekan of een gieter. *Het is ongetwijfeld een goede zaak dat de grenzen en de mogelijkheden van het functionalisme zijn onderkend. Het zou echter een slechte zaak zijn indien de positieve mogelijkheden van het functionalisme zouden verloren gaan.*

In de 19e en 20e eeuw ontstaat er een golf van smaakverwarring in nagenoeg alle landen van de wereld. Men spreekt in dat geval van "kitsch" en "verkitschen" en het verschijnsel bestaat nog steeds. Kitsch ontstaat wanneer er grote en vlugge veranderingen optreden in het maatschappelijk gebeuren. Grote groepen beschikken dan ofwel niet over de tijd of de mogelijkheden om het gebroken evenwicht te herstellen. Informatie ontbreekt of wordt verkeerd begrepen. Zo zien we in de 19e eeuw dat onder invloed van de Franse Revolutie de traditionele smaakmakers, de adel en de kerk een gedeelte van hun invloed verliezen en vervangen worden door nieuwe mensen. Zij beschikken wel over politieke en economische gaven, maar hebben geen ervaring op het gebied van kunst en toegepaste kunst. De traditionele volks-, dorps- en boerenkunst storten in elkaar door de massale vlucht naar de industriegebieden. De ervaring van de kunstambachten is verbonden met individueel handwerk en wordt niet automatisch overgedragen op de serieprodukten in de fabrieken. De machine wil, vooral in de beginperiode, op een goedkope manier het handwerk nabootsen zodat een zwak namaakprodukt ontstaat. Door uitbreiding van ateliers tot fabrieken komt de leiding steeds meer in handen van de aandeelhouders, die niet altijd persoonlijk verbonden zijn met het produkt. Door de industrialisatie en door de enorme groei van de stad in de 19e en 20e eeuw ontstaat de verkitsching van het landschap en het probleem van de voorsteden die stad noch dorp zijn. Later ontvlucht men de stad waardoor ganse waardevolle wijken verkrotten in de oude stadskern. Wanneer de levensstandaard verbetert, kunnen plots grote groepen een eigen huis bouwen en het zelf inrichten. Zo zien we dat verkitsching niet alleen ontstaat door verarming, maar ook door verrijking. De financiële mogelijkheden zijn er, maar de smaakervaring ontbreekt. Ook de vroegere koloniën worden thans overspoeld door een golf van kitsch. De oorspronkelijke uitingen van de eigen beschavingen worden vervangen door een niet altijd gelukkige nabootsing van Europese voorbeelden. Authentieke volkskunst evolueert naar een ziellose souvenirproductie.

Sommigen noemen kitsch de volkskunst van de 20e eeuw. Hiermee doen zij de volkskunst een groot onrecht aan en bovendien is deze uitspraak onjuist. Het grote verschil tussen volkskunst en kitsch ligt in het feit dat kitsch niet beperkt blijft tot een laag van de bevolking, maar helaas door vele lagen heen loopt. Er bestaat ook zeer dure kitsch. Volkskunst is verbonden, zoals het woord dit uitdrukt, met het volk. Het is de laatste schakel in de rij hof, adel, hoge burgerij, burgerij, ambachten, boeren en paus, bisschop, abt, kanunnik, pastoor. Volkskunst is handwerk, meestal thuiswerk, soms in een beperkte vorm van manufactuur. Kitsch wordt helaas vaak in grote reeksen machinaal gefabriceerd. Kitsch is dus geen volkskunst in de letterlijke betekenis van het woord. Jammer genoeg heeft kitsch bij veel mensen de volkskunst vervangen. Sommigen verkondigen dat kitsch kunst is. De vraag is hier natuurlijk wat met kunst wordt bedoeld. Vanuit economisch standpunt is iets kunst als het als kunst wordt gekocht en verkocht. Sociologisch gezien is het kunst als het door een groep als kunst wordt erkend. Op psychologisch gebied is iets kunst als de maker en liefst ook nog iemand anders het als kunst ervaren. Vanuit economisch, sociologisch en psychologisch gezichtspunt is kitsch inderdaad en helaas kunst. Tot overmaat van ramp zelfs een rijkelijk bloeiende kunsttak. Doch, en gelukkig maar, is er ook nog de benadering vanuit de kunstwereld. Hier vormt zich een waardeoordeel door vergelijking met kunst, kunstambacht en design en wordt alles tot zijn juiste verhoudingen teruggebracht. Het is niet omdat een object psychologisch, sociologisch en economisch succesrijk is dat het een belangrijk kunstwerk is of een grote esthetische waarde bezit.

Na de tweede wereldoorlog was de voornaamste zorg van de designers om het lelijke te verbannen. Mede onder invloed van de opkomende wetenschappen economie, sociologie en psychologie ontstond echter een tendens om het probleem van het schone in de ijskast te stoppen en te bevriezen. Slogans uit de studentenopstanden van Parijs '68 vonden ook gehoor bij jonge ontwerpers: "Het is verboden te verbieden", "Smaak is verbonden met de heersende klasse", "De ene smaak is de andere waard" en "Wij zijn aan de macht". Sommigen meenden dat het getuigt van echt sociaal medevoelen als men de kitsch die aanwezig is bij brede lagen van de bevolking, uitroept tot meesterwerken. Ondertussen waren velen gelukkig omdat zij met gerust gemoed platvloerse lelijkheid verder konden produceren, aangezien toch alles evenwaardig was en niemand nog wist wat goed was. Het wegduwen van het esthetisch aspect was een hoogtepunt van zuivere struisvogelpolitiek. Immers, of men dit nu wenst of niet, zowel de gebruiker, de maker en de ontwerper spreken voortdurend waardeoordelen uit over de esthetische kwaliteit van de producten. Honderd, duizend maal per uur weerklinkt over de wereld de zin "het is mooi" of "dit is lelijk". Smaak bestaat ongetwijfeld. De volgende stap is natuurlijk: is er goede en slechte smaak en welke normen worden daarbij gehanteerd.

Het bezitten van smaak begint soms met een bepaalde aanleg bij het zien, het horen. Iedereen herinnert zich vast wel uit de tijd van het lager onderwijs dat er in de klas leerlingen waren met een duidelijk aangeboren aanleg voor goed spreken, juist zingen, smaakvol tekenen. Maar naast deze enkele gevallen van natuurlijke begaafdheid, is smaak overwegend een gevolg van goede informatie op de juiste tijd op de juiste plaats. Overdracht van smaak kan niet uitsluitend gebeuren langs de weg van de rede. Veel is rationeel uit te leggen, maar begrijpen volstaat niet. Het schone moet ervaren worden met zijn ganse wezen. Dit kan zeker niet worden verworven door een snelcursus. Het is een langzaam groeiproces, waarin de ervaringen van voortdurend vergelijken worden samengevoegd. Het is duidelijk dat sommige groepen hier meer mogelijkheden krijgen dan andere en dat lang niet iedereen gebruik zal maken van de geboden kansen.

Elke tijd wordt gekenmerkt door zijn eigen stijl. De toestand op het gebied van wijsbegeerte, wetenschap, politiek, economie is op een bepaald ogenblik zo gewijzigd dat men zich nauwelijks herkent in de oude vormen. Enkele scheppende kunstenaars zoeken en vinden voor de nieuwe inhouden een nieuwe vormgeving die aanvankelijk slechts aanvaard zal worden door een beperkte groep, maar later na de langzame weg van erkenning de ganse bevolking zal bereiken. *Deze nieuwe kunstwil komt tot uiting in de architectuur, de schilderkunst, de beeldhouwkunst en natuurlijk ook in de design. Omdat vormgeving voor de industrie door de fabricatiemethode zich onmiddellijk richt tot velen, moet het echter ook door velen onmiddellijk kunnen worden aanvaard.*

Samsonite N.V., Oudenaarde
Ontwerp en fabricatie

Tupperware N.V., Aalst
Ontwerp en fabricatie

Design vanuit het standpunt van de industrie

Hier vindt men twee grote krachtlijnen: enerzijds het fabriceren en anderzijds het verkopen. Het zijn twee volledig verschillende activiteiten die uitgeoefend en geleid worden door twee compleet verschillende types van mensen met een eigen opleiding en belangstellings sfeer. De eigen belangen van deze pijlers van een onderneming zijn niet altijd dezelfde. Wat makkelijk fabriceert is soms moeilijk te verkopen en omgekeerd is hetgeen vlot van de hand gaat soms onmogelijk ingewikkeld om te vervaardigen. De wensdroom van elke produktie is dan ook een zelfde produkt zolang mogelijk te produceren, terwijl het diepste verlangen van de verkoopafdeling erin bestaat de markt voortdurend te volgen met nieuwe modellen. De belangen van de industrie zijn ook lang niet altijd dezelfde als deze van de consument. Ook voor de industrie is design een conflictmodel.

De designer kan in het bedrijf een vruchtbare rol vervullen als onderhandelaar en verzoener tussen verkoop en produktie. Door zijn opleiding en opdracht is hij immers actief in beide gebieden. De designer kan tevens een onbevooroordeelde dialoog voeren met de gebruiker en aldus een brug slaan tussen de fabrikant en de consument.

Royal Mosa, Maastricht
Ontwerp: Piet Stockmans

Tupperware N.V., Aalst, produktielijn

Voor een niet-specialist is het vaak moeilijk te oordelen of iets gemakkelijk is te vervaardigen. Men kan zich hierin volledig vergissen. De beoordeler moet beschikken over een hoge graad van vakkennis en op de hoogte zijn van alle bestaande fabricatiemethoden. Daarbij moet men liefst ook nog een goed technisch inzicht hebben, zodat men kan voorspellen of een nieuwe machine denkbaar en uitvoerbaar is.

In de dagelijkse praktijk moet de designer natuurlijk ontwerpen voor een bestaand machinepark in een welbepaalde fabriek. Slechts in een aantal gevallen worden er nieuwe machines gekocht voor het vervaardigen van een nieuw model. In de praktijk moet men ook rekening houden met de vaardigheden van de werknemers. Als men in een bepaald bedrijf gewoon is te werken met een nauwkeurigheid van enkele centimeters schakelt men niet op korte tijd over naar millimeterprecisie. De ontwerper moet ook rekening houden met de bestaande voorraad grondstoffen en met de ervaring bij de verwerking ervan. Samenvattend kan men zeggen dat er enerzijds een theoretisch algemeen abstracte en anderzijds een bijzonder concrete norm per praktijkgeval bestaat. Wat goed is voor een fabriek op de ene plaats, kan onmogelijk zijn voor een fabriek in een ander land. De droevige gebeurtenissen in de nieuwe fabrieken van de jonge industrielanden leveren hiervan het bewijs.

Grondstoffen

Design heeft altijd een groot belang gehecht aan het juiste en eerlijke gebruik van de grondstoffen. Sommige functies en een aantal constructies kunnen op een optimale wijze worden gerealiseerd in een bepaald soort grondstof. Materialen komen maximaal tot hun recht in een bepaalde vorm. De juiste, aangepaste toepassing wordt echter soms verdrongen onder druk van de handel in grondstoffen die natuurlijk poogt het eigen toepassingsveld te vergroten. Het zuinig gebruik van de grondstoffen is een nieuwe norm. Sinds de publikatie van het rapport geschreven in opdracht van de Club van Rome zijn velen zich nu bewust van het treurige feit dat sommige grondstoffen schaars en zelfs de uitputting nabij zijn. Het is duidelijk dat ook hier de belangen van de betrokken partijen op korte en lange termijn van elkaar verschillen. De jongste jaren kreeg men een beter zicht op de gevaren van het gebruik van bepaalde grondstoffen voor de volksgezondheid. Waakzaamheid en voorzichtigheid zijn hier dus geboden.

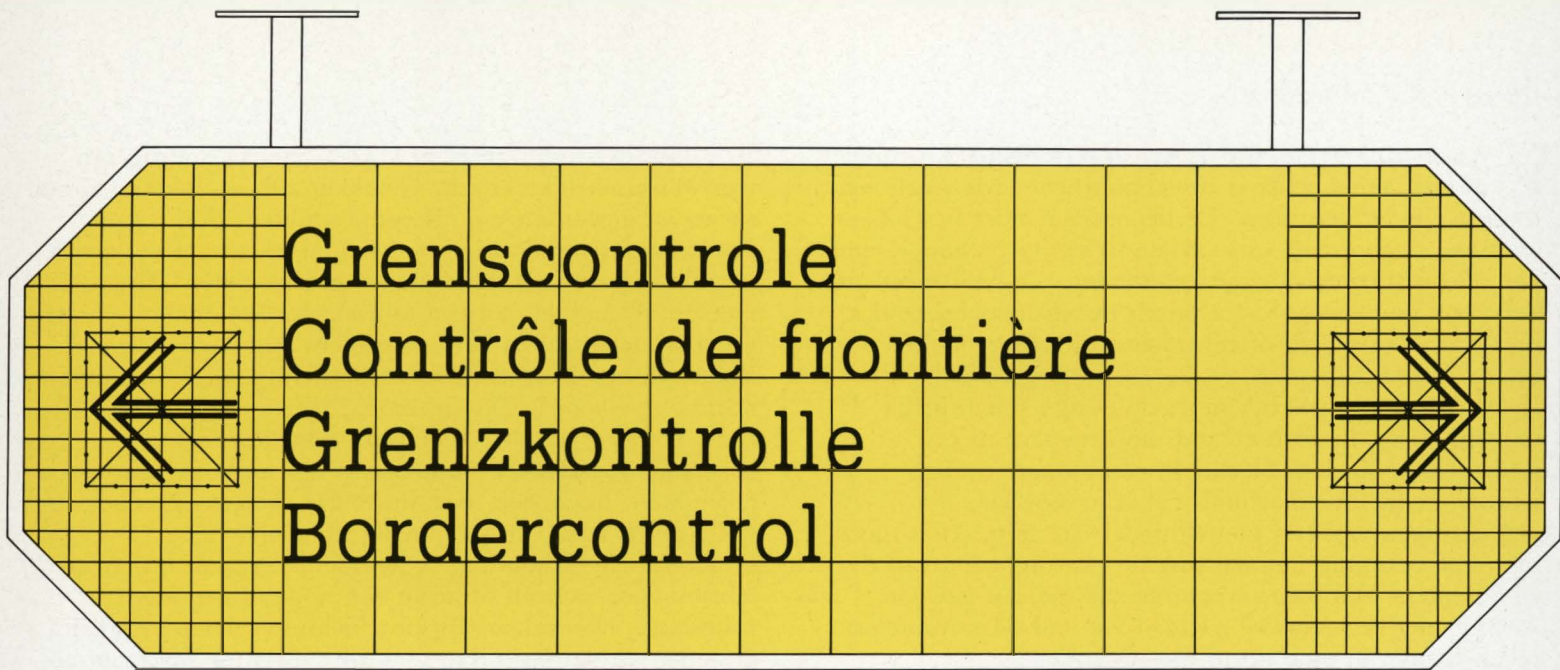
Standpunt verkoop

Vanuit deze invalshoek moet design uiteraard in de eerste plaats goed verkopen. Lange tijd heeft men de brave gemeente willen bekeren tot design met de happy-end-slogan "het lelijke verkoopt slecht". De wakkere burger daarentegen weet echter beter.

Veel fabrieken zijn groot geworden met het fabriceren van wansmakelijke kitsch. Gelukkig zijn er ook een aantal succesvol geworden met designprodukten. Soms slaan degelijke ontwerpen niet aan, omdat ze op het verkeerde ogenblik op de verkeerde plaats terecht komen. Ze passen niet bij het imago van een fabriek, bij het aanbod van de groothandelaar of in het assortiment van de detailzaak. Enkele designtheoretici hanteerden enige jaren fanatiek de norm "goedkoop". Design mocht niet duur zijn! Deze houding houdt echter geen rekening met een bestaande toestand: er is niet alleen vraag naar goedkope produkten, maar ook naar dure. De designer moet echter wel streven naar een zo gunstig mogelijke kwaliteit-prijsverhouding. Uiteindelijk bepaalt echter elke fabriek voor zichzelf of zij in een hoge of een lage prijsklasse wil werken. Bij de afdeling verkoop krijgt de designer, in de dagelijkse praktijk, veelal de opdracht zo vlug mogelijk een alternatief te vinden voor het succesvolle model van de concurrentie. Gelukkig zijn er ook enkele leidinggevende ondernemingen met een authentieke huisstijl, gedragen door het ganse bedrijf. Vanuit een consequente designpolitiek weten zij een hoogstaande, eigen bijdrage succesrijk uit te bouwen. Door de creatie van nieuwe modellen draagt design bij tot de innovatie in het bedrijf en de bedrijfstak. Door het ontwerpen naar de markt toe kan design het risico op een mislukking verminderen. Design voegt aan produkten een meerwaarde toe. Zoals voor het fabriceren is er dus ook voor het verkopen een abstracte algemene norm en een bijzondere concrete norm per bedrijf.

Export

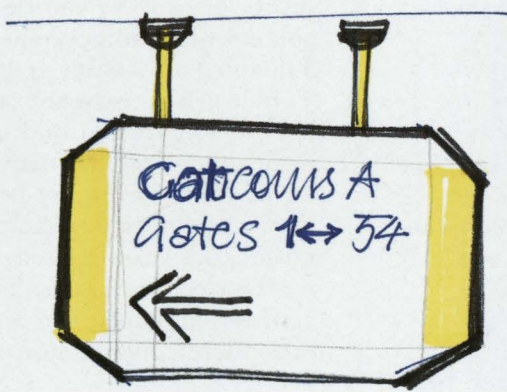
Het uitvoeren van produkten en de handel met het buitenland bestaan reeds van in de Oudheid, maar bereiken uiteraard vandaag een hoogtepunt omdat de steeds groter wordende bevolking van de wereld nu ook meer mondiaal gericht gaat leven. Ontwerpen voor de export is niet zo eenvoudig. Wanneer de designer ontwerpt voor zijn eigen markt, houdt hij bewust, doch ook onbewust, rekening met de zeden en de gewoonten van de eigen bevolking. Voor het buitenland moet hij die voor hem onbekende gegevens op rationele wijze stapsgewijs verwerven. Sommige designbureaus nemen daarom in hun ploeg verschillende buitenlanders op om de internationale dialoog te vergemakkelijken en zeer grote vergissingen te vermijden. Een ander aspect is het vervoer. De voorwerpen moeten zodanig worden ontworpen dat zij zo weinig mogelijk plaats innemen, dit om transportkosten te besparen en om de produkten gaaf in het land van bestemming te laten toekomen. Een prachtig antwoord op de vervoerproblemen is het gebruik van containers. Aan de reeds eeuwenoude kist heeft men thans maximale afmetingen gegeven, die door de huidige mogelijkheden van transport en havenuitrusting kunnen worden opgevangen.

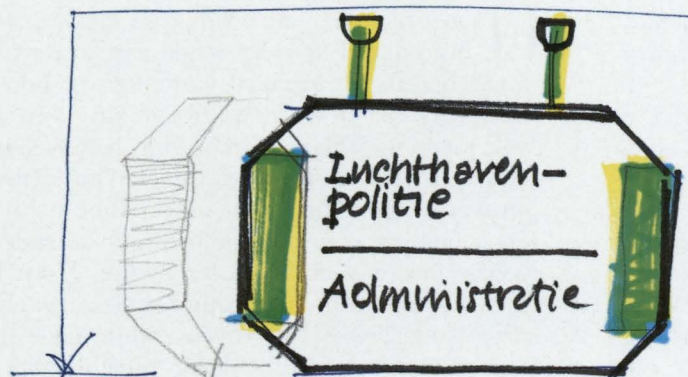
Altijd
 ↓
 altijd felicit.
 letters

(8.4.86)

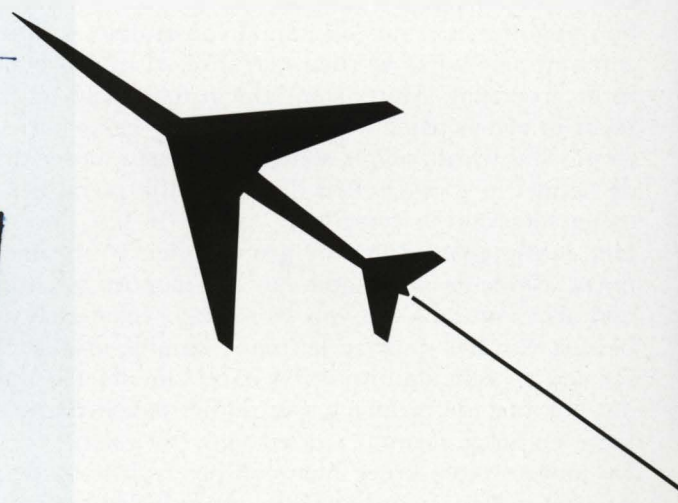
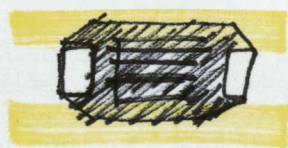
4 delen

altijd felicit

Kan mee in kleur?

⊙ Zwarte lichtbak / Neg. letters / + kleur /

Witte basis voor Rengord 1
 & Rengord 2

Texaco Belgium N.V.

Huisstijl

En van de mogelijke opdrachten van de designer is bij te dragen tot het ontwerpen van een huisstijl voor een welbepaalde industriële of commerciële firma.

Naar binnen toe wordt hierdoor het gevoel van eenheid bevorderd. Naar buiten toe resulteert dit in een ruime bekendheid door een grotere herkenbaarheid. Er is steeds het terugkerende logo of merkteken, het gebruik van kleuren. De architectuur en de binnenhuisarchitectuur, aangepast aan de eigen noden. Er is de grafiek aangebracht op drukwerk en voertuigen. Er is de gepersonaliseerde reclamestijl. Eventueel zijn er zelfs de uniformen voor de medewerkers. En hier als laatste vermeld, maar zeker niet onbelangrijk, de producten.

De huisstijl is een prachtig voorbeeld om aan te tonen hoe architectuur, binnenhuisarchitectuur, design, graphic design, modeontwerp elkaar wederzijds beïnvloeden, elkaar aanvullen, in elkaar overvloeien om uiteindelijk een prachtig harmonieus geheel te vormen.

Om de waarheid geen geweld aan te doen, moet hieraan onmiddellijk worden toegevoegd dat het samenbrengen van al deze disciplines interne belangenconflicten oproept. Het verschijnsel van de huisstijl is natuurlijk niet nieuw. Reeds eeuwenlang kenden kloosterorden, hofhoudingen, regimenten van het leger, een eigen "huisstijl".

Een moderne huisstijladaptatie, voor velen zichtbaar en herkenbaar, zijn de benzinstations. Er zijn nog heel wat meer voorbeelden op te noemen en hun aantal groeit voortdurend.

Na de gebruiker en de maker willen we hier de designer aan het woord laten. Design vormt een wereld op zichzelf, met een verleden, met eigen zeden en gewoonten, met eigen onderwijs, ... *Design beweegt zich tussen enerzijds de wereld van de wetenschap en de toegepaste wetenschap en anderzijds het domein van de kunst en toegepaste kunst.*

De geschiedenis van de design

De opvattingen over de geschiedenis van design zijn in de loop van de jaren op een zeer ingrijpende wijze veranderd. Aanvankelijk was er de kunsthistorische benadering die, naar analogie met de geschiedenis van de architectuur en de kunstambachten, vooral de klemtoon legde op het ontstaan en het groeien van een nieuwe vormgeving, als reactie op de neostijlen van de 19e eeuw. Een hoogtepunt hierin werd bereikt met het legendarische Bauhaus.

Tegen deze opvatting groeide verzet. Zoals alle nieuwe groepen wilden ook de designers hun eigenheid zuiver stellen en hun territorium nauwkeurig afbakenen. Eén en ander gaf aanleiding tot lange, maniakale, byzantijnse gesprekken over wat wel en wat geen design was.

Het resultaat hiervan was dat op een bepaald ogenblik niet meer over de geschiedenis van design moest worden gepraat, omdat de zuivere orthodoxe design voor een aantal designinquisitoren een uitvinding was van het laatste uur. Er was geen verleden voor design.

Uiteraard groeide ook tegen deze opvatting verzet. Tegenwoordig worden dan ook door verschillende auteurs totaal tegengestelde stellingen naar voren gebracht.

Volgens sommigen begint design met Eva die spon en Adam die spitte. De vroegere anti-historische houding is in het postmodernisme van vandaag volkomen vergeten en verlaten. Wel is het zo, dat door de intrede van de hulpwetenschappen sociologie en economie in de opleiding van designers, klemtonen zijn toegevoegd aan de geschiedenis van design. Het verhaal van Bauhaus dat vroeger domineerde, is onderdeel geworden van een algemene benadering, die ook spreekt over de evolutie van het koopgedrag en over de ontwikkeling van verkoop en fabricatiemethoden. De vroegere benadering was niet onjuist, ze was alleen onvolledig.

Om de verwarring over de band met het verre verleden in de geschiedenis van de design niet groter te maken, is het echter nuttig één en ander van meet af aan zo duidelijk mogelijk te stellen. In het verleden komen inderdaad duidelijke voorbeelden en onbetwistbare hoogtepunten voor met aspecten die doen denken aan wat vandaag als design wordt aanvaard. Waarschijnlijk waren alle vroegere voorwerpen zo goed mogelijk aangepast aan het menselijk lichaam, evenals aan de toenmalige geest.

Heel wat oeroude artefacten zijn meesterwerken van materiaalgebruik en een aantal van deze objecten werden ten slotte in grote getallen vervaardigd. Het volstaat om een ernstig studiebezoek te brengen aan een museum voor kunstambachten om overstelpt te worden door voorbeelden die designkenmerken vertonen "avant la lettre", uit de tijd toen design nog niet bestond of nog niet als dusdanig werd erkend. Men moet hieraan echter onmiddellijk toevoegen dat het hier gaat over afzonderlijke kenmerken van deelgebieden en duidelijk niet over de som van de eigenschappen die een designobject kenmerken; een designobject dat binnen een korte termijn door de enen wordt ontworpen, door de anderen zo vlug mogelijk machinaal in grote reeksen wordt vervaardigd en door derden zo snel als het kan wordt verkocht. De langzame artisanale produktie mag zeker niet worden verward met design.

Iets anders is de zogenaamde *anonieme* design. Dit zijn voorwerpen uit het verleden die prachtige voorbeelden zijn van vormgeving voor de industrie, doch waarbij de naam van de ontwerper niet meer is gekend. Beroemd zijn onder meer het technisch porselein, het apothekersglas, de mijnwerkerslamp, ...

De designer is zich ervan bewust dat hij niet in de eerste plaats ontwerpt voor zichzelf, maar wel voor anderen. Hij wil in de regel zo objectief mogelijk denken en handelen. Hij volgt zo goed als het kan een wetenschappelijke methode: verzamelt een maximum aan juiste, controleerbare en meetbare inlichtingen over het onderwerp van zijn studie, gaat de gegevens zo accuraat mogelijk ordenen, poogt daaruit door analyse de krachtlijnen te vinden voor zijn ontwerp, maakt een synthese, brengt de gevraagde functie tot leven door een constructie in de meest aangewezen materie, scheidt een gestalte. De designer maakt gedurende zijn opdracht veelvuldig gebruik van zoveel mogelijk hulpwetenschappen: sociologie, psychologie, economie, scheikunde, ... Wanneer hij zelf over onvoldoende kennis beschikt, roept hij de hulp in van specialisten en consulteert hij adviseurs.

Designer, generalist of specialist

In de opleiding van designers zijn er twee tegengestelde opvattingen. De verdediging van een brede algemene vorming en de voorstanders van specialisatie in een onderwerp of materiaal. Deze tegenstelling wordt verder doorgetrokken in het beroepsleven waar we onder de designers generalisten en specialisten aantreffen. Beide opties vertonen voor- en nadelen. De studenten-generalisten vinden, vooral in een klein land met beperkte mogelijkheden, gemakkelijker werk na hun studies. In grote landen daarentegen kunnen specialisten zich vlugger definitief vestigen. De student met een uitgesproken aanleg voor een deelgebied kan zich al verdiepen en specialiseren. De generalist-designer verdedigt het standpunt dat hij de ervaring van het ene gebied op het andere overdraagt, waardoor hij niet lijdt aan de zogenaamde beroepsblindheid en ook in staat zal zijn voortdurend nieuwe standpunten in te nemen. Voor een designer-specialist is een leven zelfs te kort om zich voldoende te kunnen inwerken in een materiaal en een deelgebied. Het aanbod van produkten is ontzettend groot: gaande van allereenvoudigste ontwerpen tot hoog ontwikkelde spijstechnologie, gemaakt in de meest verscheiden materialen, van piepklein tot reuzegroot. Als men daaraan denkt, dan wordt het meteen duidelijk dat dit alles niet is te vatten in een geüniformeerd, gestandaardiseerd type van industrieel ontwerper, goed voor alle werk. De wereld van de ontwerper is dynamisch en geenszins statisch. Elke ontwerper zal zich volgens zijn aard, aanleg en vermogen inwerken in het domein dat hem het best past en dat hij op een eerlijke manier kan verwerken. Er doet zich gewoon een natuurlijke selectie voor. Generalist of specialist zijn twee polen waartussen heel wat mogelijkheden en mengvormen mogelijk zijn. "Generalist of specialist" is ook geen kwaliteitsnorm, omdat zowel bekwaame als minder bekwaame ontwerpers in beide groepen aanwezig zijn.

Vroeger spande men zich in om te bewijzen dat design kunst was. Onder invloed van de 19e eeuwse "Arts en Crafts"-beweging werden kunst, kunstambacht en design als volledig gelijkwaardig beschouwd. Later is hiertegen een reactie gegroeid en heeft men absoluut getracht te bewijzen dat design geen kunst was maar toegepaste wetenschap. Sinds korte tijd zijn heel wat designers opnieuw de kunstrichting ingeslagen. De verschillende opvattingen en de talrijke meningsverschillen, zoals reeds in het begin van dit essay vermeld, vinden hun oorsprong in een onzuiver woordgebruik, zowel wat de kunst betreft, als alles wat verband houdt met ontwerpen, vormgeven en design voor de industrie. Ook nu nog gaan talrijke opvattingen over kunst terug tot de 19e eeuw. Vooral het beeld van de romantische, volledig vrij scheppende en losbandig levende kunstenaar is nog altijd zeer populair. Het is dan ook belangrijk om een dergelijke bohémienfiguur niet te vereenzelvigen met de designer: een gedisciplineerd medewerker van de industrie. Ook opvattingen zoals "kunst om de kunst" en "de aller individueelste expressie van de allerindividueelste emotie" leven nog steeds verder, zoals ook het verhaal van de kunstenaar als volledig zelfstandig, individueel scheppend genie. Eén en ander is natuurlijk moeilijk te verenigen met de hedendaagse vormgever, de in teamwork opererende marktgerichte designer. Stilaan en gelukkig wordt nu ook steeds meer in brede kringen bekend dat het leven en het werk van de kunstenaar voor de Franse Revolutie, in het Ancien Régime, niet zo onafhankelijk was. Over bijna alles bestonden duidelijke afspraken: het onderwerp, de stijl, de leveringsdatum en de kostprijs van het beeld of het schilderij. De kunstenaar van voor de romantiek staat wat denk- en werkwijze betreft veel dichter bij de designer van nu, dan gewoonlijk wordt aangenomen.

Er is een richting in de huidige kunsttheorie die de anti-maatschappijhouding ziet als de voornaamste opdracht voor de kunst en de kunstenaars. Dit is uiteraard een standpunt dat niet onmiddellijk te verzoenen valt met een positieve, actieve rol in het economisch leven. Vanuit deze opvatting zijn kunst en design onverenigbaar. Nieuw is deze visie niet. Een aantal kunstenaars uit de 19e en 20e eeuw getuigden ook van deze anti-maatschappelijke houding, maar dit is geenszins een reden om het geheel van de kunst van alle tijden en alle volkeren als anti-sociaal te bestempelen. Nagenoeg het grootste gedeelte van de kunst heeft een positieve houding tegenover de maatschappij.

Wanneer in ons land over kunst wordt gesproken, denkt men in de eerste plaats aan schilderkunst, literatuur en muziek, daarna aan beeldhouwkunst, dans en film en tenslotte aan architectuur, fotografie en stripverhalen. De kunstgeschiedenis aanvaardt veelal enkel het unieke, het originele, het volledig door de kunstenaar eigenhandig vervaardigde kunstwerk, wat uiteraard onverenigbaar is met design. Kunst wordt

bijna altijd verbonden met het traditioneel begrip van de zogenaamde "vrije kunsten", die in werkelijkheid echter helemaal niet zo vrij zijn als wordt gezegd en gedacht, maar die theoretisch binnen hun wereld vrij autonoom kunnen handelen. De auteur bepaalt het lot van zijn romanhelden.

De architectuur en ook de designer vertrekken echter van een gegeven functie, een concrete opdracht. Zij kunnen niet theoretisch vrij bewegen en zijn ook in de praktijk niet vrij. Over de vraag of architectuur en design kunst zijn, blijven de meningen verdeeld. In afwachting van een overeenstemming, blijft de oude term "toegepaste kunst" zinvol en bruikbaar.

In het begin van dit essay werd uiteengezet dat het ontwerpen voor de industrie alle produkten omvat die worden gefabriceerd. Het is duidelijk dat hier een verdere gradatie en classificatie moet worden gemaakt. Er zijn objecten waarbij het esthetische een grote rol speelt. Anderzijds kennen wij ook voorwerpen waarbij andere eisen domineren. Aan de ene kant het doelbewust nastreven van het schone en aan de andere kant het lelijke vermijden.

Er zijn trouwens ook een reeks voorwerpen en vooral onderdelen van voorwerpen die men na afwerking niet meer ziet. Zij worden ontworpen, maar krijgen een vorm die volledig gericht is op de functie en de constructie en geenszins op de mens. Soms zijn deze niet zichtbare voorwerpen zeer mooi, maar dit is geen wet en er is ook geen dwingende noodzaak. Ze zijn immers ingebouwd in de voorwerpen die ons omringen.

Voorlopig samengevat kan het volgende worden vooropgesteld en overwogen. Als men de architectuur als kunst aanvaardt en indien men de kunstenaars van voor de Franse Revolutie als kunstenaars erkent, bestaat er geen geldige reden om design uit te sluiten. Het is duidelijk dat hier niet alle ontwerpen voor de industrie worden bedoeld, maar alleen die voorwerpen die een meerwaarde inhouden, zoals in de inleiding uiteengezet. Dit geldt ook voor de architectuur. Niet alles wat gemetst wordt, is bouwkunst.

Het verschil tussen de traditionele vrije kunsten en design ligt vooral op het vlak van de onderwerpen, van het inhoudelijke. Een aantal boodschappen over de wereld en het individu komen bij design niet rechtstreeks ter sprake. Een aantal categorieën, zoals onder meer het onaangename, het tragische, vinden we niet terug in design. Design vervult ook eerst en vooral voor de mens één of andere functie in, voor of met de "stoffelijke" wereld. In de mate van het mogelijke wordt hieraan een "onstoffelijke" dimensie toegevoegd. In het bijzonder draagt deze geestelijke kracht bij tot het zichtbaar maken van de functie in de gestalte: een stoel wordt hierdoor meer als een stoel herkend, ervaren en beleefd. Algemeen schenkt deze spirituele bijdrage, naargelang haar kracht en vermogen, ook een bepaalde schoonheidservaring. Naast een algemene benadering moet elke vorm van kunst uiteraard ook worden benaderd vanuit de eigen wereld met zijn eigen normen. Design is design en geen gedicht, schilderij of opera.

Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen

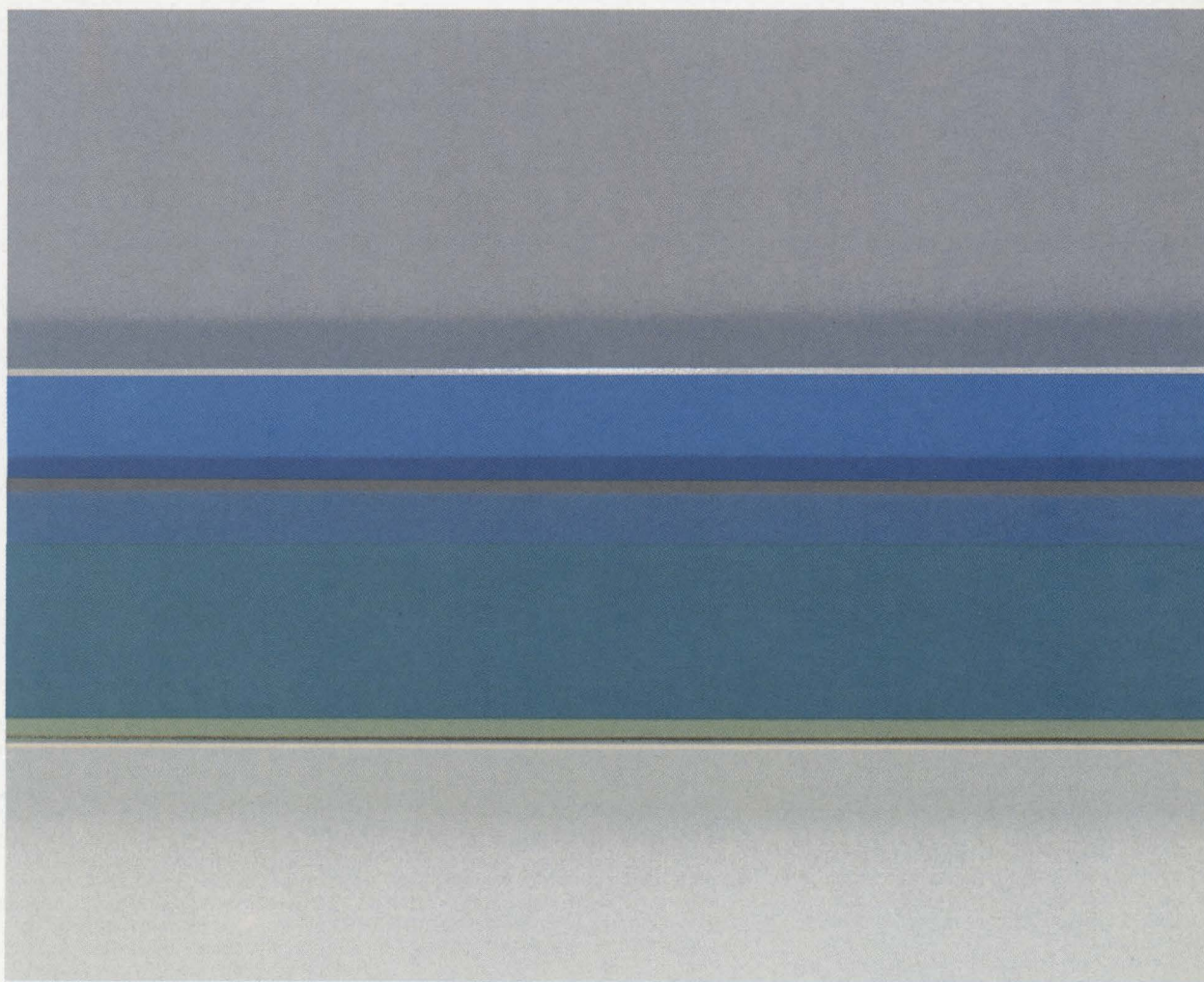
zesentwintigste jaargang / juli-augustus-september / 1988 / nr.3
driemaandelijkse periodiek voor inwijding in de beeldende kunsten
door reproducties, teksten en radiouitzendingen
Uitgave van Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen v.z.w
onder de auspiciën van de Vlaamse provincies en
in samenwerking met de B.R.T.

Mededelingen

B.R.T.-O.K.V.-uitzenddata
Radio : B.R.T.-3
18.30-19.00 u.
1 oktober
5 november
3 december

OKV-AANBIEDING Zeefdruk Maurits van Saene

12 kleurenzeefdruk Maurits van Saene Marine

Papier: velin d'arche, 250 gr
Formaat: 55 x 62 cm
Oplage: 100 exemplaren
Gesigneerd en genummerd door de kunstenaar
Druk: 12 kleurgangen, Bekaert-Screen, Kapellen

Prijs: **9.500,-fr.** voor abonnees;
niet-abonnees betalen **10.000,-fr.**;
bestellingen vanuit Nederland:
f 528 voor abonnees;
f 556 voor niet-abonnees.

Verantwoordelijke uitgever : Et. de Cuyper
Secretariaat, redactie en abonnementendienst:
Trommelstraat 1, 9000 Gent
091/238.239
B.T.W.-nummer: 427.190.176
Bankrelaties : 448-0007361-87:
220-0722400-77
000-0099920-10
135.20 (NL)

Hoe bestellen?

U heeft twee mogelijkheden

1. U komt de zeefdruk afhalen op het OKV-secretariaat:

U gelieve vooraf het bedrag van **9.500,-fr.** te storten op rekeningnummer **448-0007361-87** van OKV in Gent.

Nederland: f 528 op Nederlandse postbankrekening 135.20 van OKV
Drie dagen na uw betaling kan U de zeefdruk afhalen op het OKV-secretariaat, Trommelstraat 1, 9000 Gent en dit alle werkdagen tussen 09.00 en 17.00 u.

2. De zeefdruk wordt U aangetekend toegestuurd:

U gelieve het bedrag van **9.650,-fr.** te storten op rekeningnummer **448-0007361-87** van OKV in Gent.

In dit geval worden 150,-fr. extra port en verpakingskosten aangerekend. Binnen de 10 dagen na ontvangst van uw betaling wordt de zeefdruk toegezonden.

Nederland: f 542 op het Nederlandse postbanknummer 135.20 van OKV

Voor niet-abonnees geldt hetzelfde systeem, prijzen zijn 10.000,-fr. of f 556, eventueel te verhogen met de verzendingskosten (150,-fr. of f 14).

Maurits van Saene

Maurits van Saene (1919) leert het vak in het Brusselse Sint-Lukasinstituut en in het Institut National des Beaux-Arts in Parijs. Later werkt hij samen met Jan Brusselmans.

Als van Saene in 1945 het atelier van Brusselmans verlaat heeft hij zijn weg gevonden. Zijn oeuvre kent een logische en bedachtzame ontwikkeling.

Tijdens de eerste fase is het palet opgeklaard: de samenstelling van het doek (landschap, stilleven, figuur in interieur) wordt in haar essentiële vlakken, in haar hoofdmomenten samengevat.

In een volgende fase gaat Van Saene als het ware op de toppen van zijn tenen over naar de non-figuratieve kunst. De expliciete verwijzingen naar de realiteit verdwijnen uit z'n kunst. Dit komt vooral tot uiting gedurende en na zijn verblijf in Noord-Afrika, Spanje en Kongo. De zeefdruk die U wordt aangeboden is een duidelijke exponent van de derde fase in het werk van Maurits van Saene: een lange reeks van marines waarin ruimte, water en licht in enkele horizontale, trillende vlakken worden gevangen. Ze doen denken aan het mysterie in de glasramen van Chartres die, eerst na zonsongang, het licht dat zij gedurende de dag hebben opgevangen, weer als een zachte glans in het schemerdonker uitstralen. (naar Marcel Duchateau).

- 1. Meesterschap en mecenaat: Vlaamse schilders in dienst van Habsburg**
Reeds gepubliceerd
- 2. Het Provinciaal Museum voor Fotografie, Antwerpen**
Reeds gepubliceerd
- 3. Een inleiding tot design**
Net verschenen
- 4. Het Rubenshuis, Antwerpen**
Verschijnt in november 1988

Hoe kan u zich abonneren?

Door overschrijving van 600,-fr.

(4 nummers, zonder band,

4 mededelingenbladen en een museumkaart)

of 850,-fr. (4 nummers met band 1987-1988,

4 mededelingenbladen en een museumkaart)

op rekeningnummer 220-0722400-77 van

Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen in

9000 Gent met duidelijke vermelding van uw naam en adres en de mededeling "abonnement 1988".

Voor Nederland:

door storting of overschrijving van f 36

(zonder band) of f 53 (mèt band) op het

Nederlandse gironummer 135.20 van Openbaar

Kunstbezit in Vlaanderen in B-9000 Gent.

Voor de overige landen:

uitsluitend door internationale postwissel of

door overschrijving van 680 Belg.-fr. of 960

Belg.-fr. (mèt band 87/88) op postchecknummer

000-0099920-10 van Openbaar Kunstbezit in

Vlaanderen, Trommelstraat 1, B-9000 Gent.

Vorige jaargangen

1967 t.e.m. 1984: 650,-fr. per ex. of f 40

(opbergbanden inbegrepen)

1985 t.e.m. 1987: 600,-fr. per ex. of f 38

Opbergband 1985-1986: 190,-fr. of f 12

1987-1988: 250,-fr. of f 17

Met C.J.P.korting

Extra aanbieding oudere jaargangen

Bij aankoop van 10 verschillende jaargangen uit de reeks 1967-1984: 500,-fr. per stuk i.p.v. 650,-fr.

Hoe bestellen: door storting van het vereiste bedrag op rekeningnummer 448-0007361-87 van OKV in Gent.

Abonnee graag even uw aandacht

Door een interne reorganisatie werd de abonentendienst, die tot nu toe gevestigd was bij de firma Keesing in Deurne, overgebracht naar de redactielokalen van OKV in Gent.

Voor al uw vragen i.v.m. uw abonnement kunt U voortaan terecht bij **Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen, Trommelstraat 1, 9000 Gent**. Telefonisch op de nummers: **091/238.239** en **091/238.147**.

Antwerpen

Zomer van de fotografie

Sommige manifestaties *nog tot 23 oktober*
De 2e Zomer van de Fotografie, gestart in juni, wil met een hele reeks tentoonstellingen en andere manifestaties het brede spectrum aan mogelijkheden van het medium fotografie belichten. Het Provinciaal Museum voor Fotografie, fotogalerijen, culturele centra, kunstgalerijen en andere culturele instellingen brengen de fotografie in een artistieke benadering, als reportage, als illustratie en ook geïntegreerd in de plastische kunsten. Info (folder en plan): Museum voor Fotografie Waalse Kaai 47, 2000 Antwerpen 03/216.22.11

Museum van Hedendaagse Kunst, Antwerpen
Gran Pavese: The Flag-Project

12 september - 5 november

De tentoonstelling werd samengesteld door de Stichting Gran Pavese in Rotterdam. Aan 50 internationale kunstenaars werd gevraagd een vlag te ontwerpen van 2 op 3 m. De vlaggen worden tentoongesteld in het museum. Een identieke set vlaggen zal elke dag worden gehesen en gestreken op de gedempte zuiderdoppen voor het museum. De expositie komt van Rotterdam en reist verder naar Frankrijk, Duitsland, USA, Australië en Japan. Er is ook een videofilm te bekijken.

MUHKA

Leuvenstraat 32, 2000 Antwerpen

Info: 03/238.59.60

Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen

Henri de Braekeleer

23 oktober - 8 januari

De Braekeleer (1840-1888) was een universeel picturaal talent met een paradoxaal oeuvre en met wisselend succes; voor de enen een Vlaamse Vermeer, voor anderen een voorloper van het impressionisme, fauvisme en expressionisme. Aan de hand van zijn bekendste werken, het vroege werk, de landschappen, stillevens, tekeningen en etsen biedt de tentoonstelling stof tot een nieuwe en genuanceerde confrontatie met Henri de Braekeleer. Met catalogus.

KMSK, Antwerpen

Leopold de Waelplaats, 2000 Antwerpen

Open: 10.00 - 17.00 u., gesloten op maandag

Info: 03/238.78.09

Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen

Gouden Licht. Meesterwerken der ikonenkunst

6 november - 5 februari

Een groots opgezette expositie met een 160 geschilderde ikonen uit de 13e tot 17e eeuw, een 40-tal kunstvoorwerpen, ikonen in textiel, metaal en ivoor vanaf de vroeg-christelijke tijd uit Belgische, Zwitserse en Duitse openbare en privé-collecties. Alleen stukken van vóór 1700, van hoge kwaliteit en in gave bewaringstoestand werden geselecteerd: uit Novgorod, Moskou en Pskov, Stroganov-ikonen, Byzantijnse ikonen en werken uit de Kretenzische school. Met catalogus in kleur.

KMSK, Antwerpen

Leopold de Waelplaats, 2000 Antwerpen

Open: 10.00 - 17.00 u., gesloten op maandag

Info: 03/238.78.09

Stedelijk Prentenkabinet, Antwerpen
Meesterwerken uit het Stedelijk
Prentenkabinet van Antwerpen. Oude
tekeningen uit de 16e en 17e eeuw

24 september – 31 december

N.a.v. de 50e verjaardag toont het Prentenkabinet een selectie van 46 tekeningen van uiterst hoge kwaliteit: Rubens, Jordaens, Van Dyck, Snyders, Brueghel, ... Ze bieden een rijke iconografie met o.m. stadsgezichten, landschappen, allegorieën, mythologische, historische en religieuze voorstellingen, ... Met catalogus.

Stedelijk Prentenkabinet, Museum Plantin-Moretus

Vrijdagsmarkt 22, 2000 Antwerpen

Open: alle dagen 10.00 – 17.00 u., niet op 1 november, 25 en 26 december; NMBS-reductie
Info: 03/233.02.94 en 03/232.24.55

Hessenhuis, Antwerpen

Vijftig jaar Stedelijk Prentenkabinet
(1938-1988). Aanwinsten uit de collecties
moderne prenten en tekeningen

22 oktober – 31 januari

Een representatieve selectie uit de collectie moderne prenten die in de afgelopen 50 jaar werden verworven door aankoop, legaat of schenking. De expositie toont meteen de evoluties binnen de prent- en tekenkunst sedert de romantiek. Enkele namen: Leys, Verlat, Guiette, Minne, Gentils, Bervoets, Panamarenko, Landuyt, Raveel, ... Met catalogus.

Hessenhuis

Falconrui 53, 2000 Antwerpen

Info: 03/233.02.94 en 03/232.24.55

Etnografisch Museum, Antwerpen

Begin oktober van dit jaar opent het Etnografisch Museum van de stad Antwerpen eindelijk haar deuren aan de Suikerrui. Het complex bestaat uit 2 delen: de diensten en administratie zijn ondergebracht in vier gerestaureerde gebouwen, de tentoonstelling zelf (5 verdiepingen) bevindt zich in een nieuw gebouw achter een gerestaureerde gevel. Het publiek kan er kennismaken met de verscheidenheid en de rijkdom van de niet-Europese culturen. De verzameling van het museum telt 20.000 voorwerpen en daar zitten heel wat unieke stukken tussen. Op het gelijkvloers zijn voorwerpen uit Afrika en het Zuidzeegebied te zien. De eerste verdieping stelt Amerika en Indonesië voor, de tweede verdieping is gewijd aan voorwerpen uit Centraal-, Oost- en Zuidoost-Azië. Een gedeelte van de derde verdieping is voorbehouden aan China en Japan. Op de rest van deze verdieping en de vierde verdieping plant men tijdelijke tentoonstellingen. Dit museum met zijn prachtige collecties wordt uitgebreid voorgesteld in de eerste OKV-aflevering van 1989.

Etnografisch Museum, Suikerrui 19, 2000 Antwerpen

Open: alle dagen behalve maandag

Info: 03/232.08.82

Provinciaal Diamantmuseum, Antwerpen

Vanaf 21 oktober

In dit vernieuwde museum staat alles uiteraard in het teken van de diamant: wat is diamant, hoe wordt hij ontgonnen, bewerkt en verhandeld. Ruime aandacht gaat naar het gebruik van industriële en synthetische diamant en naar de bewerking van sierdiamant. Mythen en legenden vormen de inleiding tot het bezoek aan de schatkamer waar oude en hedendaagse sieraden de geschiedenis van het diamantjuweel illustreren.

Provinciaal Diamantmuseum

Lange Herentalsestraat 31-33, 2018 Antwerpen

Open: 10.00 – 17.00 u., gesloten op maandag, 1 en 2 januari, 25 en 26 december; demonstraties: op zaterdag 14.00 – 17.00 u.
Info: 03/231.86.45.

Rockoxhuis, Antwerpen
Zilver uit de Gouden Eeuw van Antwerpen

10 november – 15 januari

De 16e-eeuwse bloeiperiode van het Antwerpse edelsmeedwerk wordt geïllustreerd met een 100-tal voorwerpen, zowel burgerlijk als religieus uit binnen en buitenlandse collecties. Catalogus beschikbaar. Een realisatie van het Provinciaal Museum voor Kunstabachten, Sterckshof.

Rockoxhuis

Keizerstraat 12, 2000 Antwerpen

Open: 10.00 – 17.00 u., gesloten op maandag
Info: 03/324.02.07 en 324.71.76 (Sterckshof)

Stedelijke archeologische dienst
Brugge onderzocht

Nog tot 30 oktober

Een tentoonstelling over 10 jaar archeologisch onderzoek in het rijke bodemarchief van Brugge. Belicht worden de bijdrage van de stadsarcheologie voor de kennis van de ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis van de stad, alsook de materiële cultuur (aardewerk, glas, leder, ...). Stedelijke archeologische dienst Museumdiensten Sint-Jan Mariastraat 36bis, 8000 Brugge
Open: elke dag, 14.00 – 18.00 u.
Info: 050/33.99.11

Stadsbibliotheek, Brugge
Schatten uit de Biekorf-Bibliotheek:
incunabels

3 september – 12 november

De expositie toont de zeldzaamste en mooiste incunabels uit de verzameling van het Historisch Fonds van de Stadsbibliotheek. Naast de 36 wiegedrukken zullen ter situering van de incunabel in het geheel van de geschiedenis van het boek ook enkele handschriften, blokpagina's en enkele 16e-eeuwse drukken worden getoond. Stadsbibliotheek, Achiel van Ackerzaal Kuipersstraat 3, 8000 Brugge
Open: 14.00 – 18.00 u.
Info: 050/33.00.50 toestel 20

Sint-Janshospitaal, Brugge
Stadshalle, Brugge
Stenen herleven, 111 jaar kunstig restaureren
in Brugge

1 oktober – 20 november

In 1877 kent de Stad Brugge als eerste restauratiesubsidie toe. De 111e verjaardag hiervan is aanleiding tot een tentoonstelling over het Brugse restauratiebeleid. Dit in de ziekenzalen van het Sint-Janshospitaal. Bij de expositie hoort een gelijknamig boek. Sint-Janshospitaal Mariastraat 38, 8000 Brugge
Open: 10.00 – 18.00 u.
Info: 050/33.99.66, binnenpost 223.

Stadshalle, Brugge
5e Internationale Antiekbeurs

11 november – 20 november

De Antiekbeurs is medeorganisator van bovenstaande tentoonstelling. Een deel van de expositie vindt plaats in de Stadshalle. Er is ook een inhoudelijk verband tussen de beurs en de tentoonstelling. De beurs zelf heeft een internationale faam; de getoonde collecties en kunstvoorwerpen komen uit gans Europa. Er is zowel middeleeuwse kunst als art nouveau. Beurs en tentoonstelling kunnen samen worden bezocht: een geleid bezoek van 1 uur aan de expo (Memlingmuseum en Stadshalle) gevolgd door 1 uur geleid bezoek aan de beurs. Stadshalle, Belfort, Grote Markt, Brugge
Info: zie boven

Koninklijke Musea voor Kunst en
Geschiedenis, Brussel
China, hemel en aarde
5000 jaar uitvindingen en ontdekkingen

16 september 1988 – 16 januari 1989

Ongetwijfeld wordt deze tentoonstelling de grootste van het najaar. In de VSA en in Canada trok de expositie reeds 4 miljoen bezoekers. Voor Brussel werd het originele Amerikaanse concept volledig herdacht naar een Europese denkwereld toe.

De organisatie berust bij drie Belgische partners: het Commissariaat-generaal voor de Internationale Samenwerking van de Vlaamse Gemeenschap, het China -Europa Instituut van de KUL en uiteraard de Koninklijke Musea. Extern werd een beroep gedaan op het China International Science Center in Beijing en op het Needham Research Institute uit Cambridge. Samen met de tentoonstelling loopt een educatief project, opgesteld door het Departement Pedagogische Wetenschappen van de KUL om de toegankelijkheid van de expositie voor leraars en scholen te verhogen. "China, hemel en aarde" toont het China van de astronomen, metaalgieters, machinebouwers, wevers, boeren, zijderupskwekers, de geavanceerde technologische en wetenschappelijke onderbouw voor die wereld van keizers en kunstenaars. Het is een expositie over het Chinees inventief genie, dat enkele uitvindingen heeft voortgebracht die essentiële bouwstenen boden voor onze Westerse beschaving. De bijdrage van de Chinese cultuur aan de wereldbeschaving komt in 7 grote onderdelen aan bod:

1. de astronomie
2. de "Vier Grote Uitvindingen" (papier, buskruit, kompas, drukkunst),
3. de mechanica,
4. de brons- en ijzerbewerking,
5. de porseleinvervaardiging,
6. de zijdeproductie,
7. de Oost-Westuitwisseling van wetenschap en techniek.

Enkele van de fabricageprocédés worden gedemonstreerd door een 20-tal uit China overgevoegen vaklui.

Originele voorwerpen uit de Verboden Stad in Beijing (Gugong Museum) en uit de musea van Nanjing en Xian, alsook uit een aantal Europese verzamelingen worden getoond. Sommige objecten uit Chinese musea worden voor het eerst in het buitenland getoond.

Magische spiegel, brons; Ø 24 cm.;
Cambridge, Needham Research Institute

De tentoonstelling beperkt zich echter niet tot een lijst van Chinese uitvindingen, maar stelt zich ook de vraag hoe die opmerkelijke ontwikkeling van wetenschap en technologie in China is te verklaren op een ogenblik dat Europa zich nog diep in de "duistere middeleeuwen" bevond. Het antwoord wordt gezocht in een analyse van geografische en klimatologische factoren, van de socio-economische structuur (de bureaucratie) en van het filosofisch stelsel. Uiteraard wordt een catalogus voorzien; meer hierover na de publicatie.

Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis Jubelpark 10, 1040 Brussel
Open: dagelijks 10.00 – 17.00 u., op woensdag tot 22.00 u., gesloten op maandag, 25 december en 1 januari

Toegangsprijs: 180,-fr., met Museumkaart: 130,-fr., NMBS-arrangementen.

Geleide bezoeken en privé-nocturnes: reserveren vanaf 1 augustus op 02/733.46.47
Info: Commissariaat voor de Internationale Samenwerking van de Vlaamse Gemeenschap Trierstraat 100, 1040 Brussel
02/230.12.25

Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België. Moderne Kunst, Brussel De eerste groep van Latem 1899 – 1914

27 oktober – 31 december
Van den Abeele, Minne, Van de Woestyne, De Saedeleer en Servaes creëren omstreeks 1900 een eigen "religieuze" symbolisme en bereiden de weg voor het expressionisme van de 2e Latemse groep. De expositie toont méér dan 100 stukken (schilderijen, sculpturen, tekeningen, documenten) uit binnen en buitenlandse collecties (openbaar en privé). Met catalogus. KMSKB
Museumstraat 9, 1000 Brussel
Info: 02/513.96.30

Museum van Deinze en Leiestreek, Deinze Retrospectieve Xavier en César de Cock en Gustave den Duyts

8 oktober – 5 december
Xavier de Cock kan als schilder van landschappen en van dieren in landschappen een realist worden genoemd. César maakte net als zijn broer kennis met de Barbizonschilders, als landschapschilder staat hij dicht bij Corot. Den Duyts maakte olieverfschilderijen, etsen en aquarellen: dromerige en melancholische landschappen. Wie van onze lezers werk heeft van deze kunstenaars en zijn bezit graag geëxposeerd zou zien, wordt gevraagd om contact op te nemen met het museum.
Museum van Deinze en Leiestreek
Lucien Matthyslaan 3-5, 9800 Deinze
Open: 14.00 – 17.30 u., zaterdag, zon- en feestdagen: 10.00 – 12.00 u. en 14.00 – 17.00 u., gesloten op dinsdag
Info: 091/86.00.11 en 091/86.00.19

Museum van Elsene Art deco België 1920-1940

6 oktober – 18 december
Een eerste belangrijke retrospectieve over art deco in België. Het gaat om schilderijen, beeldhouwwerken, meubilair, siervoorwerpen (glas, keramiek, ...), maar ook meubilair.
Museum van Elsene
Jean van Volsemstraat 71, 1050 Brussel
Open: 13.00 – 19.30 u., zaterdag en zondag: 10.00 – 17.00 u.
Info: 02/511.90.84

Museum van Hedendaagse Kunst, Gent Patate Bollente – Didacta

Nog tot 2 oktober
Luciano Fabro kiest kunst uit Gentse privé-collecties. Ging met Chambres d'Amis het museum naar de privé-woningen, het rijke privé-patrimonium komt nu naar het museum.

About. Kunstenaars over het museum

14 oktober – 27 november
Bedoeld als ideëel verlengstuk en klankbord naast de tentoonstelling rond het expressionisme in het MSK (die werd uitgesteld tot 1990). De nadruk ligt niet op het exposeren, maar op reflecties over kunst door kunstenaars. MHK
Citadelpark, 9000 Gent
Open: 9.00 – 12.30 u. en 13.30 – 17.30 u., gesloten op maandag
Info: 091/21.17.03

Museum voor Industriële Archeologie en Textiel, Gent

Vlas. Ambacht en industrie te Gent
Nog tot 15 januari 1989
Over de situatie van de linnennijverheid in 18e en 19e eeuw met uniek en zelden tentoongesteld beeldmateriaal. Het boeiende themanummer van het Tijdschrift voor Geschiedenis van Techniek en Industriële Cultuur fungeert als begeleidende brochure. MIAT
Gewad 13, 9000 Gent
Open: 9.00 – 12.30 u. en 13.30 – 17.30 u., gesloten op maandag
Info: 091/24.17.32

Museum voor Volkskunde, Gent De kleren maken de vrouw ... Vrouwenmode in miniatuur – Kunstpoppen Iris Velleman

Nog tot 25 september
Gepoogd wordt om een beeld te schetsen van ruim 800 jaar kostuumgeschiedenis, waarbij de aandacht vooral gaat naar de vrouwenkledij. De kern van de expositie bestaat uit 19 kunstpoppen die volledig met de hand zijn gemaakt door Iris Velleman. Iedere pop vertegenwoordigt een Europees modetijdperk, gaande van de romaanse periode, gotiek, renaissance, ..., directoire & empire, romantiek & Napoleon, ... tot omstreeks 1940. Om de kledij zo getrouw mogelijk na te maken consulterde Iris Velleman o.m. de bekende "Deutsche Bilderbogen".
De tentoonstelling vraagt ook nog op een bescheiden manier aandacht voor lingerie met exemplaren uit de collectie Hoste-de Vynck. Als toemaatje wordt verder de opera "Die Zauberflöte" (Mozart) in miniatuur uitgebeeld.
Museum voor Volkskunde
Kraanlei 65, Gent
Open: alle dagen 9.00 – 12.30 u. en 13.30 – 17.30 u.
Info: 091/23.13.36

Provinciaal Museum en Actualiteitscentrum, Hasselt

Kijken is de kunst
17 september – 6 november
Deze expositie wil het grote publiek vertrouwd maken met hedendaagse kunst uit de onmiddellijke omgeving (200 km) die in openbare collecties wordt bewaard. Met een begeleidend boek dat ook geschikt is voor het onderwijs.
Provinciaal Museum en Actualiteitscentrum
Begijnhof Zuivelmarkt 33, 3500 Hasselt
Info: 011/21.02.66

Provinciaal Museum Constant Permeke, Jabbeke

Oscar Jespers
Nog tot 16 oktober
Sedert 1920 is Oscar Jespers (1887 – 1970) een goede vriend van Permeke. In de tentoonstelling zal door de directe confrontatie van beider werk gelijkenis en verwantschap worden aangetoond. Zie ook het Mededelingenblad 88/2.
Provinciaal Museum Constant Permeke
Gistelsteenweg 341,8220 Jabbeke
Open: van 10.00 – 12.30 u. en van 13.30 – 18.00 u.
Info: 050/81.12.88 en 059/50.81.18

Provinciaal Museum voor Moderne Kunst, Oostende

Schatten der Liebe: Frank Dornseif en Thomas Lange

Nog tot 23 oktober
Deze expositie brengt sculpturen van Frank Dornseif (1948) en schilderijen van Thomas Lange (1957) uit de laatste 10 jaar. Stijlistisch sluiten beide kunstenaars aan bij de hedendaagse kunstevolutie naar een nieuwe schilder- en beeldhouwkunst. In Duitsland speelde o.a. Berlijn, waar beide kunstenaars werken, een belangrijke rol in deze heropleving.

Het officie van de vier jaargetijden

5 november – 27 november
Een herneming van de mei-juni tentoonstelling n.a.v. een wedstrijd textielontwerp georganiseerd door het Instituut voor Textiel en Confectie van België (ITCB). Vorig jaar vroeg ITCB aan architect Borek Sipek (NL) een kantoor voor de toekomst te ontwerpen: "Het officie van de 4 jaargetijden". Dit kantoor vertoonde witte vlekken die door de deelnemers aan de ITCB-wedstrijd D'87 moesten worden opgevuld met textiel (gordijnen, muurtextiel, tapijt,...). Laureate werd Muriel Adam. Samen met deze expositie start het jongerenproject van de Koning Boudewijnstichting: jongeren van 15-18 jaar zullen de kans krijgen om in het museum een leefruimte te creëren waarin een kunstwerk uit het PMMK zal worden geïntegreerd.
PMMK
Romestraat 11, 8400 Oostende
Open van 10.00 – 18.00 u., vanaf 1 november: 10.00 – 17.00 u.
Gesloten op dinsdag
Geleide bezoeken op aanvraag
Info: 059/50.81.18

Provinciaal Museum voor Religieuze Kunst, Sint-Truiden Devotieprenten

Nog tot 30 oktober
Aan de hand van de meest kwaliteitsvolle stukken uit openbare en privé-collecties wordt de devotieprent voorgesteld in al haar aspecten: soorten, technieken, evolutie, gebruik, iconografie en verspreiding.
Museum voor Religieuze Kunst
Begijnhof 59, 3800 Sint-Truiden
Info: 011/68.85.79

Generaal Maczecklein, Tielt Beelden buiten '88

Nog tot 30 september
De derde editie van dit jaarlijks door het Cultureel Centrum Gildhof herhaald initiatief. Er werden 5 Duitse kunstenaars geïnviteerd die een confrontatie zullen aangaan met 5 Belgische kunstenaars. De werken worden gemaakt tegen de achtergrond van een onmuurde, verwilderde tuin. De Belgen zijn: Patrick van Caeckenberg, Eric Colpaert, Ann-Veronica Janssens, Guy Rombouts en Philippe van Snick; uit Duitsland komen: Sybille Berke, Hilmar Boehle, Gereon Lepper, Heike Pallanca en Wolfgang Robbe. Net zoals vorige jaren wordt ook aan jongere kunstenaars de kans geboden om een installatie te realiseren. Catalogus beschikbaar.
Expotuin, Generaal Maczecklein, Tielt
Open: van woensdag tot zondag, 13.30 – 19.00 u.
Info: 051/40.29.35 en 40.29.36

Basiliek van Tongeren Textielschatten onder de toren

Nog tot 30 oktober
De textielschat van de O.L.V.-basiliek (beurzen, reliëkhuisels, relieken en gewaden) van de vroege middeleeuwen tot de 16e eeuw, weefsels uit Europese weefcentra en uit het Oosten.
Basiliek, Tongeren
Open: alle dagen 10.00 – 12.00 u. en 13.00 – 17.00 u., op zondag: 13.00 – 17.00 u.
Info: 012/23.29.61, toestel 232 (stadsarchief)

Boekbesprekingen

Renaat Ivens: kunst als spel door Hector Waterschoot

Willemsfonds, Gent

Reeks: *Beeld/Spraak*

64 blz., talrijke zwart-wit- en kleurenillustraties

15 x 21 cm, 1988

OKV-prijs: 270,-fr. i.p.v. (300,-fr.) of f 16,5

Renaat Ivens (1935) genoot een polyvalente opleiding: decoratie, publiciteit, binnenhuis-architectuur, aangevuld met tekenen en schilderen. In 1956 werd hij derde laureaat in de eerste Driejaarlijkse Prijs voor Schilderkunst van Sint-Niklaas met een schilderij dat een meisjesfiguur voorstelt. Dit werk reveleerde meteen 2 kenmerken van zijn oeuvre: een wat ingehouden poëtische sfeerschepping en de voorkeur voor een vorm van matierekunst. Later schildert hij abstracte composities: een gevoel en rijk geschakeerd oppervlak in een eigen idioom. Dit vijfde nummer in de reeks "Beeld/Spraak" is zeker één van de beste: verzorgde typografie, rustige vormgeving, aangename kwaliteit van de reproducties (kleur en zwart-wit), een vlotte en eerlijke tekst. De uitgave bevat ook een biografie, een overzicht van Ivens' tentoonstellingen en een uitgebreide bibliografie (door Geertrui Ivens).

Pierre Alechinsky: middelpunt en kantlijn door Michael Gibson,

vertaald door Hugo Claus en Freddy de Vree
Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, Moderne Kunst

176 blz., kleuren- en zwart-wit-illustraties,

26 x 22,5 cm, 1988, gebonden

Prijs: 600,-fr.

Catalogus

Deze uitgave fungeerde als catalogus bij de gelijknamige mei-juni tentoonstelling in het Brusselse KMSK. De expositie was reeds eerder voorgesteld in het Guggenheimmuseum, New-York. De klemtoon werd gelegd op de evolutie van een techniek waarbij op het papier, gekleefd op het doek, acrylverf is aangebracht. Het tweede thema van de tentoonstelling zoals aangeduid in de titel vormt het inbrengen van "kanttekeningen". Die kanttekeningen introduceerde Alechinsky het eerst in zijn doek "Central Park".

In de catalogus komen beide thema's aan bod in een heerlijk leesbaar vraaggesprek tussen Michael Gibson en Pierre Alechinsky (vertaling van Hugo Claus en Freddy de Vree). De uitgave bevat ook de afbeelding (35 in kleur) van alle werken die te zien waren op de expositie, al moet worden gezegd dat de originelen een stuk frisser ogen dan de kleurenreproducties in het boek. Verder bevat deze editie: een biografie, een lijst van de voornaamste groepstentoonstellingen, een lijst van individuele tentoonstellingen en een keuzebibliografie; niet te vergeten: een reeks documentaire foto's en verspreid over de catalogus "kanttekeningen" van Pierre Alechinsky.

Alden Biesen. Acht eeuwen Europese geschiedenis in het land van Rijn en Maas door Johan Fleerackers, e.a.

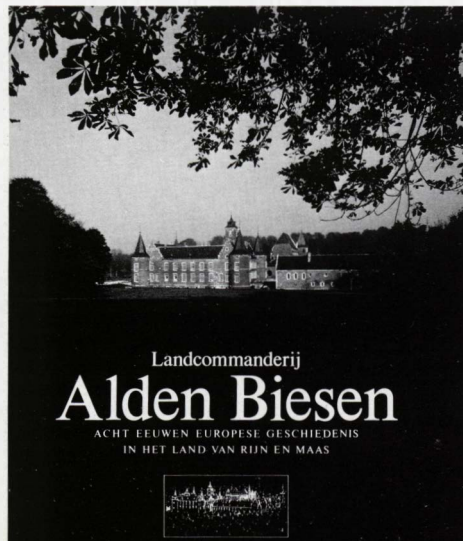
Lannoo, Tielt en Grenz-Echo Verlag, Eupen
(Duitstalige editie)

114 blz., 65 kleuren- en zwart-witillustraties,
30 x 26 cm, gebonden in vollinnen band, 1988
Prijs: 1.850,-fr.

ISBN 90 209 1568 1

Alden Biesen in het Limburgse Bilzen-Rijkhoven is de voormalige landcommanderij en vanaf 1220 het hoofdhuis van de Duitse (ridder)Orde. Wie Alden Biesen nu bezoekt, vindt evenwel geen 13e-eeuwse gebouwen meer. De thans nog bestaande architectuur dateert grotendeels uit de 16e en 17e eeuw. In 1971 wordt het kasteel door brand verwoest. De nationale overheid en het Provinciebestuur van Limburg kopen het slot, de bijgebouwen en de aangehörige landerijen; dit betekent de start van een zorgvuldige restauratie. Op 27 mei 1988 is het 16e-eeuwse kasteel (opnieuw) opgesteld tijdens de feestelijke ingebruikneming van Alden Biesen als Cultureel Centrum van de Vlaamse Gemeenschap. Alden Biesen bevat expositieruimten, een congres en conferentieruimte, herbergt o.a. het Europees Centrum voor Opera en Vocale Kunst, alsmede een toeristisch onthaalcentrum dat ook de dagjestoerist in het historische complex welkom heet.

Tijdens de feestelijke opening stelde uitgever Godfried Lannoo het boek voor. Initiatiefnemer en coördinator van de uitgave is Johan Fleerackers die als toenmalige kabinetchef van de Minister van Cultuur nauw betrokken was bij de aankoop en wederopbouw. Hij schreef ook de inleiding en een thematische, historische tijdstafel die evenwel niet op een optimale layout kon rekenen. Udo Arnold (voorzitter van de Internationale Historische Commissie voor de Geschiedenis van de Duitse Orde) schreef de 8 eeuwen geschiedenis van de Orde en haar 16 landcommanderijen. De Limburgse Rijksarchivaris Michel van der Eycken en Luc Duerlo hebben het over de lokale organisatie en de werkwijze van de Orde en over het dagelijks leven in Alden Biesen. Guido De dijn (diensthoofd Kunstpatrimonium, Provincie Limburg) beschrijft de bouwrevolutie van het residentiële ridderslot vanaf de 16e eeuw tot nu. Mevr. Suzanne Vanaudenhove, directeur van het CC, overloopt de lotgevallen van het geseclariseerde Alden Biesen vanaf de Franse Revolutie. Tot slot komt ook de architect van de restauratieplannen, Etienne Castermans, aan het woord. Een interessante thematische bibliografie en een lijst met iconografische gegevens (zoals de vindplaats, de herkomst, ... van de afgebeelde kunstwerken, kaarten, ...) sluiten af. Een boeiend en belangrijk boek dat alle verhoudingen in acht genomen even prestigieus is opgezet als Alden Biesen zelf.

Zo leefden de impressionisten. Van de Salons des Refusés tot de dood van Manet. 1863-1883.

door Jean-Paul Crespelle

Hollandia BV, Baarn en Westland nv, Schoten
264 blz., niet geïllustreerd, 21 x 13,5 cm, 1981
1987 (vertaling)

Prijs: 595,-fr.

ISBN 90 6045560 6

Bij het lezen van een dergelijk boek kan een zeker voyeuristisch genoegen niet worden ontkend. De uitgave biedt echter vooral die informatie die in de "serieuze" kunstgeschiedenis ontbreekt en de abstracte namen van schilders ombuigt tot figuren van vlees en bloed. Manet, Monet, Renoir, Pissarro, Degas, Cézanne, Sisley, Berthe Morisot, ... worden getekend tegen de achtergrond van het Second Empire en het begin van het Derde Keizerrijk: hun rijkdom of eerder hun chronisch geldgebrek, hun kwaliteiten en onhebbelijkheden, hun liefdes en hun relaties, hun ateliers en cafés, hun vaak uitzichtloze strijd tegen de gevestigde Academiewaarden, de haat, de nijd, de afgunst in en rond de officiële Salons. Hoewel eerder anekdotisch, draagt deze oorspronkelijk Franse uitgave bij tot een beter begrip van het Franse impressionisme. De typografie is zeer verzorgd en maakt het lezen aangenaam. Dit kan jammer genoeg niet altijd worden gezegd van de vertaling die een paar loeiers van formaat oplevert.

Geo Sempels

door Paul Berckx

Lannoo, Tielt

192 blz., illustraties in kleur en zwart-wit,

gebonden in vollinnen band, 30 x 25,5 cm, 1988

Prijs: 2.150,-fr.

ISBN 90 209 1566 5

Een hommageboek van de vzw "Geo Sempels" aan de kunstschilder Geo Sempels (Lubbeek 1926). Deze vzw heeft tot doel de plastische kunsten bij het gewone publiek te stimuleren en de opbouw en kleurenteknik van Geo Sempels bevattelijk te maken. Sempels is een abstract schilder met een eigen kleurenpalet en aan wiskundige wetmatigheden gebonden vormencomposities. In het boek komt hij hoofdzakelijk zelf aan het woord over zijn leven, zijn kunst, zijn techniek, ... De uitgave is rijk geïllustreerd met reproducties van Sempels' schilderijen en met documentaire zwart-wit afbeeldingen.

De Sint-Catharinakerk te Hoogstraten door R. de Ceulaer

Uitgeverij Snoeck-Ducaju & Zoon N.V.

273 blz., 19 kleurenillustraties en 344

zwart-witopnames, 23 x 16 cm, 1988,

paperback

Prijs: 1.100,-fr.

Dit is het tweede deel in de reeks "Inventaris van het Kunstpatrimonium van de provincie Antwerpen", het eerste deel ging over de Sint-Gummaruskerk in Lier. De Sint-Catharinakerk is wellicht het hoogtepunt van de Kempense baksteengotiek. De kerk werd gebouwd tussen 1525 en 1546 in opdracht van graaf Antoine de Lalaing, een raadsman en vertrouweling van Margaretha van Oostenrijk. In de tweede wereldoorlog werd de kerk gedynamiteerd door de Duitsers, maar in de periode 1950-58 werd ze opnieuw in al haar glorie gereconstrueerd. Dit boek is natuurlijk in de eerste plaats bestemd voor Kempenaars en kunsthistorici. Het handige formaat, de heldere tekst en de uitgebreide inventaris maken dit boek tot een bruikbare gids voor iedere kunstliefhebber die met de Sint-Catharinakerk wil kennis maken.

Museum voor Schone Kunsten, Gent door conservator Robert Hoozee
Het Gemeentekrediet, Brussel i.s.m. het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en het Ministerie van de Franse Gemeenschap
128 blz., ca. 200 kleurenillustraties, 28 x 21 cm, 1988
Prijs: 950,-fr. (gebonden) of 595,-fr. (genaaid)
Reeks: *Musea Nostra*

Deze uitgave is de 8e in de reeks. Het ligt in de bedoeling om een 40 à 60 musea te belichten tegen een jaarlijkse cadans van 2 Vlaamse musea, 2 Waalse en 1 Brussels. Kwamen reeds eerder aan bod: 2 x Brugge (Groeninge en Memling), 2 x Luik (Curtius, Glas en D'Asembourg, Waalse Kunst), 2 x Brussel (Museum voor Oude Kunst, Museum voor Moderne Kunst), Mariemont (Koninklijk Museum). Robert Hoozee verhaalt beknopt over het ontstaan van het MSK (1798!) en over de collectievorming, voor een goed deel door schenkingen uit de Gentse burgerij. Dit verklaart het weinig homogene karakter van de verzameling die aldus de smaak van de burgerij weerspiegelt. Het is een bijzonder rijke collectie die enkele hoogtepunten uit de Europese kunstgeschiedenis kan tonen. Ook dit deel van de reeks *Musea Nostra* bestaat hoofdzakelijk uit een chronologisch overzicht van de collectie, overvloedig en deskundig geïllustreerd. Verschijnt in het Nederlands en in het Frans.

Bram Bogart door Francine-Claire Legrand en Bram Bogart
Lannoo, Tielt
128 blz., 85 kleurenreproducties en 60 zwart-witillustraties, gebonden in vollinnen band, 30 x 25 cm, 1988
Prijs: 2.450,-fr. (140 fl.); exemplaar met ingekaderde gouache (50 x 50 cm): 33.000,-fr.
ISBN 90 209 1567 3

Het eerste wat opvalt in dit boek zijn de prachtige kleurenreproducties die het spetterende kleurenspeel van Bogarts "matièrekunst" op treffende wijze weergeven. De illustraties zijn zo gekozen dat ze duidelijk aantonen hoe Bram Bogart (1921, Delft) van een landschapsschilder (herinnerend aan Jakob Smits) evolueert naar de gekleurde rotsachtige reliëfs die zijn handelsmerk geworden zijn. Een boeiende inleiding – op basis van gesprekken met de kunstenaar en zijn vrouw – van Fr.-C. Legrand, voormalig conservator van de KMSK in Brussel, brengt op indringende wijze een verslag van Bogarts kunstenaarsloopbaan. Een verslag dat wordt aangevuld met de getuigenis van de kunstenaar zelf: zijn opvattingen over kleur en vorm, over zijn verblijfplaatsen (Holland, Brussel, Parijs, Ohain) en de invloed daarvan op zijn kunst. Met biografie, een overzicht van persoonlijke tentoonstellingen, een lijst met groepstentoonstellingen en een bibliografie. Het boek is 3-talig (NL,F,E). Het is typografisch zeer verzorgd, de kleurenreproducties zijn prachtig, de zwart-witillustraties kunnen deze kwaliteit niet altijd bijbenen.

Hugo Claus. Beelden door Marnix Vincent en Freddy de Vree
256 blz., 450 kleurenreproducties, 39,5 x 30,5 cm
Mercatorfonds, Antwerpen
Prijs: 6.500,-fr.

Deze uitgave is een hulde aan Hugo Claus als plastisch kunstenaar. "Het boek biedt een selectie van meer dan 450 werken – aquarellen, gouaches, tekeningen, schilderijen, collages – uitgevoerd op papier vanaf 1947. Het zijn prenten die uit de krachtige stuwung van het ogenblikkelijke ontstaan zijn; om eenheid van stijl heeft Claus zich daarbij nooit bekommerd, ook niet in de tijd van Cobra waarmee hij verwant was", aldus Marnix Vincent in de inleiding. Claus zelf belicht het standpunt van de "maker", Freddy de Vree geeft een overzicht van Claus' oeuvre; verdere commentaren van Gaëtan Picon, Philippe d'Armschot, Cees Nooteboom en Jan Walravens.

La vie et l'œuvre de Adolf Loos door Burkhardt Rukschcio en Roland Schachel
Pierre Mardaga, Luik
1987, 24 x 29 cm, 696 blz., 800 illustraties waarvan 28 in kleur, gebonden, Franstalig
Prijs: 4750,-fr.

Mardaga blijft ons aangenaam verrassen met uitgaven over Weense architectuur. Na Hoffmann en Wagner (deze boeken werden besproken in "Mededelingen" nr 3, 1987) volgt een alweer monumentaal boek over Adolf Loos. Adolf Loos (1870-1930) heeft misschien niet zoveel navolging gekregen als Josef Hoffmann, de architect van het Stoclethuis, op lange termijn hebben zijn architectuur en zijn essays een diepe invloed gehad op de moderne en de hedendaagse architectuur. Voor Loos is architectuur geen geïsoleerd element, maar een essentieel middel, een modern hedendaags kader waarin de mens centraal moet staan. Loos bouwt huizen voor een culturele elite, voor gelijkgestemde zielen. Zijn ontwerpen zijn dan ook functioneel, strak van lijn, zonder franje. Hij had trouwens een hekel aan versieringen in de architectuur, hij sprak in dat verband over tatoeages, de Wiener Werkstätte noemde hij misprijzend de Wiener Weh. In zijn vele essays (één van de bekendste is "Ornament en misdaad") en pamfletten heeft hij het dan ook niet enkel over architectuur, maar over alle aspecten van het dagelijkse leven. Deze rechtlijnige houding en zijn voor die tijd avantgardistische architectuur werden hem door het erg reactionaire Wenen niet in dank afgenomen. Hij kon in zijn carrière slechts drie grootschalige projecten realiseren. Toch bleef hij heel zijn carrière de modernistische vormentaal consequent toepassen in zijn architectuur, iets dat niet van Hoffmann kan worden gezegd. De uitgebreide biografie, waarin ook Loos' architectonische evolutie is verwerkt, neemt ongeveer de helft van het boek in beslag. Dit deel is geïllustreerd met dikwijls uitzonderlijke foto's van Loos, zijn vrienden en blijkbaar nogal wat vriendinnen. Het tweede deel bestaat uit een complete oeuvre-catalogus, volledig chronologisch gerangschikt. Alle realisaties en ontwerpen krijgen één of meer foto's, schetsen of plans mee. Een handig dateringssysteem (een jaartal rechts bovenaan de bladzijde) maakt de lezer onmiddellijk chronologisch wegwijs. Om dit indrukwekkend geheel af te ronden, vindt men achteraan naast een zeer uitgebreid register ook een schematisch overzicht: welke gebouwen zijn intact, verbouwd of afgebroken. Architectuurfantaten zullen aan deze uitgave veel plezier beleven, toch moet het ons van het hart dat de kleurenillustraties maar matig zijn verzorgd, een terugkerend euvel bij Mardaga.

Industriële archeologie in Vlaanderen. Theorie en praktijk door Roland Baetens, e.a.
Standaard Uitgeverij, Antwerpen
271 blz., talrijke foto's en tekeningen in zwart-wit, gebonden, 27 x 21 cm, 1986
Prijs: 1.980,-fr.
ISBN 90 0215278 7

Deze uitgave wil een handboek zijn "voor wie zich op dit nog nauwelijks ontgonnen terrein wil begeven". De grondige aanpak en de wetenschappelijke vorm van editie schijnen die belofte te zullen inlossen. Op de inleiding volgt een status questionis van de industriële archeologie in België (Vlaanderen) en een overzicht van de toestand in het buitenland. Daarna komen een bespreking van het gebruikte bronnenmateriaal (gedrukt, mondeling, iconografisch, ...) en een overzicht van nog bestaande Belgische industriële realisaties in het buitenland (zoals de viaducto Santa Ifigenia in Sao Paulo). Vervolgens wordt de methodologie gegeven: de inbreng van resp. de historicus, de ingenieur en de architect. Zowat de helft van het boek bevat casestudies die een beschrijving geven van verschillende types van monumenten, o.a. een hageltoren, een papierfabriek, de Gentse beluiken, ... gerangschikt per provincie en 13 in totaal. Ieder artikel sluit met een bibliografie en is sober, doch doeltreffend geïllustreerd.

Proficiat

Reeds 20 jaar staat vormgever **Rob Buytaert** uit Antwerpen in voor de lay-out van Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen. Samen met Luk Mestdagh ontwierp hij in 1983 het nieuwe OKV-logo, de opbergband en de nieuwe vorm van de afleveringen. Dat Rob Buytaert een **Staatsprijs voor Beeldende Kunst (grafisch ontwerp) 1988** werd toegekend, stemde ook OKV met fierheid. Temeer daar de prijs voor grafisch ontwerp voor het eerst werd toegekend en Rob Buytaert dus de eerste laureaat kan worden genoemd. **In naam van alle abonnees: hartelijke gelukwensen Rob!**

In Memoriam Patrimonium

De Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie (VVIA) is, als overkoepelende vereniging op het vlak van de studie en het behoud van het industrieel erfgoed in Vlaanderen, zeer verontrust over de plannen van de regering om het mijnpatrimonium van het Limburgse Mijnbekken met de grond gelijk te maken. Door de VVIA werd reeds een bezwaarschrift neergelegd tegen de slopingsaanvraag voor de volledige steenkoolmijn van Waterschei. Deze mijngebouwen staan bekend als Europese monumenten voor bedrijf en techniek en zij worden dikwijls aangehaald als opvallende voorbeelden van vroege betonarchitectuur met art nouveau-inslag. Door de VVIA werd eveneens bij de bevoegde diensten en bij de Gemeenschapsminister voor Cultuur een officiële beschermingsaanvraag neergelegd voor de meest relevante delen van het mijnpatrimonium, zowel in Waterschei als in Winterslag. Voor meer informatie: VVIA Maria Hendrikaplein, Postbus 30, 9000 Gent 056/35.91.02 (A. Linters)

Beurzen

Happening '88

20 oktober - 3 november

Een beurs in het kader van de campagne "Vlaanderen leeft", waarbij de meest diverse aspecten van het culturele leven in Vlaanderen zullen worden belicht en gepromoot. In het Floraliënpaleis, Citadelpark, Gent.

Lineart, Gent

3-7 november

In Flanders' Expo, Sint-Denijs-Westrem (Gent) OKV zal op deze beurs met een stand aanwezig zijn. Kom ons bezoeken en U maakt kans op een gratis abonnement 1989.

Opleiding

School voor antiquairs Brussel, Louizalaan 43

Via een systematische en methodische aanpak wil deze school de typische en fundamentele principes van antiquair bijbrengen. Zo zijn kennis van de afzonderlijke stijlen en de fabricatiemethodes essentieel om echt van namaak te onderscheiden en om juist te kunnen informeren. Iedere specialisatie afzonderlijk wordt zowel in theorie als in praktijk gedoceerd door specialisten die hebben bewezen hun vak meester te zijn en erkenning genieten in de wereld van de antiquairs. Initiatiefnemer is de heer Moerman die zelf een dergelijke opleiding volgde in Parijs.

In oktober '88 start het eerste leerjaar met als voertaal Frans.

In oktober '89 start het eerste leerjaar met als voertaal Nederlands.

Info: 02/537.22.75

(meegedeeld)

Tentoonstellingsnieuws

Architectuur als buur

"Mensen gevoelig maken voor en promoten van kwaliteitsvolle architectuur" is het opzet van dit omvangrijke project. Initiatiefnemers zijn de Gentse Dienst voor Monumentenzorg en Stadsarcheologie (DMSA) en de vzw Architectuurpromotie, waarin alle Oostvlaamse architectuurverenigingen zijn vertegenwoordigd.

Handelsbeurs, Gent "ProGentsief gebouw". 1000 jaar eigentijdse stedelijke architectuur

Nog tot 11 december

Oude gebouwen waren in hun tijd ook "moderne" architectuur en werden ook toen niet altijd goed onthaald. De expositie brengt een confrontatie van hedendaagse architectuur met die van vroeger; een peilen naar de conservatieve en progressieve elementen vroeger en nu.

Handelsbeurs, Kouter, 9000 Gent

Open: 9.00-18.00 u., gesloten op maandag

Info: 091/25.48.90

Centrum voor Kunst en Cultuur, Sint-Pietersplein

Architectuur als buur

6 oktober - 11 december

De expositie is een typologische verwerking van het panorama eigentijds bouwen in en om Gent.

Centrum voor Kunst en Cultuur, Sint-Pietersplein

Gent in weelde herboren; expo 1913

6 oktober - 11 december

Gelijktijdig met "architectuur als buur" loopt deze expositie over de wereldtentoonstelling in Gent van 1913.

Architectuur-parcours "Architectuur als buur"

15 september - 11 december

Bezoeken aan gebouwen, vrij of begeleid (dan ook interieurs). Het parcours leidt de deelnemer langs geselecteerde werken uit de gelijknamige tentoonstelling.

Leidraad vormt de "maxigids"; die kost 100,-fr. en is vanaf 15 september verkrijgbaar op verschillende verkooppunten in Gent. In de prijs zijn ook begrepen: het toegangsticket tot de exposities in het Centrum voor Kunst en Cultuur en ook een vierkleuren-architectuurkaart van de Gentse regio. NMBS-korting. Fietsverhuur op 091/21.44.44, vooraf reserveren!

Architectuurmagazine

Dit magazine (40.000 ex.) wordt verspreid in heel Vlaanderen en Nederland en richt zich tot alle cultuurgeïnteresseerden. In de Gentse regio ligt het gratis ter beschikking in musea, restaurants, hotels, bibliotheken, stadsdiensten, ...

Nevenactiviteiten

De film-, theater- en muziekwereld spelen in op het initiatief door een eigen programma te verzorgen dat sterk te maken heeft met architectuur.

Voor scholen is er een lessenpakket: de "architectuurkoffer".

Een laserverbinding van de drie torens met de Boekentoren. De stralen zullen te zien zijn van 6 tot 31 oktober tussen 19.30 en 20.30 u. BRT-reeksen: "Huizen kijken" en "Bouwen om te wonen".

Verder zijn er nog een ganse reeks aanvullende initiatieven die wij hier door plaatsgebrek niet kunnen vermelden, zie daarom het "Architectuurmagazine".

Alle informatie over het project:

Architectuur als buur

Belfortstraat 17, 9000 Gent

091/33.00.33

Bij een goed schilderij hoort een goed ophangstelsel.

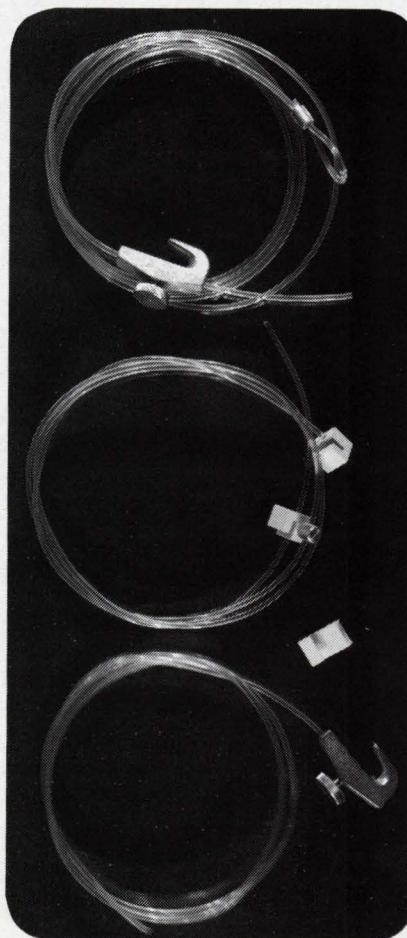
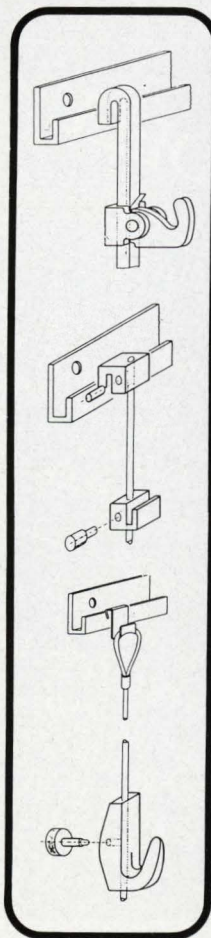
En....voortaan geen muurbeschadigingen meer.

JSI voert zelfs 2 van deze systemen:

- stalen stangen
- perlon draden

Beide systemen met een ingenieuze haak.

schilderij ophangsystemen
schilderij depôtsystemen
tekening opbergssystemen
vitrines
aluminium
wissellijsten

jsi

art-fix systems

Marphil Trading bvba
Noorderlaan 111
2030 Antwerpen
Telefoon 03-542 00 31
Telex 72015

Voor Nederland:
JSI / Postbus 639
Sir Winston Churchilllaan 855
2280 AP Rijswijk
Telefoon 070-93 91 86
Telex 34566

Tentoonstellingsagenda

België

Aalst

Cultureel Centrum De Werf, Molenstraat 51
tot 25 sept.: Reinhoud (d'Haese)

Antwerpen

Galerij Brabo, Desguinlei 100

tot 2 okt.: René Smits

Etnografisch Museum, Suikerrui 19

okt.: opening van het nieuwe museum

Huis Hellemans, Strijdersstraat 14, Edegem

10 sept./2 okt.: Pierre Hendrix retrospectieve

8/30 okt.: Armand Loveniers

Hessenhuis, Falconrui 53

tot 2 okt.: "De jaren zestig"

22 okt./31 jan.: "Vijftig jaar Stedelijk Prentenkabinet.

Aanwinsten uit de collecties moderne prenten en

tekeningen" (met NMBS-korting)

I.C.C., Meir 50

tot 30 sept.: Zomer van de fotografie

Kon. Museum voor Schone Kunsten, Leopold de

Waelplaats

vanaf 23 okt.: Henri de Braekeleer

Kunstcentrum Hof de Bist, Veltwijcklaan 252, Ekeren

tot 22 sept.: Leo Cleymans

Museum voor Hedendaagse Kunst, Leuvenstraat 32

12 sept./5 nov.: "The Flagproject" 50 vlaggen

ontworpen door intern. kunstenaars (Stichting Gran

Pavese) (50% met OKV-Museumkaart)

Prov. Diamantmuseum, Lange Herentalsstraat 31-33

vanaf 21 okt.: opening van het nieuwe museum

De Singel, Desguinlei

1 sept./2 okt.: Het toneelbeeld van Jan Versweyveld

vanaf 15 okt.: O.M.A. (Office for Metropolitan

Architecture) en de moderne stad

Sted. Prentenkabinet, Vrijdagmarkt 22

vanaf 24 sept.: "Meesterwerken uit het Prentenkabinet:

oude tekeningen uit de 16e en 17e eeuw"

(met NMBS-korting)

Bilzen-Rijkhoven

Cultureel Centrum Alden Biezen,

Kasteelstraat 6

vanaf 17 sept.: De Duitse ridderlijke orde, de Balleij Utrecht

1/30 okt.: Internationale textielkunst

Brugge

Brugse Stadsbibliotheek, Kuipersstraat 3

3 sept./12 nov.: "Schatten uit de Biekerbibliotheek :

Incunabels"

Saaihal, Vlammingstraat 33

tot 9 sept.: Frank Liefvooghe

Sint-Janshospitaal, Mariastraat 36b

tot 30 sept.: "Acht eeuwen pelgrims, armen en zieken"

1 okt./20 nov.: "Stenen herleven, 111 jaar kunstig

restaureren in Brugge"

Brussel

Cultureel Centrum, Voormalige Sint-Nikolaaskerk en

Sint-Nikolaasplein 28

16 sept./16 okt.: Raoul Dexpert

vanaf 21 okt.: James Deconinck

Kon. Musea voor Kunst en Geschiedenis, Jubelpark 10

(gesloten op maandag)

vanaf 16 sept.: "China, hemel en aarde, 5000 jaar

uitvindingen en ontdekkingen"

Kon. Musea voor Schone Kunsten van België (gesloten

op maandag)

- *Museum voor Moderne Kunst*, Koningsplein

Zaal voor tijdelijke tentoonstellingen :

vanaf 27 okt.: "De eerste groep van Latern 1899 - 1914"

Niveau 1 :

tot 25 sept.: Michel Francois

5 /30 okt.: Frans Gentils

- *Museum voor Oude Kunst*, Regenschapsstraat 3,

Cafeteria

tot 4 sept.: "Een meesterwerk onder de loep : De

gerechtigheid van keizer Otto (D. Bouts)"

Museum v.h. Kostuum en de Kant,

Violetstraat 6

tot 25 sept. : 10 jaar aanwinsten

Museum voor Schone Kunsten van Elsene, Jan van

Volsemstr. 71

vanaf 6 okt.: "Art Deco België 1920-1940". Grote

retrospectieve tent. (- +50% met OKV-Museumkaart)

Palais voor Schone Kunsten, Koningsstraat 10

tot 16 sept.: Luciano Fabro (overzichtstentoonstelling)

Deinze

Museum van Deinze en Leiestreek, Luc Matthijslaan 35

tot 18 sept. : Helene van Quickenborne

tot 19 sept. : Luc Ledue

vanaf 8 okt.: Retrospectieve Xavier en César de Cock

en Gustave den Duyts

Dendermonde

Vleeshuismuseum, Grote Markt 32

tot 28 okt.: "Tien jaar aanwinsten van de stedelijke

musea van Dendermonde"

Deurle

Museum Dhondt Dhaenens, Museumlaan 14

9 sept./16 okt.: Jean Bilquin

vanaf 21 okt.: Paule Pia

Gaasbeek

Kasteel, Groenstraat 12

tot 11 sept.: "De man maakt de kleren. Het kostuum en

zijn makers in de 16e eeuw"

18 sept./16 okt.: "Een ambacht in de kijker : de

schrijverker door de eeuwen heen"

Galmaarden

Baljuwhuis, Kammeersweg 2

tot 16 okt.: Eddy Lauwers

Gent

Centrum voor Kunst en Cultuur, Gewezen

Sint-Pietersabdij, Sint-Pietersplein 9

vanaf 6 okt.: "Architectuur als buur"

Zie ook elders in dit Med.blad.

vanaf 7 okt.: "In weelde geboren. Gent 1913

Wereldtentoonstelling"

Flanders Expo

E17/E40, Sint-Denijs-Westrem

3/7 nov.: Lineart

Handelsbeurs, Kouter

sept./okt.: "Architectuur als buur"

(zie ook elders in dit Med.blad)

Museum D'Haene-Steenhuysse, Veldstraat 55

tot 11 sept.: "Achtergronden bij het Gentse

stadswapen"

Museum van Hedendaagse Kunst, Citadelpark

tot 2 okt.: "Luciano Fabro uit Milaan kiest uit Gentse

privé-collecties"

vanaf 14 okt.: "About. Kunstenaars over het museum"

Museum voor Industriële Archeologie en Textiel,

Gewad 13

sept./okt. : "Vlas, ambacht en industrie te Gent"

Museum voor Sierkunst, Jan Breydelstraat 5

tot 30 okt.: Legaat Havermans, deel 1: Zilverwerk

(vooral art nouveau en art deco)

Museum voor Volkskunde, Kraanlei 65

tot 29 sept.: "De kleren maken de vrouw:

kostuumgeschiedenis in miniatuur"

Hasselt

Cultureel Centrum, Kunstlaan 5

- *Fotogalerij*

9 sept./2 okt.: Mario Gigli

vanaf 7 okt.: Frank Meadow Sutcliffe

- *Galerij Tamara*

9 sept./2 okt.: Pottenbakkerscollectief

vanaf 7 okt.: Tekeningen van Floris Jespers

Provinciaal Museum en Actualiteitscentrum, Zuivelmarkt 33

17 sept./6 nov.: "Kijken is de kunst"

(Marcel Broodthaers, Richard Hamilton, Keith Haring,

Richard Long, Robert Longo en Gilberto Zorio)

VIIIe

**ANTIEKBEURS
AIR MUSEUM
HALFEEUW-
FEESTPALEIS
(BRUSSEL)**

15 OKT **23 OKT**

15 tot 23 oktober '88

14 u tot 19 u
10 u tot 19 u (week-end)

Ingang 100 f; 1/2 prijs kinderen & 3de leeftijd

85 exposanten !

**ORGANISATIE: Claude Sluys 02/513.37.35
02/733.63.05**

SIS **CINZANO**

RADIO 104.FM

Jabbeke

Prov. Museum Constant Permeke, Gistelsteenweg 341
tot 16 okt.: Oscar Jespers

Kasterlee

Centrum Frans Masereel, Zaaendijk 20
sept.: Dirk van der Eecken
okt.: Achilles Hutsebaut

Kruishoutem

Stichting Veranneman, Vandevoordeweg 2
tot 1 okt.: Groepstent. met kunstenaars van de Stichting

Leuven

Prov. Museum P. van Humbeek-M. Piron,
Mechelsevest 108
tot 25 sept.: Edw. Dewit

Lokeren

Park Hof ter Beuken
tot 2 okt.: Koen Muller

Mechelen

Centrum voor Speelgoed en Volkskunde, Nekkerspoel
tot 25 sept.: "Cavalcades en Ommegang"

Nieuwpoort

Zaal Zuid Vismijn
17/30 sept.: D. Saey

Oostende

Prov. Museum voor Moderne Kunst, Romestr. 11
10/23 sept.: "Retrospectieve Gaston Bertrand"
10/23 sept.: "Schatten der Liebe": Thomas Lange en
Frank Dornseif

Oudenburg

Sint-Eligiuskerk, Oude Kerkstraat
tot 18 sept.: "Kerkschatten uit Oudenburg"

Sint-Amands

Museum Emile Verhaeren, Kaai 22
tot 30 okt.: Recente aanwinsten

Sint-Amandsberg

Campo-Santo Kapel
tot 11 sept.: collectieve tent.

Sint-Baafs-Vijve

tot 25 sept.: openluchttonstelling van beelden op
en langs de Leie

Sint-Truiden

Prov. Museum vr. Religieuze kunst, Begijnhof 59
tot 30 okt.: Devotieprenten

Tielt

Expo-tuin, Gen. Maczeckplein
tot 30 sept.: Beelden Buiten 88

Tongeren

O.-L.-Vrouwebasiliek
tot 30 okt.: "Textielschatten onder de toren - Van de
vroegste middeleeuwen tot het Concilie van Trente"

Turnhout

Cultureel Centrum De Warande
tot 11 sept.: "Beelden van de dood - De dood in onze
dodencultus"

Watou

tot 15 sept.: "Visualia 1988" met Luc Deleu, Hugo
Heyrman, Leo Copers,
Filip Tonnard, Paul Beeckman, Anne Debie
Nicole van Goethem, Dees Debruyne en Bruneau

Duitsland**Berlijn**

Bauhaus-Archiv, Klingerhoferstraße 14
tot 25 sept.: Experiment Bauhaus
tot 2 okt.: Retrospectieve Josef Albers
Hamburger Bahnhof, Invalidenstraße 50
tot 25 sept.: "Zeitlos"(sculptuur: een keuze gemaakt
door H. Szeeman)

Martin Gropius-Bau, Stressemannstraße 110
vanaf 25 sept.: "Tijdperken in de Moderne kunst"
Neue Nationalgalerie, Potsdamerstraße 50
tot 18 sept.: Mario Merz, Kounellis, Nam June Paik,
Serra, Stella en Twombly

Düsseldorf

Kunsthalle, Grabbeplatz 4
tot 11 sept.: Robert Filliou (1927 - 1987)

Essen

Villa Hügel
tot 30 okt.: "Praag rond 1600, kunst en cultuur aan het
hof van Rudolf II"

München

Die Neue Sammlung, Prinzregentenstraße 3
tot 10 sept.: "Italië: Design 1945 tot heden"

Frankrijk**Bordeaux**

Musée d'Art Contemporain
tot 25 sept.: Collectie Sonabend (160 werken van de
belangrijkste Europese en Amerikaanse
kunststromingen van de jongste 25 jaar)

Le-Cateau-Cambresis

Musée Matisse, Hôtel de Ville
tot 11 sept.: Zelfportretten van Matisse

Marcq-en-Baroeul

Fondation Septentrion
(Autosnelweg Rijsel, Afrit Lille Nord) Chemin Guesles
tot 15 okt.: "Un art au Japon = l'Emballage"

Marseille

Musée Cantini, Rue Grignan 19
tot 19 sept.: 250 aanwinsten vanaf 1953

Parijs

Centre Georges Pompidou, Rue Martin
tot 4 sept.: Bernard Plossu
tot 18 sept.: "Franse design van 1960/1990"
tot 16 okt.: "Les années 50"

Grand Palais, Av.W. Churchill
22/30 okt.: Foire Intern. d'Art Contemporain
Musée Rodin, Rue de Varenne 77

tot 11 sept.: Giuseppe Penone (arte povera)
tot 17 sept.: Dodeigne

Saint-Paul-de-Vence

Fondation Maeght, Route de Passe-Prest
tot 10 okt.: Fernand Leger

Vallauris

tot 31 okt.: "11e Biennale Intern. de céramique d'art"

Groot-Brittannië**Londen**

British Museum, Great Russell Street
tot 6 nov.: "Early trade in the Indian Ocean"
National Gallery, Trafalgar Square, WC2
tot 18 sept.: "French paintings from the U.S.S.R.:
Watteau to Matisse"

Royal Academy of Arts, Piccadilly (W1)

vanaf 16 sept.: Henry Moore
Tate Gallery, Millbank (SW1)
tot 18 sept.: "Late Picasso, 1953/1973"
Victoria and Albert Museum, Brompton Road (SW7)
tot 4 sept.: Textiles of the Arts and Crafts Movement
Whitechapel Art Gallery, Whitechapel High Street
tot 17 sept.: "Lucio Fontana: een overzicht"

Italië**Venetië**

Diverse locaties
tot 25 sept.: 43e Biënnale van Venetië
met de Belgen Guillaume Bijl en Narcisse Tordoir

Nederland**Amsterdam**

Stedelijk Museum, Paulus Potterstraat 13
tot 25 sept.: Frank Sciarone
tot 16 okt.: Aanwinsten tekeningen
24 sept./30 okt.: De best verzorgde boeken van 1987

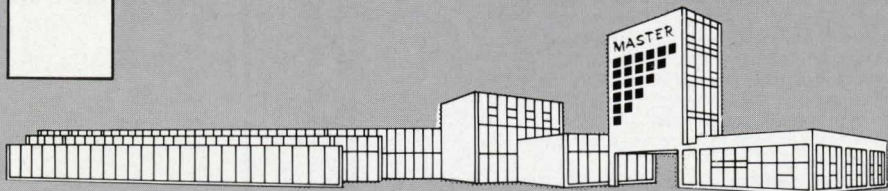
Dordrecht

Dordrecht's Museum, Museumstraat 40
tot 25 sept.: "Nederlandse veechilders 1600-1900"

Eindhoven

Sted. Van Abbemuseum, Bilderdijklaan 10
4 sept./23 okt.: Richard Serra = beelden

MASTER MEUBEL

7.000 m² TOPDESIGN ENIG IN EUROPA
VOOR GRATIS ADVIES breng ons uw huisplan

MASTER
open: 11 tot 18 u.; vrijdag gesloten

TURNHOUT

Stwg. op Diest 111, Tel: (014) 41.61.13

Leiden

Lakenhal, Oude Singel 28
tot 2 okt.: "Een nieuwe synthese, geometrisch-abstracte kunst 1945-1960"

Loosdrecht

Kasteel-Museum Sypsteyn,
Nieuwoosdrechtsedijk 150
vanaf 16 okt.: "Een leven lang spelen" (geschiedenis van de pop)

Middelburg

Zeeuws Museum, Abdij 3
tot 6 nov.: De Deltawerken gezien door 32 kunstenaars van 1959 tot 1970

's Hertogenbosch

Noord-Brabants Museum, Verwersstr. 41
vanaf 17 sept.: "Op het eerste gezicht : de collectie Cleveringa"
vanaf 22 okt.: Augustus John (1878 - 1961)

Ateliers voor jongeren

Antwerpen

Kon. Museum voor Schone Kunsten, Leopold de Waelplaats. Info : 03/238.78.08

Brussel

Kon. Musea voor Kunst en Geschiedenis, Jubelpark 10
Info : 02/733.96.10 toestel 214
Kon. Musea voor Schone Kunsten van België, Regentschapsstraat 3. Info : 02/513.96.30

Cursussen

Brussel

Kon. Musea voor Schone Kunsten van België,
info: 02/513.96.30

Inschrijving noodzakelijk.

okt./nov./dec.: "Vormanalyse - Een kritische benadering van de kleurenleer van Josef Albers".
Prijs: 4200,-fr.

okt./nov./dec.: "Het vormelement kleur in het onderricht van Itten, Klee en Kandinsky aan het Bauhaus". Prijs : 2700,-fr.

Zomerwandelvoordrachten

Brussel

Kon. Musea voor Schone Kunsten van België,
Koningsplein 1, Niveau -2
Woensdagnamiddag te 14.30 u.

7 sept.: "Tien schilderijen - tien omschrijvingen" door Marianne Knop

14 sept.: "Impact van de moderne samenleving op de schilderkunst" door Peter Verbiest

Ook uw reclame had hier kunnen staan !

O.K.V. biedt U gunsttarieven.
Wenst U meer inlichtingen, bel de OKV-foon :
091/23.82.39

PARCA
Design
STUDIE & ADVIESBUREEL

SHOWROOM: KOOPHANDELSPLEIN 25 - 9000 GENT
Tel.: 091/25.58.16 - 23.78.93 - Open: alle werkdagen van 9.30 tot 18 U.
DESIGNMEUBELEN - MAATWERK
Ontwerp en uitvoering door eigen gekwalificeerd personeel

ECOLE DES ANTIQUAIRES DE BRUXELLES

EINDELIJK EEN VOORBEREIDING OP HET BEROEP VAN ANTIEKHANDELAAR

Dank zij een dagopleiding van 2 jaar.

Krussussen gegeven door professionelen, grote verzamelaars, herstellere, antiekhandelaars, gespecialiseerde handelaars en experts in verschillende domeinen.

Studiereizen met bezoeken aan musea.

AANVANG
10/10/88

PRAKTIJKGERICHT ONDERWIJS verschaft in dagkursussen
1 halve dag per week gedurende 2 jaar.

BON VOOR DOCUMENTATIE

NAAM: _____

ADRES: _____

Louizalaan 43-45 - 1050 BRUSSEL
TEL: (02) 537 22 75 (5 L)

Volvo Trucs Belgium
Ontwerp en fabricatie
Produktielijn vrachtwagen

Volvo Trucs Belgium, tekenstudio

Vorm

Bij design is de vorm, zoals bij de architectuur en bij de kunstambachten, voor een groot gedeelte bepaald door de functie van het produkt die gestalte krijgt door de constructie in de materie. Een brandladder bezit door de aard van de zaak een andere vorm dan een lippenstift. Onder invloed van het functionalisme is men in het verleden gaan zoeken naar als het ware tijdloze voorwerpen, die volledig en uitsluitend bepaald waren door functie, constructie en materiaal. Men heeft prachtige voorwerpen gevonden. Het verhaal is echter in deze zin onvolledig: men heeft nagelaten te vermelden dat er daarnaast ook schitterende objecten waren die de gunst genoten van de tijdgenoten en daarentegen wel rijkelijk waren voorzien van tijdgebonden ornamenten in de stijl en volgens de

Bova Futura, Hasselt
Ontwerp: Idea - Axel Enthoven

Tramway, Grenoble
Ontwerp: Philippe Neerman en Co

kunstwiel van de periode. Onder invloed van de soberheid van de "internationale stijl" heeft design, bijna een halve eeuw lang, het ornament en de vrije vorm verbannen. Enerzijds omdat de versiering op generlei wijze bijdroeg tot het vervullen van de functie en anderzijds omdat zij de zuiverheid van de bollen en de balken van het kubisme vernietigde. Deze allerduidelijkste houding was strategisch gezien van zeer grote waarde bij het bestrijden van de neostijlen en de kitsch.

Onder invloed van het postmodernisme heeft men echter de waarde van het ornament en de vrije vorm herontdekt. Het opnieuw toepassen verloopt echter niet zonder vallen en opstaan. Alle traditie was immers verloren gegaan. Een authentiek hedendaags ornament en vormalfabet kan niet zo maar in een minimum van tijd worden gecreëerd. Eén en ander heeft tot gevolg dat de vroeger verguisde term "sierkunsten" opnieuw bruikbaar is.

Tientallen jaren lang bestond er duidelijk een vruchtbare dialoog tussen aan de ene zijde de "internationale stijl" in de architectuur, de geometrische abstractie in de schilderkunst en aan de andere kant de design. Uit deze wisselwerking zijn talrijke hoogstaande produkten ontstaan. Naast een ongetwijfeld groot aantal voordelen, verbonden aan deze samenwerking, waren echter ook een aantal nadelen die naar het einde toe zichtbaar werden. Er ontstond een te grote gelijkvormigheid die eindigde in het droge monotone, met verving als gevolg.

Het postmodernisme reageert hiertegen met ongebreidelde verbeelding in de veelheid van vormen en materialen. Voor de gebruiker is het belangrijk dat design niet in de eerste plaats een abstract beeld voorstelt, maar integendeel een extreem realistisch super-figuratief gebruiksvoorwerp. In het domein van design is een pijp, een pijp voor geurende tabak, gloeiend vuur en opstijgende rook. Een designobject zendt boodschappen uit. Voor de ontvanger van het bericht is het aangenaam als de functie en de interpretatie van de functie meteen duidelijk overkomen.

Design en kunstambacht

Tussen design, kunst en kunstambacht heerst een haat-liefde verhouding, die zoals gebruikelijk in die toestand, voortdurend leidt tot hoogoplopende twisten, gevolgd door ontroerende verzoeningen. Aangezien de specifieke opleiding voor designers pas na de tweede wereldoorlog is begonnen, komen veel designers uit het domein van de kunstambachten. Het was de natuurlijkste zaak van de wereld. Immers in de 19e en 20e eeuw is er ook de evolutie van de kunstambachtateliers naar de industrieproductie. Een belangrijk tussenstadium was het manufactuursysteem waar de vroegere thuiswerkers gewoon hun vroeger handwerk op dezelfde wijze konden beoefenen, maar in de ruimte en met de grondstoffen van de fabrikant. Hierop volgde dan de splitsing van de arbeidstaken. De industrialisatie is niet in alle landen en in alle takken van de nijverheid even snel gegaan. In heel wat gevallen is er dan ook een langzame evolutie van kunstambacht naar design. Het is jammer dat het woord

"kunstnijverheid" in Nederland een negatieve klank heeft gekregen. Het was immers een duidelijke term voor een type van bedrijf ontstaan uit het kunstambacht.

De designers die begonnen waren in het domein van de kunstambachten, hadden onder meer een groot en oprecht gevoel voor vorm en materiaal. Design heeft grote gebieden van de kunstambachten overgenomen. Gelukkig heeft de maatschappij in de 19e en de 20e eeuw zich zodanig ontwikkeld dat er voldoende plaats overblijft voor beide. Kunstambachten en design zijn gelijkwaardig maar niet gelijk. Kunstambachten kunnen blijven verder bestaan als zij hun specifieke mogelijkheden optimaal benutten.

De verschillen tussen kunstambacht en design

Bij design zijn ontwerper en uitvoerder niet dezelfde persoon. Bij de kunstambachten vallen beiden samen. Men moet hier echter onmiddellijk nuanceren, want er bestaan ook kunstambachten die werken in een traditie en dus bestaande vormen herhalen; andere kunstambachtateliers werken met één scheppende kunstambachtsman en verschillende uitvoerende medewerkers. Bij design wordt het ontwerp afgeleverd klaar voor fabricatie. Voor alles moet worden vermeden dat ook maar het kleinste detail nog wijzigt. Bij de kunstambachten ontstaat in een aantal gevallen het ontwerp al scheppend en het kan grote wijzigingen ondergaan tijdens het ontstaansproces. Bij design zijn alle geprefabriceerde produkten gelijk, bij kunstambacht kunnen, mogen en moeten soms verschillen optreden. Bij design wil men een zo groot mogelijk aantal fabriceren binnen een zo kort mogelijke tijd. Bij kunstambachten zijn het unieke stukken, soms kleine reeksen en grote aantallen worden pas bereikt op lange termijn. Design is maximaal machinaal, kunstambacht overwegend manueel. Bij design moet het materiaalgebruik haalbaar zijn voor grote reeksen. De kunstambachten kunnen bijzondere, zeldzame grondstoffen gebruiken. Bij design kan men kapitaalintensieve nieuwe materialen en nieuwe technieken aanwenden, het kunstambacht kan loonintensieve, hooggespecialiseerde traditionele technieken toepassen. Bij design moeten verschillende compromissen worden gevonden, omdat hetzelfde produkt uiteindelijk aan zoveel mogelijk mensen moet worden verkocht; het kunstambacht moet slechts één tevreden klant per produkt hebben. Bij design is persoonlijk contact met de duizenden gebruikers niet meer mogelijk. De productie van het kunstambacht kan volledig aan het individu worden aangepast. Kunst, kunstambacht en design staan hiërarchisch niet boven en onder elkaar, maar naast elkaar. Zij hebben alle drie hoogtepunten en meesterwerken.

Design en architectuur

Er bestaan heel wat banden tussen design en architectuur. In bepaalde landen zoals Italië en in de Scandinavische gebieden zijn veel architecten als designer werkzaam. De denk- en de werkmethode gelijken op elkaar, maar er zijn ook heel wat verschillen. Bouwmeester is een eeuwenoud beroep met een gedegen traditie en een strenge "orde". Designer is een gloednieuw beroep, ontstaan in de 19e en de 20e eeuw, dat zijn eigen karakter nog volop aan het vormen is zonder "orde" maar daarom niet noodzakelijk in wanorde. Architectuur en design vertrekken beide van een concrete opdracht. Een bepaald aantal functies moeten gestalte krijgen door de constructie in materialen. De oplossing moet worden gevonden en moet uitvoerbaar zijn binnen een bepaalde tijd en binnen een bepaald budget. Kenmerkend voor architectuur is het beginnen met het analyseren van de hypergepersonaliseerde verlanglijst van de opdrachtgever. Hoe groter het budget is dat ter beschikking wordt gesteld, des te vollediger kan worden tegemoet gekomen aan het droombeeld van de bouwheer. Er zijn verschillende voorbeelden waarbij alles tot en met het kleinste detail werd vervaardigd volgens

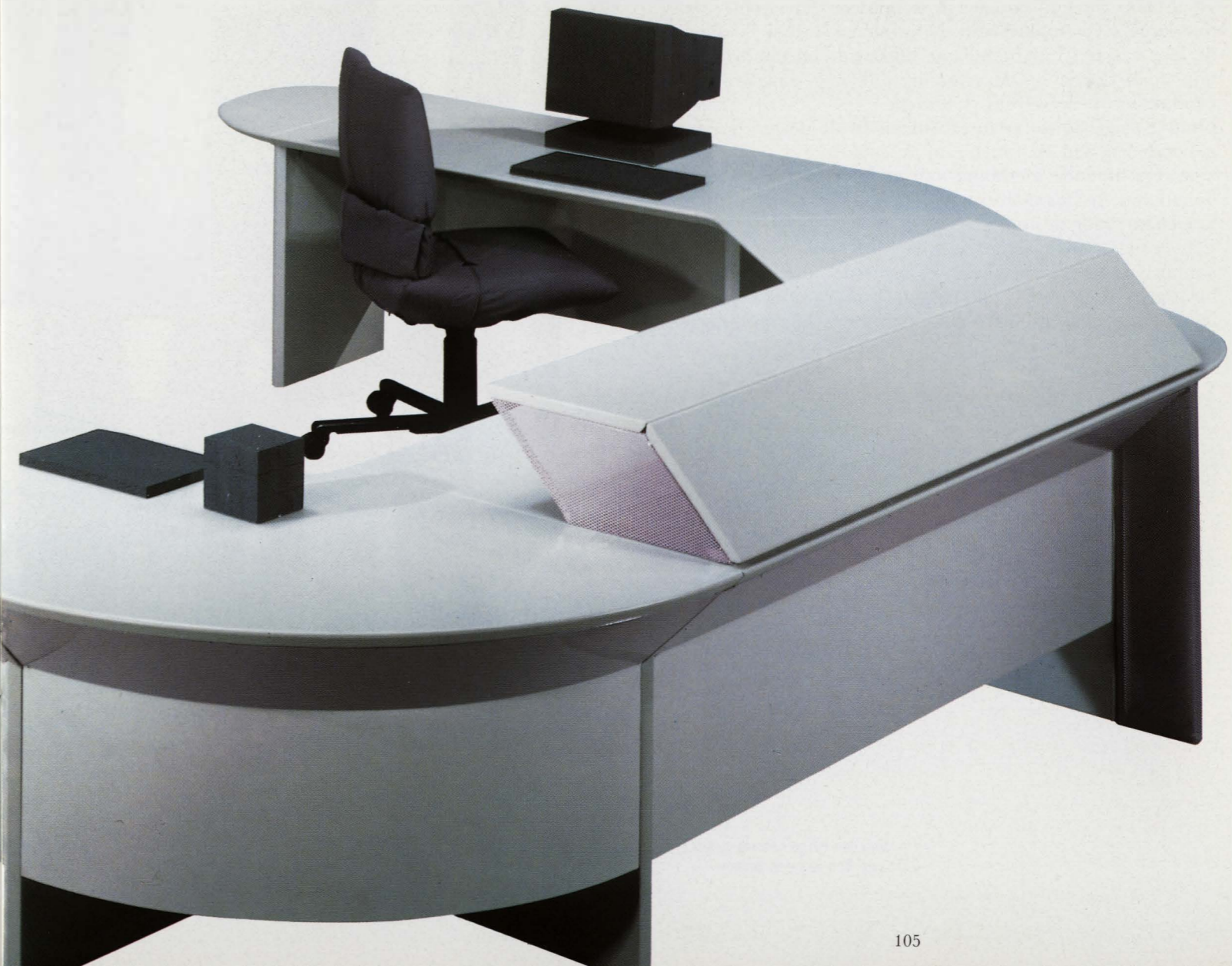
Woonproject International,
Oudenaarde

Interlit N.V., Lokeren

diens verlangens. Soms gebeuren er ingrijpende veranderingen tijdens het bouwen, dit om de wensen getrouwer te kunnen uitvoeren. Dit is architectuur als de unieke expressie van de allerindividueelste emotie, zoals het Sint-Hubertusslot ontworpen door Berlage in het Park De Hoge Veluwe bij Arnhem. Een dergelijke exclusieve bouwkunst staat natuurlijk mijlenver van de industriële vormgeving. Vanzelfsprekend zijn dergelijke extreme voorbeelden beperkt omdat in de meeste gevallen het budget minder royaal is. Om de kostprijs te drukken, is het bouwen geëvolueerd van het unieke naar het algemene, van het artisanale naar het industriële. Zo komt architectuur steeds dichterbij design. Het begon reeds in de Oudheid. Denken we maar aan de bakstenen, de vloertegels, de dakpannen, prachtige voorbeelden van in reeks vervaardigde produkten. Pas in de 19e en 20e

eeuw met de explosie van de bouwactiviteit, zal men één na één alle onderdelen van het huis zoals deuren, ramen, verlichting, verwarming, keuken, badkamer, ... prefabriceren. Vroeger werd alles op maat en heel dikwijls ter plaatse vervaardigd. Thans wordt steeds meer samengesteld uit een steeds groter en vollediger wordend, industrieel vervaardigd aanbod. Het eindpunt van deze evolutie is vanzelfsprekend de geprefabriceerde woning die kant en klaar de fabriek verlaat. De industrialisatie is het vlugst en het eerst aanvaard in de bouw van fabrieken en opslagplaatsen, later bij administratieve gebouwen, flatgebouwen en in de zogenaamde sociale woningbouw. De architect hoeft nu, zoals de designer, niet meer te zoeken naar het bijzondere, echter wel naar het algemeen bruikbare en het haalbare gemiddelde.

Hoewel de architect en de designer elkaar sterk benaderen, zijn zij niet volledig identiek. Er blijft een verschil in opleiding en specifieke ervaring. De architect is vertrouwd met ordenen van grote volumes in het landschap en met het scheppen van een logische, aangename opeenvolging van mooie ruimten. De designer werkt meer marktgericht en denkt beroepshalve veel meer in termen van industriële produktie. Er bestaat in de architectuur een stroming die de bouwkunst als een volwaardig vrije kunst wil beoefenen en ook als dusdanig erkend wil zien. Deze richting is van oordeel dat men in de eerste plaats een mooie vorm en een edele ruimte moet scheppen voor de eeuwigheid. Volgens deze opvatting redden de wisselende, tijdelijke bewoners zich dan wel met de mogelijkheden van de binnenhuisinrichting om hun dagelijkse noden op te lossen. Zelfs indien zij dat zou wensen, beschikt de industriële vormgeving niet over deze tweede kans. Men verwacht van een designer immers een volledig afgewerkt, functioneel produkt. Wel zijn er designers die vertrekken van een ideale vorm waarin ze de functie zo goedschiks mogelijk pogen in te bouwen. Heel wat ontwerpers vertrokken van de kubus en de bol. Volgens de leer van het functionalisme blijkt dit een doodzonde te zijn, toch zijn er op deze manier enkele geslaagde produkten op de wereld gekomen. Omdat zowel in de architectuur als in de design de vorm gebonden is aan de functie en de constructie, zijn verschillende methoden om architectuur te benaderen, te bestuderen en te beoordelen ook nuttig en bruikbaar voor design. Uit, omheen en naast de architectuur hebben zich een aantal beroepen ontwikkeld die zich specialiseren in een belangrijk deelgebied: planologen, bouwkundig ingenieurs, binnenhuisinrichters en landschapsarchitecten.

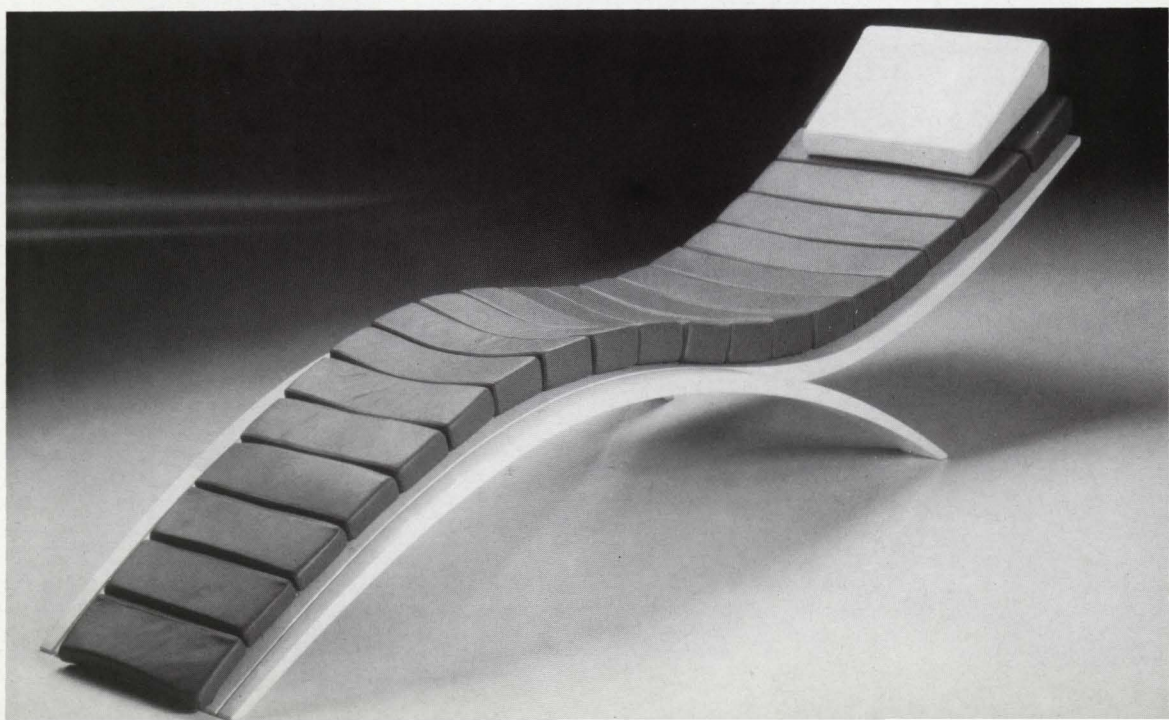
Hennie de Jong
Ontwerp: Frans van Praet

Etn. Van den Berge - Pauvers, Gent
Ontwerp: Bob van den Berghe

Etn. Jori, Wervik

Etn. Durllet, Izegem
Ontwerp: M. van de Vijvere

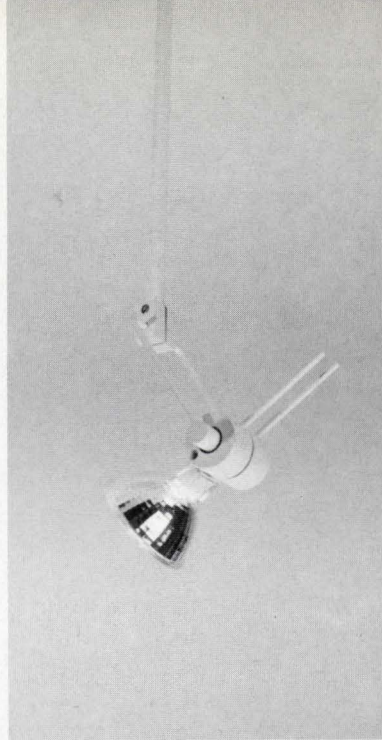
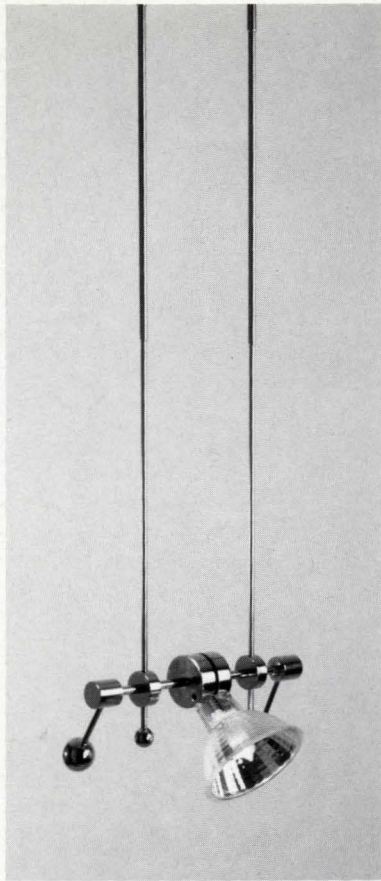
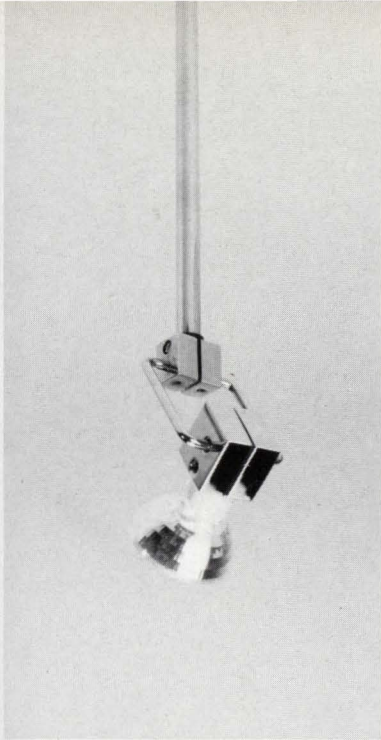
Planologie is de overkoepelende wetenschap die zich finaal bekommert om de bestemming en het gebruik van het ganse wereldoppervlak. Stedenbouw heeft zich toegespitst op het verschijnsel van de stad. Er bestaan heel wat verwantschappen tussen planologie en design. In de eerste plaats stellen beide disciplines zich als einddoel de kwaliteit van het leven voor zoveel mogelijk mensen te verwezenlijken. In de tweede plaats zijn beide voorbeelden van een multidisciplinaire aanpak van het probleem. Zoveel mogelijk verschillende wetenschappen werken mee aan de oplossing: geologie, biologie, sociologie, psychologie, geneeskunde, economie, recht, ... In de derde plaats zijn het uitgesproken vormen van teamwerk. Het onderwerp van de studie is zo reusachtig en zo complex dat alleen een groep specialisten dergelijke projecten tot een goed einde kan brengen. Zoals bij design streeft men op lange termijn naar een harmoniemodel, maar in de dagelijkse praktijk wordt het veeleer een conflictmodel zonder medelijden, zonder genade. De belangen van de biologen, sociologen en economen zijn uiteraard niet steeds dezelfde. Zoals voor design, stelt zich ook hier bij de eindfase het probleem van de smaak, het schone en de kunst. Na de talrijke voorbereidende onderzoeken van de wetenschappen concretiseert zich de oplossing in een masterplan, met straten, pleinen, parken, bruggen en bouwvolumes. Na de objectief meetbare gegevens komt men bij de meer subjectieve wereld van het vormgeven terecht. Het zoeken naar en het vinden van de gestalte voor een stad. Zoals voor design bestaat ook hier een strijd in de denk- en werkmethode tussen de kunst aan de ene kant en de wetenschap en de toegepaste wetenschap aan de andere kant.

Het arbeidsveld van design is ontzettend ruim zodat verschillende methoden moeten worden toegepast om het op te splitsen. Elke doorsnede opent dan ook meteen nieuwe inzichten. Zo kan de indeling, die in de planologie wordt aangewend, namelijk de vier krachtlijnen uit het Charter van Athene van Le Corbusier: *habitation, loisirs, travail en circulation* van groot nut zijn bij het benaderen van design. Er is het gebied van de "arbeid", met de fabrieken, de administratie, de handel, het onderwijs, de gezondheidszorg en alles wat er omheen draait. Verder het "bewegen", met de uitgebreide wereld van vliegtuigen, boten, treinen, auto's, fietsen met daarbij de volledige uitrusting van de luchthaven, zeehaven, autostrade, station, ... In het item "wonen" zijn er de vele voorwerpen voor het bouwen en de ganse outillage om architectuur leefbaar te maken. Er is ook de steeds groter wordende mogelijkheid tot "ontspanning", met enerzijds de culturele industrie en anderzijds het toerisme, sport en spel.

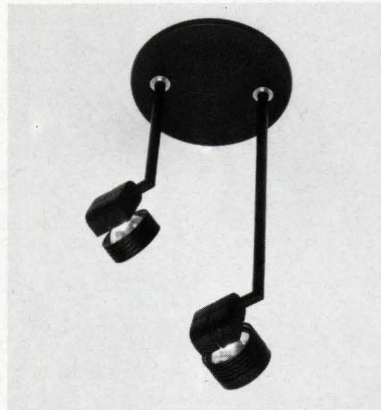
Naast de architect heeft zich de binnenhuisarchitect gevestigd en gespecialiseerd in de binnenuitrusting van de architectuur. In een aantal gevallen zal hij voorstellen uitwerken voor beperkte verbouwingen. Daarna zal hij een aantal objecten ontwerpen die stuksgewijs op artisanale wijze zullen worden vervaardigd en die volledig zijn aangepast aan de bestaande toestand. Ofwel gebruikt hij het aanbod van designproducten die op de markt zijn, om ze op een optimale manier te combineren. Hij bestudeert de verlichting en kiest de kleuren. Hij bepaalt de vloer, de wandbekleding en nog veel meer. Naast de opdrachten voor de woning in het algemeen, is de binnenhuisontwerper zich vooral en achtereenvolgens gaan toeleggen op de winkelinrichting, de keuken, het bureau en de badkamer. Net zoals het woord stylist had de term "ensemblier décorateur" dertig jaar geleden een uitgesproken negatieve klank. Hij was toen vooral bezig met het inrichten van stijlinterieurs. Sinds de opkomst van het postmodernisme wordt de betekenis daarvan opnieuw als positief ervaren, zelfs avant-gardistisch en up to date. De verbeelding is terug aan de macht. Enkele binnenhuisontwerpers zijn gaan samenwerken met de industrie en sommigen hebben zich met succes toegelegd op de design. Door hun opleiding en hun ervaring kennen zij de markt vanuit de binnenzijde. Zij dienen zich echter vertrouwd te maken met de mogelijkheden en de beperkingen van de machinale serieproductie in de fabriek.

Kreon, Antwerpen

Modular, Roeselare
Ontwerp: Jan Meyfroidt en
Paul Rommens

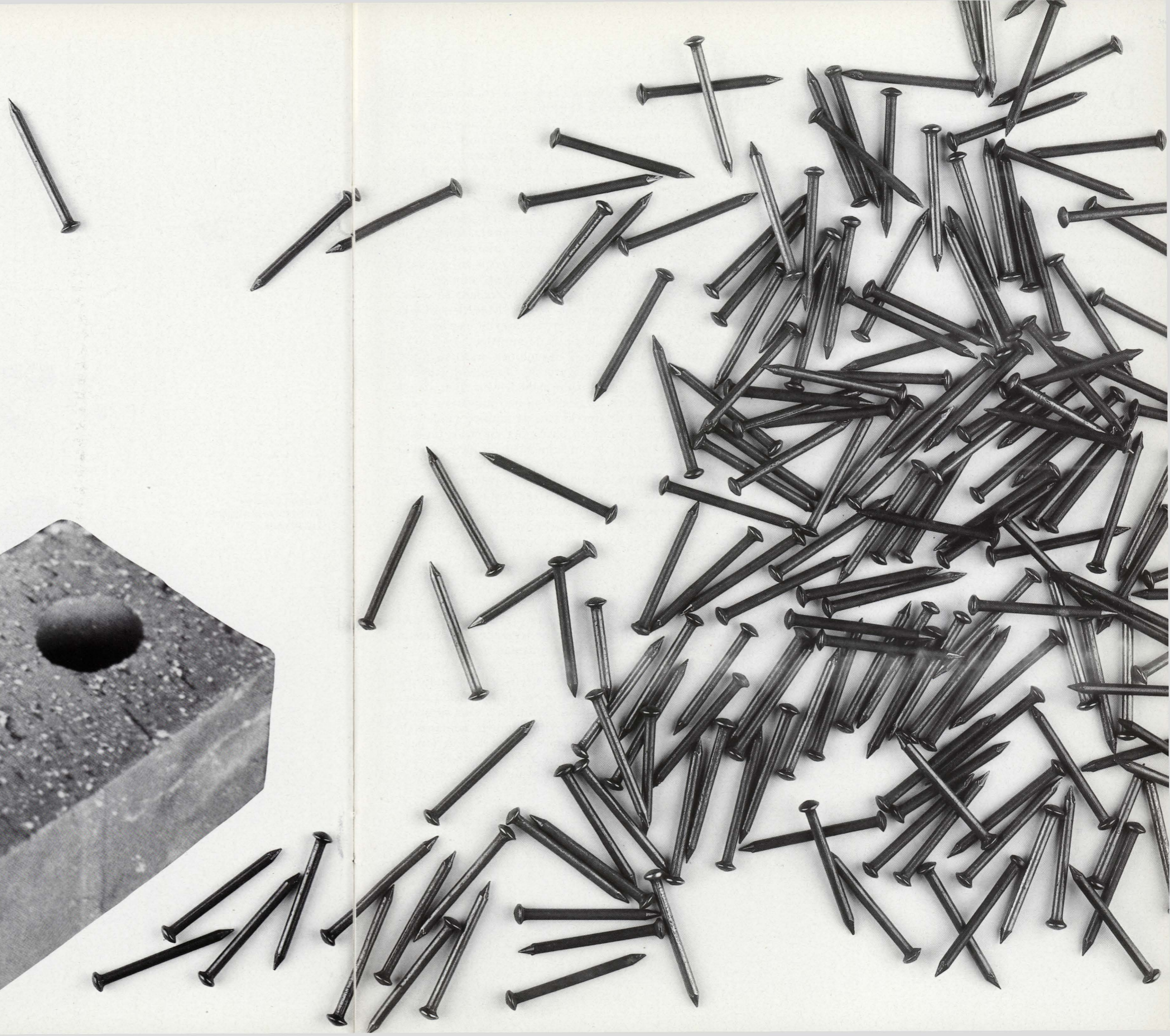
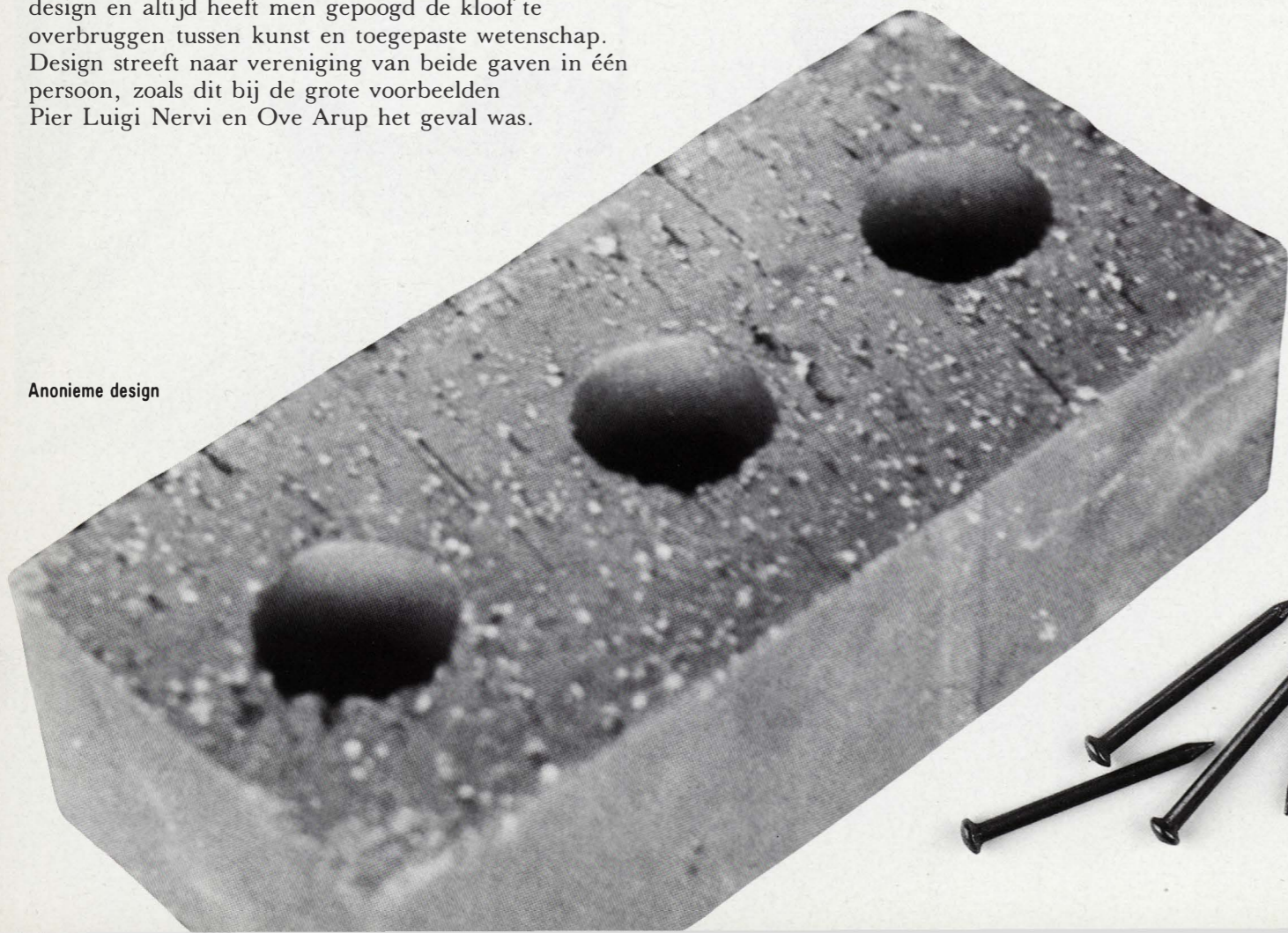

Light, Vilvoorde

Men stelt dat bij de beroemde bouwmeesters van de middeleeuwse kathedralen technologie en kunst nog verenigd waren in één persoon. Vanaf de renaissance is de breuk tussen beide denk- en werkmethoden begonnen. In de 19e eeuw heeft men duidelijk aan de ene zijde de wetenschappelijke ingenieur en aan de andere kant de architect-kunstenaar. De ingenieurs leggen de klemtoon op rede. Zij denken in termen van functie en constructie. Hun opleiding gebeurt aan de universiteit en hun traditie gaat terug naar de officieren van de genietroepen uit het leger, de bouwers van bruggen, vestingen en wegen. Zij zijn gericht naar de toekomst en verwelkomen de nieuwe materialen ijzer en beton met open armen. De architecten beklemtonen het gevoel voor het schone in de verhoudingen. Zij denken in vormcategorieën. Hun opleiding genieten ze op de Academie en zij zetten de zogenaamde "beaux-arts"-traditie verder. Lange tijd was de Grieks-Romeinse Oudheid, zoals die verder leefde in de renaissance en de barok hun lichtend voorbeeld. In ons land heeft zich de jongste jaren een chiasma ontwikkeld, een verbinding van woordparen in tegengestelde zin. De ingenieurs beklemtonen thans meer de bouwkunst terwijl de architectuurinstituten steeds meer wetenschappen en toegepaste wetenschappen in hun programma opnemen. Het voorbeeld van de bouwmeesters uit de middeleeuwen was van meet af aan aanwezig in de wereld van de design en altijd heeft men gepoogd de kloof te overbruggen tussen kunst en toegepaste wetenschap. Design streeft naar vereniging van beide gaven in één persoon, zoals dit bij de grote voorbeelden Pier Luigi Nervi en Ove Arup het geval was.

Anonieme design

De graphic designers zijn een belangrijke, erkende groep in de huidige samenleving. Hun taak is duidelijk. Zij genieten hun eigen opleiding. Naast de afdeling vrije grafiek bestaat er in het kunstonderwijs de richting gebonden of toegepaste grafiek. Het meest bekend is hun rol in de wereld van de reclame. Haast alle mensen worden met publiciteit geconfronteerd. De baanaffiches zijn een uitstekend instrument voor communicatie met de massa. De ontwerpers moeten de boodschap uitzenden zodat zij in een minimum van tijd maximaal wordt begrepen door de ontvanger. Het is een ingewikkeld proces van de overdracht van betekenissen. Wie begrijpt wat? Om alle risico's te vermijden valt men meestal terug op het oude vertrouwde beeld. Soms echter wordt een originele affiche een succesvolle blikvanger. Naast de baanaffiches die opvallend moeten zijn, is er de voor de hand liggende berg reclamedrukwerk, gaande van de ontelbare bladen tot en met de overal aanwezige folders. Dit alles moet worden ontworpen. Hierbij speelt de wisselwerking tussen schilderkunst, fotografie en design een grote rol. Ook de elkaar opvolgende stijlen in de plastische kunsten hebben hier hun invloed. De denkmethode, de wijze van werken, de stijl, de taal, het vormalfabet worden door graphic designers overgenomen en vervolgens verwerkt. Soms, zoals in de pop-art, gaat het in omgekeerde richting en beïnvloedt de reclame de schilderkunst. Traditioneel is er ook het ontwerpen voor de uitgeverijen van boeken: het verzorgen van de omslag en bladspiegel. Hieruit hebben zich enkele specialisaties ontwikkeld zoals het ontwerpen van lettertypes, het illustreren van wetenschappelijke uitgaven en jeugdboeken. Sinds enkele tijd is er ook het succes van het stripverhaal dat door zijn reusachtige oplagen tot het domein van de industriële vormgeving behoort en in sommige hoogtepunten van het genre aansluit bij de wereld van de kunst. De graphic designer speelt tevens een belangrijke rol bij het ontwerpen van een huisstijl, in het domein van de verpakking en ook in de etalage- en standenbouw.

Textiel is voor de Vlaamse economie traditioneel steeds belangrijk geweest en is dit vandaag nog altijd. In het verleden heeft deze tak van de nijverheid bijgedragen tot de faam van de kunstambachten. Textiel ontstaat door het vakkundig spinnen van wol, vlas, katoen, zijde, ... Textiel wordt aangewend voor kledij en ook voor de woning: tapijten, tafel- en bedlinnen, meubelstoffen en muurbekleding. Grote veranderingen in het uitzicht van de kledij doen zich voor onder invloed van een gewijzigd tijdsbeeld. Kostuumontwerpen voor toneel, ballet en film ontwikkelen zich soms tot volwaardige kunstwerken. Op de wijze van kunstambachten ontwerpt en vervaardigt de "haute couture" voor een kleine groep, unieke, exclusieve modellen in uitgezochte materialen. *Het eigen domein van de textieldesigner is de confectie.* Modellen worden ontworpen om machinaal in grote series te worden gemaakt. Verheugend hierbij is de gunstige smaakontwikkeling bij het brede publiek onder invloed van een positieve informatiestroom. Opvallend is de huisstijl van enkele grote confectiebedrijven. Een aantal designers hebben zich toegelegd op het ontwerpen van werkkledij. Ook in de wereld van de tapijten vinden we de verschillende categorieën terug: het tapijt als uniek kunstwerk, het tapijt als kunstambacht, in kleine reeksen met de hand vervaardigd en het tapijt industrieel vervaardigd op grote schaal. Deze drie categorieën vinden we trouwens ook in alle vormen van textiel voor de woning. Kenmerkend voor de textiel is de dialoog met de abstracte en figuratieve schilderkunst. De verschillende richtingen zijn een voortdurende bron van inspiratie voor de ontwerper.

Design en de culturele industrie

Het toenemen van de algemene welvaart, samen met de brede verspreiding van de algemene ontwikkeling, hebben een grotere vraag doen ontstaan naar vrije kunsten, letterkunde, muziek, film, ... Om aan deze stijgende vraag te beantwoorden heeft zich een industrie ontwikkeld die alsmaar groter wordt en die nu op haar beurt de markt probeert uit te breiden ... Om zich aan deze gewijzigde omstandigheden te kunnen aanpassen, gaan de vrije kunsten steeds meer kenmerken vertonen van het ontwerpen voor de industrie. De culturele industrie maakt rechtstreeks ook ruim gebruik van de mogelijkheden van design.

Bestaat er een verband tussen letterkunde en design? Is de letterkunde niet een onderwerp voor enkelen en design een zaak van velen? Als men letterkunde beperkt tot gedichtenbundels in de vorm van bibliotheek uitgaven, kan men wellicht deze stelling verdedigen. Wanneer men echter letterkunde zo ruim mogelijk beschouwt en tevens de economische realiteit onder ogen ziet, dan is het een grootschalig bedrijf. Voortdurend wordt er gesproken over de grote overwinning van het beeld op het woord. Het is onmiskenbaar zo dat heel veel mensen film en televisie verkiezen boven het gedrukte woord. Doch als men rekening houdt met de reusachtige groei van de bevolking, met de algemene ontwikkeling die enorm is toegenomen, met het gemiddeld inkomen dat aanzienlijk is gestegen, dan zijn er nooit eerder in de geschiedenis, in absolute getallen uitgedrukt, zoveel mensen geweest die gebruik hebben gemaakt van het gedrukte woord. In voorgaande eeuwen werd er heel veel gelezen, doch slechts door een beperkte groep. Bekijken we maar heel even de oplagen van de 19e eeuw.

Eén en ander mag ons zeker niet beletten te pogen de toestand rond het gedrukte woord te verbeteren. In verhouding met vroeger zou er nu immers veel meer moeten worden gelezen. Deze uiteenzetting is alleen bedoeld om duidelijk te stellen dat het in onze tijd draait rond grote getallen. Het ontstaan van enkele gigantische multinationals is een duidelijk bewijs van het economisch belang van deze tak van de industrie. De uitgeverijen en de drukkerijen worden alsmaar groter. Het uitgeven en het drukken vereisen steeds meer kapitaal. Men wil het risico beperken. De drukpersen presteren veel meer binnen kortere tijden. Dit alles resulteert in een grote nood aan zo groot mogelijke oplagen die zo vlug mogelijk moeten worden verkocht. Het uitgeven en ook het schrijven, gaan steeds meer kenmerken vertonen van de industriële vormgeving. De internationale boekenbeurzen bepalen het ritme van de publikaties. Alles moet klaar zijn tegen een bepaalde tijd. De wensen van het publiek worden op de voet gevolgd. Van de vertrouwde en bekende auteurs verwacht men elk jaar een nieuw boek. De onderwerpen moeten beantwoorden aan de vraag: homosexualiteit, familiekronieken, tweede wereldoorlog, historische roman, reisverhalen, ... Ook de genres zijn gebonden aan de tijd: eerst belletrise, vervolgens memoires en thans ook het essay over politiek en economie. Een nieuw verschijnsel is het schrijven in teamverband, binnen een korte tijd, van een verhandeling over een brandend actueel onderwerp. Voor sommige uitgeverijen is ook zeer belangrijk het ontwerpen, tegen de eindejaarsfeesten, van duidelijk als dusdanig herkenbare luxueuze geschenkboeken. De evolutie naar industriële design moet niet noodzakelijk leiden tot een volledig verval van de literatuur. De methode van de individuele belijdenisliteratuur is ook geen volledige garantie voor kwaliteit en derhalve ook niet alleen zaligmakend.

De wereld van de dag-, week- en maandbladen vertoont ongetwijfeld de grootste overeenkomst met industriële vormgeving. Hier ook richt men zich tot een zo ruim mogelijk publiek. Het Duitse "Bildzeitung", de grootste krant van Europa, verschijnt elke dag op 4,75 miljoen exemplaren. De uitgevers stemmen hun verschillende bladen duidelijk af op bepaalde doelgroepen en doseren aldus zorgvuldig volgende rubrieken: internationaal en regionaal, politiek en economisch, kunst en sport, sensatie en informatie. Iedere dag, week of maand moet de directie beslissen over de inhoud, de verhouding en de volgorde waarop het nieuws gebracht moet worden aan de wel omschreven lezersgroep. Alles moet gebeuren binnen vaste tijdgrenzen want de drukpersen en de distributiediensten kunnen onmogelijk wachten. Eén en ander is slechts mogelijk door een zo volmaakt mogelijk georganiseerd teamwork in en over alle geledingen: de zo groot mogelijke redactie met specialisten voor ieder onderwerp, die binnen een korte tijd kwalitatieve teksten kunnen schrijven; de grafiekdesigners die telkens een voor de lezer herkenbaar blad moeten ontwerpen, maar toch niet mogen vervallen in een ziellose herhaling; de drukkers die telkens tijdig klaar moeten komen. Hieruit blijkt duidelijk hoe in de pers alle kenmerken van industriële vormgeving aanwezig zijn.

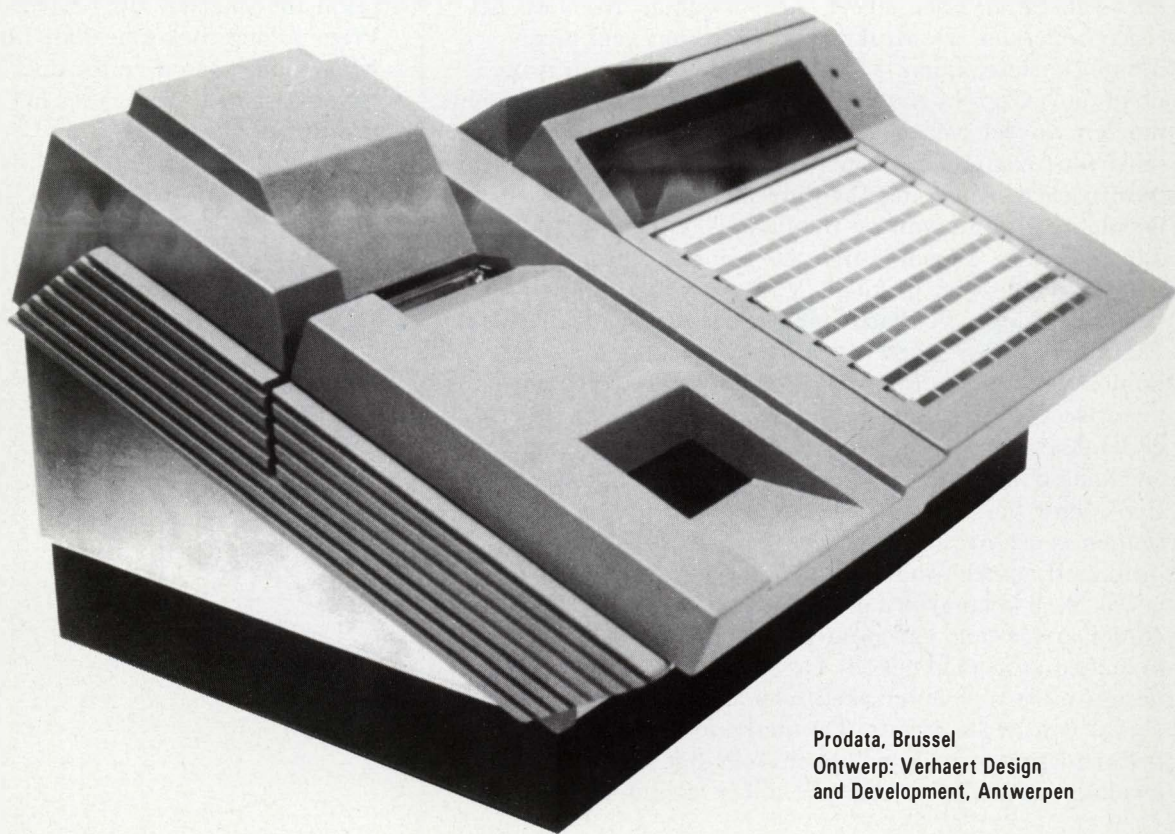
Er is een onmiskenbaar direct verband tussen design en letterkunde in de reclameteksten. Sommige reclameslogans staan op een eenzame hoogte en bezitten alle kwaliteiten van een regel poëzie. Andere publiciteitsteksten zijn voorbeelden van hoogstaand proza. Weer andere bekoren door hun gevoel voor humor. Maar alle moeten ze tot doel hebben de lezer, direct of indirect, aan te zetten tot het kopen van een bepaald produkt.

Ragdem, kabelconnector
 Ontwerp: D.B. Jacobs

Philips N.V., Hasselt
 Ontwerp en fabricatie

Prodata, Brussel
 Ontwerp: Verhaert Design
 and Development, Antwerpen

Design en Muziek

Het duidelijkste, onmiddellijk voor de hand liggende verband tussen design en muziek is natuurlijk het geheel van de apparatuur: radio, platenspeler, hi-fi, ... Hiervan bestaan er inderdaad enkele buitengewoon geslaagde voorbeelden.

Het samenstellen van een aangename, muzikale achtergrond voor warenhuizen, winkelstraten en fabrieken vertoont kenmerken van industriële vormgeving.

In het kader van de culturele industrie evolueert het muziekleven steeds meer naar het industrieel ontwerpen.

Design en fotografie

Tussen fotografie en design zijn heel wat verbanden.

Beide richten zich tot een breed publiek met een groot aantal produkten. Een groot verschil in kwaliteit is hiervan het gevolg. Beide kennen dezelfde problemen in verband met kitsch en kunst. Voor beide is ook de techniek en de apparatuur van groot belang.

Fotografie en design dialogeren rechtstreeks met elkaar in een aantal deelgebieden zoals het fotograferen voor de graphic design en de modiefotografie. Speciaal hierbij te vermelden is de hoge designkwaliteit van veel foto-apparatuur.

Design en film

Films vertonen een aantal kenmerken van het ontwerpen voor industrie. Er was een tijd dat men niet ten onrechte sprak over de filmfabriek Hollywood. In de US bereikte de massafabricatie van films een hoogtepunt. Film richt zich in regel tot een groot publiek. Zoals industriële vormgeving is film bedoeld voor velen. Film is zoals design het resultaat van een ploeg mensen. In het dagelijks leven verbindt men een film met een bekend cineast, maar nog meer met een acteur of actrice, doch dit is slechts het topje van de ijsberg. Het maken van films vergt een enorm kapitaal. Zoals in de industrie zal de filmmaatschappij zoveel mogelijk het risico trachten te beperken door de arbeid en de verantwoordelijkheid te verdelen. De producer moet de film binnen een bepaald budget en op een vastgestelde termijn af te leveren. De cineast is verantwoordelijk voor het maken van de film. Producer en cineast bepalen binnen en met de filmmaatschappij de samenstellingen en grootte van de ploeg medewerkers.

De scenarioschrijver moet ofwel een oorspronkelijk scenario of een bestaand boek verwerken tot een bruikbaar gegeven. Om de kosten zoveel mogelijk te drukken zijn er immers heel wat beperkingen van handeling, van plaats en van personages voorzien. Soms wordt aan verschillende scenarioschrijvers een voorontwerp gevraagd en maakt men een combinatie van de beste stukken. Bij de verdere uitwerking doet men een beroep op specialisten zoals voor het schrijven van de dialogen, voor het vinden van humoristische situaties, ...

Om alle risico's te beperken wordt als basis vaak een succesvolle roman gebruikt. Om de verkoop en de export niet te hinderen, draagt men er zorg voor om de zeden en de gewoonten van grote bevolkingsgroepen niet te kwetsen. Vroeger waren de seksuele taboes een grote zorg voor de filmmakers. In verschillende landen werden er immers strenge beperkingen opgelegd en bestonden er machtige drukkingsgroepen (filmkeuringscommissies). De acteurs en de actrices spelen zoals algemeen bekend letterlijk en figuurlijk een centrale rol in de filmwereld. Reeds vrij vroeg is de star aan het filmfirmament verschenen. Voor de producenten was dit een dure aangelegenheid, maar het betekende een verzekerd succes. Grote bevolkingsgroepen gingen immers kijken naar alle films met hun geliefde filmsterren. Men maakte films, schreef scenario's, op maat van bepaalde filmsterren. Het verschijnsel is nu over zijn hoogtepunt heen, maar het heeft ongetwijfeld zijn stempel gedrukt op de film. In de wereld van de ontwerpers kent men met wisselend succes het enigszins analoog verschijnsel van de stardesigner. Film doet verder nog een beroep op een groot aantal specialisten: de regisseur, voor het leiden van de spelers, de cameraman, voor het opnemen van de filmbeelden, fotospecialisten voor exclusieve effecten, decorarchitecten, kostuumontwerpers, ... Een afzonderlijk hoofdstuk vormt de suggestieve filmmuziek waardoor men onder meer onmiddellijk weet dat het hier om een western of een thriller gaat. Uiteindelijk wordt het opgenomen materiaal door de montage samengevoegd tot een coherent geheel. Hierop volgt de promotie van het produkt. De bedoeling van deze uiteenzetting was te wijzen op de ver doorgedreven opsplitsing van de taakverdeling, op het teamwork, zoals men dat ook kent in de wereld van de vormgeving. Zoals bij het ontwerpen voor de industrie zijn er ook hier grote waardeverschillen; aan de ene kant worden meesterwerken voortgebracht, anderzijds ook kitscherige draken. Film oefent een grote invloed uit op de woon- en de leefgewoonten van de kijkers en is dus één van de bronnen waarmee de ontwerper rekening kan houden bij het ontwerpen van de produkten.

In de voorafgaande bladzijden heb ik gepoogd om het verschijnsel design te verduidelijken. Tot een definitieve bepaling is het niet gekomen en tot een alles omvattende formule evenmin. Dit was trouwens geenszins de bedoeling. Door het voortdurend belichten van verschillende aspecten hoop ik het reusachtig gebied enigszins te hebben begrensd en het inzicht in het wezen van design te hebben verdiept. Hoewel de ons omringende wereld steeds meer bestaat uit produkten die industrieel worden vervaardigd, besteedt de maatschappij in verhouding beangstigend weinig, grondige aandacht aan het verschijnsel "design".

design vanuit het standpunt van de gebruiker

design is aangenaam voor lichaam en geest
design is aangepast aan natuur en cultuur
design bevredigt een groep
design kan zowel internationaal, nationaal als regionaal zijn
design schenkt voldoening aan het individu
design kan zowel progressief als conservatief zijn
design is functioneel
design heeft een degelijke constructie
design bezit de juiste vorm
design heeft de aangewezen kleur
design vertoont een sprekende gestalte
design wordt als schoon ervaren
design is deelachtig aan de kunstwil van de eigen tijd

design vanuit het standpunt van de industrie

design verbetert het bedrijfsresultaat
design draagt door nieuwe produkten bij tot innovatie
design geeft een meerwaarde aan het produkt
design kan het risico tot mislukken beperken
design is gemakkelijk te fabriceren in het algemeen en in het bijzonder
design is ontworpen voor de machine
design gebruikt de aangewezen materie
design is zuinig op schaars geworden grondstoffen
design is gemakkelijk te verkopen in het algemeen en in het bijzonder
design heeft de gevraagde verhouding kwaliteit-prijs
design kan exportgericht werken
design schept een huisstijl
design ontwerpt een gepersonaliseerde reclame

design vanuit het standpunt van de designer

design maakt de analyse met een zo groot mogelijke wetenschappelijke kennis en eerlijkheid
design voert een vruchtbare creatieve actieve dialoog van geven en nemen met kunst en toegepaste kunst met het oog op een synthese in een optimale hedendaagse gestalte

Het illustratiemateriaal

Rekening houdend met de gigantische afmetingen van het onderwerp, was er binnen de grenzen van deze publikatie uiteraard geen sprake om zelfs maar te streven naar een beperkte, overzichtelijke volledigheid. Zo werden belangrijke gebieden zoals keukenmeubelen, tapijten, graphic design en nog vele andere weggelaten

Inhoudsopgave

Het verschijnsel "design"	blz 82	Design als design	blz 98
Design en cultuur	blz 87	De geschiedenis van de design	blz 98
Normen	blz 87	Design en wetenschap	blz 99
		Designer, generalist of specialist	blz 99
De gebruiker en de mens als maatstaf van alle dingen	blz 89	Design en kunst	blz 100
Psychologie als hulpwetenschap voor design	blz 90	Vorm	blz 102
Kleur	blz 90	Design en kunstambacht	blz 103
Sociologie als hulpwetenschap voor design	blz 90	De verschillen tussen kunstambacht en design	blz 103
Conservatief en progressief	blz 90	Design en architectuur	blz 104
Functionalisme	blz 90	Planologie, stedenbouw en design	blz 109
Kitsch	blz 91	De binnenhuisontwerper en design	blz 109
Smaak	blz 92	Bouwkundig ingenieur en design	blz 112
		Graphic design	blz 114
		De textieldesign	blz 114
		Design en de culturele industrie	blz 114
Design vanuit het standpunt van de industrie	blz 94	Design en letterkunde	blz 115
Design is goed fabricerbaar	blz 95	Design en muziek	blz 117
Grondstoffen	blz 95	Design en fotografie	blz 117
Standpunt verkoop	blz 95	Design en film	blz 117
Export	blz 95	Het illustratiemateriaal	blz 119
Huisstijl	blz 98		

Jan Pieter Ballegeer studeerde Kunstgeschiedenis in Gent, Leuven en Utrecht. Hij maakte een proefschrift over "Hans Vredeman de Vries, designer avant la lettre". Hij is docent aan het N.H.I.B.S., Antwerpen belast met de leeropdracht "Geschiedenis van de Industriële Vormgeving".

Bibliografie

Herbert Read,
Art and Industry, London, 1956;

Nikolaus Pevsner,
The Sources of modern Architecture and Design, London, 1973;

John Heskett,
Industrial design, London, 1980;

Herkomst van foto's en ektachromes

Ardia pvba, Ardooi:
p. 82-83
Deckmyn & Co N.V.:
p. 84, 85, 112-113 (boven)
Solintex N.V., Kortrijk:
p. 86 (boven)
Ter Molst, Oostrozebeke:
p. 86 (onder)
Santens N.V., Oudenaarde:
p. 88
Samsonite N.V., Oudenaarde:
p. 93 (boven)
Tupperware N.V., Aalst:
p. 93 (onder), 94 (boven)
Koninklijke Mosa, Maastricht:
p. 94 (onder)
Luk Mestdagh, Antwerpen:
p. 96
Texaco Belgium N.V.:
p. 97 (boven en onder)
Volvo Trucs Belgium, Gent:
p. 101 (boven)
W. Dé, Gent:
p. 101 (onder)
Fotostudio Ad van Mierlo, Valkenswaard:
p. 102 (boven)
Philippe Neerman & Co:
p. 102 (onder)
Woonproject international, Oudenaarde:
p. 104 (boven)
Interlit N.V., Lokeren:
p. 104-105
Jan en Fridtjof Versnel, Amsterdam:
p. 106 (boven), 107 (boven)
Studio Claerhout, Gent:
p. 106-107 (onder)
Etn. Jori, Wervik:
p. 108 (boven)
Etn. Durllet, Izegem:
p. 108 (onder)
Kreon, Antwerpen:
p. 110
Wever & Ducré, Roeselare:
p. 111 (boven)
Light, Vilvoorde:
p. 111 (midden rechts)
Modular, Roeselare:
p. 111 (midden links en onder)
Nationale Groepering der Kleinijverheid:
p. 112-113 (onder)
Ragdem:
p. 116 (boven)
Philips N.V., Hasselt:
p. 116 (midden)
Verhaert Design and Development, Antwerpen:
p. 116 (onder)

De volgende aflevering:

Het Rubenshuis

Paul Huvenne, die als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het Rubenshuis beheert, leidt de lezers rond in het Rubenshuis. Hij bespreekt niet alleen de schitterende collectie van het Rubenshuis, maar ook de geschiedenis van het gebouw, o.a. de reconstructie en restauratie in de jaren '40. Deze aflevering zal worden geïllustreerd met heel wat nieuwe interieurfoto's en de heer Huvenne stelt ook de nieuwe aanwinsten voor.

Lay-out:
Rob Buytaert
en Luk Mestdagh

Eindredactie en productie:
Rudy Vercausse
en Antoon Jaminé

Secretariaat:
Agnes Vandenkerckhove

Druk aflevering en mededelingenblad:
N.V. Erasmus, Wetteren

Druk museumkaart:
Keesing, Deurne

Opbergband: Albrach N.V., Utrecht

Jaarabonnement 4 nummers: 600,-fr./f36,-
4 nummers met opbergband:
850,-fr./f53,-

Te betalen op rekeningnummer:
220-0722400-77 van Openbaar Kunstbezit
in Vlaanderen, 9000 Gent met duidelijke
vermelding van naam en adres en met de
mededeling "abonnement 88"
Met CJP-korting
Voor Nederland: gironummer 135.20

Losse nummers: 180,-fr./f12,-
uitsluitend door overschrijving op
rekeningnummer: 220-0722400-77 van
Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen,
9000 Gent. Op de mededeling duidelijk
vermelden welk nummer van de jaargang U
wenst.
Voor Nederland: gironummer 135.20

Copyright OKV
Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt
door middel van druk, fotocopie, microfilm
of op welke andere wijze ook zonder
voorafgaande toestemming van
de uitgever.

Verantwoordelijke uitgever:
E. de Cuyper
Trommelstraat 1
9000 Gent

ZGUTMO

D
W
N
G
Z